

Студентські Наукові Студії

Молодіжний науковий журнал

Випуск 2 (33), 2013

Видається
з січня 1998 року

Засновник видання –
Миколаївська філія
Національного університету
«Києво-Могилянська академія»

Видання здійснюється
у Чорноморському державному
університеті імені Петра Могили

Друкується за рішенням вченої
ради ЧДУ імені Петра Могили
(протокол № 7
від 14.03.2013 року)

РЕДАКЦІЙНО-ВИДАВНИЧА РАДА

Клименко Л. П. – голова редакційно-видавничої ради, ректор
Чорноморського державного університету імені Петра
Могили, доктор технічних наук, професор;

Беглиця В. П. – заступник голови редакційно-видавничої ради,
проректор з наукової роботи Чорноморського
державного університету імені Петра Могили, доктор
наук з державного управління.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Багмет М. О. – доктор історичних наук, професор, проректор з
науково-педагогічної роботи та питань розвитку
ЧДУ імені Петра Могили;

Дерега В. В. – кандидат політичних наук, доцент;

Ляпіна Л. А. – кандидат політичних наук, доцент;

Матяж С. В. – кандидат наук з державного управління,
ст. викладач;

Палагнюк Ю. В. – кандидат політичних наук, доцент;

Подаєнко Ю. Л. – кандидат політичних наук, старший викладач;

Сорока С. В. – кандидат політичних наук, доцент;

Шатун В. Т. – кандидат політичних наук, старший викладач;

Козачук М. Б. – голова студентської колегії ЧДУ імені Петра
Могили.

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ ЗА СЕРІЮ:

Андрєєв В. І. – керівник науково-дослідної частини ЧДУ імені
Петра Могили, кандидат технічних наук, доцент.

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ

54003, м. Миколаїв, вул. 68 Десантників, 10
Тел.: (0512) 76-55-99, 76-55-81, факс: 50-00-69, 50-03-33
E-mail: avi@chdu.edu.ua

Студентські наукові студії : Молодіжний науковий журнал. –
Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2013. – Випуск 2 (33). –
116 с.

Студентські наукові студії підготовлені в рамках виконання
проекту за програмою Жана Моне, і матеріали в основному друкуються
за результатами Студентського круглого столу «Молодь Півдня України
про європейську інтеграцію: історія та сучасність». Збірник складається
із 2-х частин. У першому розділі містяться статті, присвячені проблемам
державного управління та державної політики в контексті сучасних
європейських процесів. У другому розділі надруковані матеріали, в яких
розкриваються сучасні актуальні проблеми міжнародних відносин.

Збірник призначений для студентів, молодих науковців, активістів
громадських об'єднань, всіх, хто цікавиться особливостями актуальних
світових інтеграційних процесів та перспективами європейського курсу
України.

*Статті друкуються
в авторській редакції*

ISSN 1609-8099

© Видавництво ЧДУ імені Петра Могили, 2013

ЗМІСТ

Розділ 1. ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ ТА ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА В УКРАЇНІ В КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ.....	4
<i>Демченко Є.</i> Місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування: взаємодія і розмежування повноважень	5
<i>Дума Д.</i> Проблема формування іміджу міст України в інформаційному просторі ЄС	9
<i>Гончаренко Н.</i> Геополітична складова європейського вибору України	13
<i>Донченко Т., Кутельвас Т.</i> Міжнародні стандарти щодо питань зайнятості молоді: досвід для України.....	17
<i>Захарко М.</i> Конфлікти в державному управлінні та шляхи їх вирішення	23
<i>Козачук М.</i> Напрями співпраці України та ЄС в рамках угоди «Про асоціацію».....	26
<i>Куліченко О.</i> Пріоритети формування української геостратегії: сучасний стан та перспективи	29
<i>Міхель Д.</i> Проблеми адаптації законодавства України до європейських стандартів	32
<i>Мельничук В.</i> Здійснення соціологічних досліджень з вивчення громадської думки про євроінтеграційні процеси в Україні	37
<i>Пшенична Т.</i> Україна – ЄС: втрати та здобутки	41
<i>Рубан В.</i> Дитячі дошкільні навчальні заклади як інститут соціалізації дитини в Україні та країнах ЄС	44
<i>Савета К.</i> Освітній європейський простір: досвід для України	49
<i>Фоміна Д.</i> Розвиток співпраці України з ЄС у контексті зовнішньополітичних пріоритетів	52
<i>Харченко І.</i> Досвід України у сфері професіоналізації кадрів в органах державного управління	56
Розділ 2. МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ: ІСТОРІЯ, СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ	60
<i>Байдикова К.</i> Франко-турецькі відносини в площині міждержавного та регіонального співробітництва	61
<i>Білотіл К.</i> Позиція Великої Британії та Франції в підтриманні ядерної безпеки.....	65
<i>Волинець К.</i> Світова фінансова криза та її наслідки для країн ЄС.....	68
<i>Калачова О.</i> Британська модель розвитку Європейського Союзу: перспективи для України	71
<i>Кравець А.</i> Династичні зв'язки в Європі як прототип інтеграційних процесів (на прикладі Київської Русі)	75
<i>Лакутіна Н.</i> Російсько-китайське військово-політичне співробітництво у 2001-2009 рр.: проблеми та перспективи.....	78
<i>Мосійчук О.</i> Україна – Росія: проблемні питання «стратегічного партнерства»	82
<i>Московець В.</i> Стратегічне партнерство в американсько-турецьких відносинах.....	85
<i>Недбай Л.</i> Українсько-німецькі відносини в контексті євроінтеграційних прагнень України	88
<i>Олійник Ю.</i> Співробітництво США та Мексики у сфері боротьби з наркотиками	92
<i>Палагнюк О.</i> The Geopolitical Challenge of the European «Energy Security Policy».....	95
<i>Сустова Ю.</i> Роль України у формуванні регіональної чорноморської системи колективної безпеки	98
<i>Тихоненко І.</i> Досвід ЄС у врегулюванні міжнародних конфліктів в Азійському регіоні (Ірак, Афганістан, Кашмір)	103
<i>Шостак А.</i> «Конценція миру» у зовнішній політиці Ватикану	106
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ.....	110

РОЗДІЛ 1

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ ТА ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА В УКРАЇНІ В КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

МІСЦЕВІ ДЕРЖАВНІ АДМІНІСТРАЦІЇ ТА ОРГАНИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ: ВЗАЄМОДІЯ І РОЗМЕЖУВАННЯ ПОВНОВАЖЕНЬ

Стаття присвячена проблемі поєднання централізації та децентралізації влади, взаємодії та розмежуванню повноважень місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування в Україні. Аналізуються перспективні напрямки співробітництва та проблеми взаємодії органів виконавчої влади з органами місцевого самоврядування

Ключові слова: авторитаризм, взаємодія, двовладдя, делегування повноважень, державне управління, місцеве самоврядування, правове регулювання.

Статья посвящена проблеме соединения централизации и децентрализации власти, взаимодействия и разграничения полномочий местных государственных администраций органов местного самоуправления в Украине. Анализируются перспективные направления сотрудничества и проблемы взаимодействия органов исполнительной власти с органами местного самоуправления.

Ключевые слова: авторитаризм, взаимодействие, двоевластие, делегирование полномочий, государственное управление, местное самоуправление, правовое регулирование.

The article is devoted to the problem of the connection of governance centralization and decentralization, interaction and differentiation of the self-governmental local state administrations in Ukraine. Promising cooperation courses and problems of executive agencies interaction with local self-governmental agencies are analyzed in the article.

Key words: authoritarianism, interaction, diarchy, authority delegation, governance, local self-government, legal regulation.

Становлення і розвиток державного управління та органів місцевого самоврядування є одним із найважливіших напрямків будівництва демократичної держави та громадянського суспільства [12, с. 134]. Актуальність теми полягає в тому, що суттєвою складовою процесу державотворення в Україні є поєднання централізації та децентралізації влади, у результаті чого в адміністративно-територіальних одиницях поєднується державне управління і місцеве самоврядування. Одночасне функціонування двох підсистем публічної влади в межах одних і тих же адміністративно-територіальних одиниць породжує необхідність такої взаємодії, яка б унеможливила конфлікти чи протистояння між ними. Забезпечення оптимальної взаємодії згаданих органів є одним з пріоритетних напрямків поліпшення територіальної організації влади в Україні.

З прийняттям Конституції України та статутних законів «Про місцеве самоврядування в Україні» і «Про місцеві державні адміністрації» взаємовідносини між підсистемами публічної влади на місцях отримали досить міцну правову основу. Однак проблема оптимізації взаємовідносин між місцевими державними адміністраціями та органами місцевого самоврядування досі є однією з найбільш гострих у теорії й практичній роботі [8, с. 234].

Зокрема, потребують удосконалення форми і методи взаємодії між місцевими державними адміністраціями та органами місцевого самоврядування, залишається невирішеною проблема делегованих повноважень, зберігає гостроту питання про приведення системи органів публічної влади на місцях у відповідність з міжнародними (насамперед, європейськими) стандартами.

Головна мета статті полягає в тому, щоб на основі комплексного аналізу чинного законодавства та практики його реалізації здійснити аналіз взаємодії та розмежування повноважень місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування в Україні.

Науковим інтересом є дослідження проблем змісту засад державних адміністрацій і місцевого самоврядування та їхнє закріплення в законодавстві; дослідження взаємовідносин та ефективності роботи органів публічної влади місцевого рівня; аналіз делегування повноважень, які проводили вітчизняні та зарубіжні вчені В. Б. Авер'янов, В. В. Апанасевич, М. О. Багмет, В. В. Деріга, Ю. Г. Кальниш, Г. В. Коваль, О. Ю. Лялюк, В. Я. Малиновський, О. Ю. Оболенський, Ю. З. Торохтій, В. С. Фуртатов та ін.

Також у статті використано аналіз нормативно-правових документів, які є основними у функціо-

нуванні органів, що розглядаються: Закон України «Про місцеві державні адміністрації» [5], Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» [4].

Основи державної служби можна розпізнати у найперших державних утвореннях на території України. Природа державного ладу кожного з державних утворень визначала зміст діяльності державних органів та осіб, які слугували державі в особі цих органів. В Україні місцеве самоврядування пройшло складний і тривалий історичний шлях, при цьому еволюція місцевого управління на українських землях цілком входить в загальні закономірності розвитку державності у Західній Європі.

Можна виділити чотири основні історичні періоди становлення національного державного управління та місцевого самоврядування: зародження, становлення й розвиток вітчизняних форм місцевого самоврядування та державного управління; другий період був періодом європеїзації; третій період відзначався русифікацією вітчизняного місцевого самоврядування та державного управління; четвертий період є спробою українізації місцевого самоврядування та державного управління [10, с. 92].

Характер взаємовідносин між місцевими органами державної виконавчої влади і місцевим самоврядуванням в Україні залежить від багатьох факторів як об'єктивного, так і суб'єктивного характеру. Однак найсуттєвіший вплив на форму і зміст цих взаємовідносин на сьогодні здійснюють конституційно-правові засади місцевої влади, політика децентралізації та деконцентрації влади, спільність територіальної основи діяльності та об'єктів управлінської діяльності, функціональна близькість, соціальний характер держави, а також встановлена система місцевого управління.

Для України, як і переважної більшості інших країн СНД, характерним є «тяжіння» до позитивного способу визначення компетенції місцевих органів публічної влади: на конституційному рівні (ч. 2 ст. 19) закріплено обов'язок всіх органів публічної влади і їхніх посадових осіб діяти виключно в межах повноважень, визначених законом. В умовах розбудови демократичної децентралізованої системи врядування першочергового значення набуває проблема оптимального «розподілу праці» між інституціями публічної влади та їхнього чіткого нормативно-правового закріплення. Ця проблема постає у вигляді питання про оптимальний розподіл компетенції між органами публічної влади на місцях і закріплення її у законодавстві за допомогою таких способів, які б давали змогу цим органам ефективно функціонувати, використовуючи у разі необхідності механізми взаємодії.

Правове регулювання діяльності місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування має суттєве значення як для їхньої організації, так і належного функціонування. Для розвитку теорії і практики місцевого самоврядування та державних адміністрацій потребують подальшого аналізу локальні правові акти, що визначають статус цих

органів, а також опрацювання рекомендацій щодо їхньої розробки і прийняття.

Незважаючи на певну різницю у правовій природі, місцеве самоврядування й державна влада в Україні тісно взаємопов'язані: у них єдине джерело – влада народу. Значний обсяг діяльності органів місцевого самоврядування становить вирішення питань, на які держава впливає різними засобами. Крім того, органи територіальних громад через певні делеговані їм державою повноваження можуть брати участь у здійсненні державних функцій.

Наявність обширної суміжної компетенції місцевих державних адміністрацій та територіальних громад і їхніх органів породжує накладки і дублювання, а звідси й втручання одних органів у справи інших, унеможливує їхнє відокремлене функціонування.

Делегування повноважень – це двосторонні імперативні правовідносини, в яких один орган має власну компетенцію, визначену нормативними актами, а інший – належну правоздатність на одержання і реалізацію цих повноважень, а компетенція першого органу є джерелом компетенції другого органу.

Делегування означає надання повноважень на певний час зі збереженням у делегуючого суб'єкта права повернути їх до власного виконання. Делегування повноважень між місцевими державними адміністраціями і органами місцевого самоврядування потребує подальшої наукової розробки та розробки нормативно-правової бази, яка б закріплювала принципи передачі повноважень [11, с. 186].

Взаємний зв'язок органів виконавчої влади обласного рівня з органами місцевого самоврядування очевидний, насамперед тому, що в сукупності вони виконують загальну, єдину функцію – управління на регіональному рівні в Україні. Для ефективного здійснення цієї функції необхідна взаємна підтримка цих органів, погодженість і єдина спрямованість їхніх дій. Тільки в цих умовах можливе демократичне управління територією. Таким чином, під взаємодією органів виконавчої влади з органами місцевого самоврядування ми розуміємо визначену та регламентовану законодавством діяльність самостійних органів публічної влади, що спрямована на взаємну підтримку, кооперацію зусиль по узгодженому, дійовому й ефективному управлінню на регіональному рівні.

Головні проблеми взаємодії місцевих державних адміністрацій і органів місцевого самоврядування такі:

- відсутній детальний механізм делегування повноважень та системи відповідальності;
- нагальна потреба у розширенні сфери діяльності місцевого самоврядування шляхом делегування повноважень державного управління на територіальний рівень;
- відсутнє чітке розмежування повноважень місцевих органів виконавчої влади і місцевого самоврядування;
- обов'язковість прийняття акту про делегування повноважень делегуючим органом з чітким і точним

визначенням предмету, обсягу та умов делегування, переліку повноважень, принципів і критеріїв, яких необхідно дотримуватись, форм контролю;

- виокремлення делегованих повноважень в класичному їхньому розумінні та делегованих повноважень як зобов'язання держави, тобто повноважень, які делегуються органам місцевого управління на обмежений чи необмежений строк тільки за їхньої згоди;

- введення відповідальності на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та Законами України, органів і посадових осіб за невиконання чи неналежне виконання наданих їм повноважень, за відмову без об'єктивно обґрунтованих причин від виконання делегованих повноважень;

- введення відповідальності органів, що делегували повноваження та їхніх посадових осіб за незабезпечення ресурсами, передбаченими для належного виконання делегованих повноважень;

- введення матеріальної відповідальності органів, що делегували повноваження, та їхніх посадових осіб у випадку, якщо їхні рішення, дії чи бездіяльність призвели до неможливості подальшого виконання делегованих повноважень або потягли за собою матеріальні збитки.

Взаємовідносини місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування в Україні будуються на відповідній нормативно-правовій основі. Конституція допускає делегування повноважень місцевих державних адміністрацій виконкомам сільських, селищних та міських рад, а також обласних і районних рад обласним і районним державним адміністраціям. Законодавство України встановлює межі такого делегування, а також інші форми взаємодії місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування.

Очевидно, що місцеві державні адміністрації є провідниками внутрішньої політики держави на місцях і вживають заходи для її забезпечення у діяльності органів місцевого самоврядування. Проте муніципальна політика виконавчої влади має базуватися на правових засадах і методах її здійснення, але не може спиратися на командно-адміністративні методи, як це було у радянські часи. Сфери взаємодії місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування найрізноманітніші: економічні, соціальні, культурні, екологічні, релігійні, національно-побутові та інші.

Однак на практиці реалізація функцій та повноважень місцевих державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування призводить не тільки до погоджених дій, але нерідко породжує різні питання щодо встановлення меж їхніх функцій та повноважень, способів вирішення компетенційних спорів тощо.

Питання розмежування функцій і повноважень гостро диктувалися протягом усього періоду становлення систем місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування (1992-1996 рр.) Особливо актуальним було питання

про двовладдя на місцях, про авторитаризм місцевих державних адміністрацій, про скасування місцевого самоврядування та т. ін. Справа ж полягала в тому, що старі механізми розмежування функцій і повноважень органів влади на місцях не працювали, а нові часто сприймалися вороже. По суті проблеми розмежування функцій і повноважень органів влади на місцях були проблемами психології та культури тих людей, які здійснювали цю владу. Вийшовши з командно-адміністративної системи, вони не могли відразу освоїти культуру державного й місцевого управління, властиву демократичній, соціальній та правовій державі. Потрібен час, а головне – створення передумов для формування в органах влади на місцях демократичної правової культури [1, с. 183].

Важливим фактором формування даної культури є теорія розмежування функцій і повноважень органів влади на місцях. Розробка такої теорії успішно ведеться українськими вченими-юристами, фахівцями різних галузей права. В її основі – ідеї адміністративної та муніципальної реформи, верховенства права, децентралізації, балансу державних і місцевих інтересів тощо. Саме ці ідеї стали орієнтиром авторського бачення питань розмежування функцій і повноважень органів влади на місцях.

Питання про розмежування функцій та повноважень місцевих державних адміністрацій і органів місцевого самоврядування виникають тому, що ці органи часто вступають у конфлікти між собою через різне розуміння межі здійснення ними функцій та повноважень. Такі питання виникають між районними державними адміністраціями й органами місцевого самоврядування сіл, селищ і міст (районного підпорядкування), районними радами; між обласними державними адміністраціями й органами місцевого самоврядування міст (обласного підпорядкування) і обласними радами.

Конституція України [9] і Закони України «Про місцеві державні адміністрації» [5] та «Про місцеве самоврядування в Україні» [4] дають можливість виробити ефективний правовий механізм розмежування функцій і повноважень держадміністрацій та органів самоврядування. Як відомо, донедавна у розмежуванні функцій і повноважень органів влади на місцях головну роль відігравала політична практика, яка базувалася на фактичному розмежуванні цих функцій і повноважень. Насамперед шляхом застосування політичних та адміністративних методів, зокрема, з боку місцевих державних адміністрацій.

Побудова в Україні громадянського суспільства, демократичної, соціальної, правової держави з верховенством права, пріоритетом прав людини, поділом влади супроводжується розвитком державного управління і зміцненням місцевого самоврядування [7, с. 83]. Тому держава повинна сприяти становленню інституту місцевого самоврядування, який у сучасній системі публічної влади є запорукою широкої участі населення в управлінні місцевими справами, реальним кроком на шляху до формування громадянського суспільства, взаємодіяти з ним.

ЛІТЕРАТУРА

1. Біленчук П. Д. Місцеве самоврядування в Україні / П. Д. Біленчук, В. В. Кравченко, М. В. Підмогильний. – К. : Атіка, 2000. – 304 с.
2. Деріга В. В. Прогнозування в процесі прийняття політичних рішень / В. В. Деріга // Сучасна українська політика: політики і політологи про неї. – 2009. – Вип. 15. – С. 158–163.
3. Європейська Хартія про місцеве самоврядування // Місцеве та регіональне самоврядування України. – Вип. 1-2 (6-7). – К., 1994. – С. 70–77.
4. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21.05.1997 № 280/97-ВР // ВВР України. – 1997. – № 24. – С. 379–429.
5. Закон України «Про місцеві державні адміністрації» // Офіц. вісн. України. – 1999. – № 18. – С. 3–22.
6. Закон України «Про ратифікацію Європейської хартії місцевого самоврядування» від 15 липня 1997 року № 452/97-ВР // Відомості Верховної Ради (ВВР), 1997. – № 38. – С. 249.
7. Коваль Г. В. Взаємовідносини між державними адміністраціями та органами місцевого самоврядування / Г. В. Коваль // Наукові праці : Науково-методичний журнал. – Миколаїв : Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2009. – Т. 110. Вип. 97. – С. 81–85.
8. Колодій А. М. Державне будівництво і місцеве самоврядування / А. М. Колодій, А. Ю. Олійник. – К. : Юрінком Інтер, – 2000. – 304 с.
9. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. // ВВР України. – 1996. – № 30. – С. 141.
10. Куйбіда В. С. Механізм взаємодії державної системи управління і органів місцевого самоврядування України / В. С. Куйбіда, Р. Д. Фрис // Регіональна економіка. – 2003. – № 1. – С. 91–94.
11. Теорія та історія державного управління : [навч. посіб.] / [Г. С. Одінцова, В. Б. Дзюндзюк, Н. М. Мельтюхова та ін.] – К. : «Видавничий дім «Професіонал», – 2008. – 288 с.
12. Фуртатов В. С. Проблеми вдосконалення взаємодії органів виконавчої влади та місцевого самоврядування / В. С. Фуртатов // Наукові праці. – Миколаїв. – 2007. – № 56. – С. 134–137.

ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ ІМІДЖУ МІСТ УКРАЇНИ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРІ ЄС

У статті розглядається проблема формування іміджу міст України в інформаційному просторі ЄС. Також проаналізовано можливі методи та інструменти формування позитивного іміджу українських міст. За допомогою теоретичних та практичних матеріалів охарактеризовано іміджеву стратегію міст держави в європейському інформаційному просторі.

Ключові слова: імідж міст, інформаційний простір, інфраструктура, засоби масової інформації (ЗМІ), Європейський Союз.

В статье рассматривается проблема формирования имиджа городов Украины в информационном пространстве ЕС. Также проанализированы возможные методы и инструменты формирования позитивного имиджа украинских городов. С помощью теоретических и практических материалов охарактеризовано имиджевую стратегию городов государства в европейском информационном пространстве.

Ключевые слова: имидж городов, информационное пространство, инфраструктура, средства массовой информации (СМИ), Европейский Союз.

The paper addresses the problem of image formation cities in Ukraine in information space EU. Also analyzed the possible methods and tools create a positive image of Ukrainian cities. Through theoretical and practical materials studied branding strategy for cities in the state in the European information space.

Key words: image of cities, information space, infrastructure, media, European Union.

У руслі європейської інтеграції Україна постає як держава перехідного типу, стратегія розвитку якої направлена на формування чіткої міжнародної позиції та розвитку ринкової економіки, політичну модернізацію, науковий та культурний прогрес. У сучасних реаліях інформаційна складова іміджу міст української держави в межах Європейського Союзу (далі ЄС), репрезентується досить не чітко та доволі поверхово. Більшість європейських ЗМІ характеризують міста України, як конкретно не зпозиціоновані, «безіміджеві» одиниці держави, що не мають чітко сформованого позитивного образу та власного бренду.

Тому, актуальність статті зумовлена необхідністю наукового обґрунтування проблематики формування іміджу міст України у руслі процесів інтеграції в європейський інформаційний простір. Адже сучасні міжнародні інформаційні процеси зумовлюють підвищення іміджевого фактору як одного із головних рушіїв ефективної зовнішньої та внутрішньої політики країни. Таким чином, сьогоденні реалії та інтереси України на міжнародній арені спонукають створити чітку іміджеву стратегію міст держави в інформаційному просторі Європейського Союзу, як важливих брендових складових репрезентації української нації.

Отже, мета статті полягає в тому, щоб детально проаналізувати можливі методи та інструменти

формування позитивного іміджу міст України; за допомогою теоретичних та практичних матеріалів охарактеризувати сутність, а також особливості створення політичного іміджу міст України в інформаційному просторі ЄС.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання використання іміджу міста в інформаційно-політичному просторі розробляли такі зарубіжні дослідники як: А. Блер, Л. Браун, Д. Вількокс, Т. Гердт, Б. Зільберт, Ф. Котлер, У. Ліппмен, Дж. Марконі, Д. Траут, М. Портер, Е. Райс, а також вітчизняні науковці: О. Білоус, С. Богачов, П. Гудзь, І. Важеніна, Д. Візгалов, І. Заблудська, Н. Залуцька, О. Зернецька, О. Кулеба, В. Тертична, О. Швець, Т. Мещеряков, Г. Почепцов.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проблематика формування «бачення» чи іміджу міст України в європейському інформаційному просторі пройшла тривалий етап свого розвитку, зважаючи на труднощі становлення чіткого внутрішньополітичного та зовнішньополітичного курсів розбудови державності. Для того, щоб чітко орієнтуватись у тому, що саме вважається «іміджем міста» та «інформаційним простором Європейського Союзу», автор вважає за доцільне операціоналізувати ці поняття.

У сучасній літературі представлено безліч трактувань поняття «імідж міста». Так, наприклад,

Ф. Котлер вважає, що імідж міста – це спрощене узагальнення великого числа асоціацій і шматків інформації, пов'язаної з даним місцем. Він є продуктом розуму, який намагається обробити і вибрати істотну інформацію. Схоже трактування поняття надає у Т. Гердт: імідж міста – це продукт розумової праці, який поєднує в собі як загальну базу даних з різних джерел інформації, так і міркування самих людей про цю територію. І. Важеніна вважає, що імідж міста – дуже різноплановий, емоційно-забарвлений, іноді штучно створюваний, часто поверхневий його образ, який складається у свідомості людей. Почепцов Г. розглядає імідж міста, як комплекс суб'єктивних уявлень щодо географічних, кліматичних, національних, політичних та культурних чинників у масовій свідомості відносно певної території [5].

На основі вищенаведених визначень, автор пропонує синтезоване трактування іміджу міста як якісного продукту розумової праці, що складається із комплексу різних джерел інформації, суб'єктивних міркувань самих людей, а також географічних, кліматичних, національних, політичних, релігійних та культурних аспектів, які репрезентують у масовій свідомості певну територію чи географічну одиницю.

Головною сферою ретрансляції та відображення іміджу одного міста чи їх групи виступає світовий інформаційний простір, що набув надзвичайно широких масштабів в добу інформаційних технологій ХХІ століття. Становлення поняття «інформаційний простір» має чималу історію. Спочатку цей термін розглядався в рамках кібернетичного підходу та означав сукупність джерел інформації, баз даних, технологій і мереж. Потім трактування інформаційного простору поширилося у філософсько-методологічному вимірі та означало середовище поширення інформації у соціумі, що перебуває під впливом культурних, економічних, політичних, технологічних та інших факторів. Детально дослідив поняття «інформаційний простір» сучасний вітчизняний дослідник О. Дубас. На його думку, під інформаційним простором вважається форма існування інформаційних систем, яка забезпечує й стимулює оперативні інформаційні взаємодії виробників інформації та її споживачів, трансляцію знань, накопичених в інформаційних ресурсах, і їхнє збереження в сформованій інформаційній інфраструктурі, а також сукупність комунікаторів, реципієнтів, значеннєвих повідомлень, комунікаційних каналів і засобів комунікації [4].

Отже, на думку автора, під інформаційним простором Європейського Союзу доцільно вважати масштабну інформаційну систему, що забезпечує оперативну інформаційну взаємодію виробників інформації та її споживачів, шляхом ретрансляції знань, накопичених в інформаційних ресурсах, а також сукупність каналів комунікації, комунікаторів, реципієнтів, засобів комунікації в сформованій інформаційній інфраструктурі.

Дослідженням іміджу міст України в закордонному інформаційному просторі, особливо в межах ЄС, ґрунтовно займалися: «Український центр економічних і

політичних досліджень ім. О. Разумкова» та аналітичний центр «Bohush Communications» українського науковця, журналіста, експерта в сфері стратегічних комунікацій і політтехнолога Д. Богуша.

Відтак, група науковців центру економічних і політичних досліджень ім. О. Разумкова, що складалася із таких авторитетних дослідників із України, Росії та Великої Британії, як: І. Осташ, Д. Катая, Дж. Шерр, Д. Видрін, М. Едмондс, провівши аналіз Європейських ЗМІ (друкованих та Інтернет видань, теле- та радіоефірів) та дослідивши дану проблему за допомогою соціологічних методів, визначили, що уявлення про міста України на теренах Європейського Союзу є дуже поверхневими, фрагментарними і переважно негативними. Оцінки експертів носили як позитивний, так і негативний характер.

До позитивних рис іміджу міст України вони віднесли: внутрішньополітичну стабільність, врівноваженість національного характеру, відсутність шовінізму, високий інтелектуальний потенціал, наявність передових технологій, значні перспективи розвитку туризму, високий потенціал агропромислового комплексу, талановиті спортсмени (переважно представляли столицю України, м. Київ). Серед негативних рис були виділені такі: корупційність, безвідповідальність та некомпетентність державних чиновників, закритість органів влади в містах, затримки з проведенням реформ (від центральних міст до периферійних), несприятливий інвестиційний клімат, недостатньо розвинений сервіс, відсутність власної політики щодо формування міжнародного іміджу міст, невикористані можливості і ресурси [6].

За методологією аналітичного центру Bohush Communications імідж і брендінг міст України можна оцінювати за трьома показниками: інвестиції, туризм та міграція на міжнародному, національному та регіональному рівнях. Оцінку іміджу міст України в інформаційному просторі ЄС аналітичний центр BohushCommunications зробив на основі досліджень таких авторитетних закордонних друкованих та Інтернет видань, як: The Wall Street Journal, BBC, CNN, The Financial Times, The Economist, Die Welt, Frankfurter Allgemeine, The News Market. Це дослідження отримало такі висновки:

1. Столичні депутати є дикунськими (відповідно до іміджу та репутації лідерів держави та столиці, м. Києва);
2. Кризові, політично нестабільні з неефективною владою міста;
3. Чорнобиль – зона стихійного лиха (небезпечні міста);
4. Імідж міст переважно негативний, високі інвестиційні ризики, корупція у всіх органах влади на містах;
5. Одна із головних принад міст – красиві жінки та дешеві повії;
6. Українці емігрують із України. За даними на 2010 р., закордоном знаходяться 6,6 млн українців, що виїхали в період незалежності держави;

7. Макропроблемою є збільшення людей у містах які живуть за межею бідності (за даними ООН – це 70-80 % українців) [1].

Таким чином, стає очевидним той факт, що імідж міст України дуже часто не відповідає дійсності та сучасним українським реаліям. Більшість міст не мають стратегії чіткого розвитку, яка б несла позитивний образ та український бренд у європейському інформаційному просторі. Хоча сьогодні міста України мають чималу кількість можливостей у політичній, економічній, культурній та спортивній сферах реалізувати свій потенціал, але раціонально його не використовують. Також на даний момент іміджева складова міст нашої держави не може протистояти інформаційно-пропагандистським акціям інших держав, які через пряме втручання в інформаційний простір України намагаються забезпечити свої політичні та економічні інтереси.

Імідж міст України та їх репутація – це головна складова стратегічного надбання держави. Тому автор, на основі проаналізованих матеріалів, виокремив головні стратегічні аспекти побудови іміджу міст України:

1. імідж міста має бути оригінальним та асоціюватися з країною [3];
2. імідж має легко піддаватися змінам та нововведенням відповідно до міжнародної ситуації;
3. використовувати постійні цінності та культурні особливості регіону країни;
4. для створення та просування позитивного образу міста необхідна професійна і обізнана в різних сферах команда, яка має бути аполітичною та інтернаціональною [2];
5. місто повинно мати в наявності власний оригінальний слоган та логотип, який би містив елементи місцевої символіки (герб, прапор, печатку тощо).

Таким чином, розглядаючи проблематику формування іміджу міст України в інформаційному просторі ЄС, науковець вважає за доцільне зробити такі висновки.

Формування позитивного іміджу міст України в інформаційному просторі ЄС – це стратегічно важливе завдання національного масштабу. Ця робота вимагає спільних цілеспрямованих та конкретних дій влади центральних міст у неперервній співпраці із периферійними адміністраціями. Державні органи влади повинні якісно співпрацювати із громадськими організаціями, бізнесовими структурами, засобами масової інформації та масової комунікацій. Наступним елементом розбудови позитивного та зрозумілого іміджу є співпраці делегацій міст із

різноманітними міжнародними організаціями та фондами.

При розробці позитивного іміджу міст України в інформаційному просторі ЄС головний акцент слід робити на таких соціальних сферах, як:

– економічна – організація, координація, регулювання економічних процесів за допомогою податкової та кредитної політики, створення стимулів і пільг економічного росту або здійснення санкцій. Саме завдяки економічному показнику ми бачимо рівень розвитку міста та його дохід. Найповніше уявлення про групи міст у світовій економіці дає інформація, міжнародних організацій, членами яких є більшість країн світу;

– політична – найважливіша складова іміджу міста та країни в цілому, що забезпечує політичну стабільність, здійснення владних повноважень, вироблення політичного курсу, який би поділяли найширші верстви суспільства;

– дипломатична – це складова щодо ведення переговорів, підписання міжнародних угод, вивчення основних тенденцій та перспектив розвитку як регіональних, так і глобальних міжнародних відносин. Спрямована на практичну реалізацію зовнішньої політики, захист національних інтересів у сфері міжнародних відносин, а також прав та інтересів громадян і юридичних осіб за кордоном;

– соціальна – полягає в задоволенні потреб людей міст у житлі, праці, підтримці здоров'я, в соціальних гарантіях, що теж у великій мірі імідж міста;

– культурна – спрямована на задоволення культурних потреб населення, залучення його до творінь світової художньої культури, створення умов щодо самореалізації особи у творчості й аматорстві. Представлення міста на міжнародній арені за допомогою масових культурних проєктів (Євробачення, святкування релігійних та національних свят);

– спортивна – створення сприятливої інвестиційної та інформаційної пропагандистської атмосфери розвитку популярних олімпійських та не олімпійських видів спорту, створення міжнародних спортивних змагань та проєктів (Типу «Євро 2012», перемога українських спортсменів на різноманітних олімпіадах тощо);

– ЗМІ/ЗМК/мас-медіа – інформаційні потоки, розраховані на велику аудиторію, як правило, розділену просторовими і часовими бар'єрами [15]. Це донесення інформації про місто та державу завдяки ЗМІ, телебачення та радіомовлення, особливо Інтернет. Це головний пріоритетний інформаційний вектор ХХІ століття.

ЛІТЕРАТУРА

1. Богуш Д. Імідж України 2010 – нові реалії [Електронний ресурс] / Д. Богуш // Електронний журнал «Українська правда». – Режим доступу : <http://blogs.pravda.com.ua/authors/bogush/4d002f43397d6/>.
2. Визгалов Д. Маркетинг города / Д. Визгалов. – М. : Фонд «Институт экономики города», 2008. – 110 с.
3. Гердт Т. Формирование имиджа города средствами рекламы и PR [Електронний ресурс] / Т. Гердт // Электронный журнал «Русский бренд». – 2007. – Режим доступу : <http://www.russbrand.ru/2007/09/10/city-image-reklama-pr001/>.

4. Дубас О. Сучасні наукові підходи до дослідження інформаційно-комунікаційного простору [Електронний ресурс] / О. Дубас // Наукова електронна бібліотека періодичних видань НАН України. – Режим доступу : nbuv.gov.ua›portal/natural/vkhnou/Plit...Dubas.pdf.
5. Залуцкая Н. Маркетинг и имиджевая политика города [Електронний ресурс] / Н. Залуцкая // Электронный журнал «Известия Иркутской государственной экономической академии». – 2010. – № 6. – Режим доступу : <http://eizvestia.isea.ru/reader/article.aspx?id=7063>.
6. Міжнародний імідж України: міфи й реалії [Електронний ресурс] / Український центр економічних і політичних досліджень ім. О. Разумкова. – Режим доступу : <http://razumkov.org.ua/ukr/journal.php?y=2000&cat=97>.
7. Почепцов Г. Имиджелогия / Г. Почепцов. – М. : Рефл-бук, – 2001. – 700 с.
8. Ukraine's Image Anything But Tourist-Friendly [Електронний ресурс] / KyivPost. – Режим доступу : <http://www.kyivpost.com/content/ukraine/ukraines-image-anything-but-tourist-friendly-1-127816.html>.

ГЕОПОЛІТИЧНА СКЛАДОВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО ВИБОРУ УКРАЇНИ

У запропонованій статті розглянуто геополітичний напрямок інтеграційної політики України до Євросоюзу, плюси та прорахунки такого рішення, визначено місце та роль нашої країни в сучасному геостратегічному просторі.

Ключові слова: Геополітика, геостратегія, інтеграція, зовнішньополітичний вектор.

В данной статье рассмотрены вопросы геополитического направления интеграционной политики Украины в Европейский союз, плюсы и просчёты такого решения, определено место и роль нашего государства в современном геостратегическом пространстве.

Ключевые слова: Геополитика, геостратегия, интеграция, внешнеполитический вектор.

In this paper considered the direction of geopolitical integration policy of Ukraine in the European Union, advantages and shortcomings of such a decision, defined the place and the role of our country in the present geo-strategic space.

Key words: Geopolitics, geostrategy, integration, foreign policy vector.

Останнє десятиліття ХХ ст. стало надзвичайно важливою, доленосною сторінкою новітньої історії України. Багатовікова боротьба українського народу за свободу і незалежність завершилась утворенням самостійної держави, відкрила шлях розгалуженій системі зовнішніх відносин, створення цивілізованого, демократичного суспільства. За таких умов геополітика для нашої молоді держави набуває додаткової, ще більшої ваги, що визначається об'єктивними чинниками.

Також у 90-х. рр. ХХ ст. розпочалися широкомасштабні і разом із тим унікальні соціально-політичні зміни, що пов'язані з трансформацією всього європейського і геополітичного простору. Їх генеруючим центром є нова Європа – осередок передової цивілізації, безпрецедентне міжнародне утворення, що виникло на основі тривалих інтеграційних процесів і зараз демонструє всьому світові переваги у розвитку соціально-політичної та економічної сфери, забезпечення прав людини, створення для неї гідних умов життя.

Україна обрала стратегічним напрямком розвитку інтеграцію в європейський економічний і політико-правовий простір. Вступ до Європейського Союзу (ЄС) визначений ключовим зовнішньополітичним пріоритетом і стратегічною метою України на найвищому державному рівні.

Питання сильнішої направленості вектору української геостратегії в бік ЄС, а не Росії бентежить багатьох прибічників східного напрямку будівництва зовнішньої політики нашої держави. Ця проблема

розгорнула серйозну полеміку, яка триває вже не один рік. Тому у світлі цих суперечок, необхідно вивчення важливих геополітичних проблем, що сприятиме обґрунтуванню практичних векторів і вимірів сучасної української геополітики.

У свій час чимало видатних українських науковців висували свої концепції про роль географічного фактору в розвитку українського суспільства, розглядали проблеми геополітичних орієнтацій України та її місця в європейському політичному процесі (М. Драгоманов, М. Грушевський, Д. Яворницький, В. Липинський, С. Рудницький, Ю. Липа, І. Лисяк-Рудницький та інші).

Аналіз джерел, досліджень і публікацій свідчить про зацікавленість геополітичною проблематикою як вітчизняних, так і зарубіжних науковців. Їх можна умовно розділити на дві групи. До першої групи можна віднести науковців, які розглядають євро-інтеграційні аспекти сучасної української геополітики на основі економічних показників і окремих політичних чинників. Зокрема це: А. Гальчинський, В. П'ятницький, З. Варналій, В. Чалий, Ю. Рубан, Б. Данилишин, І. Бураковський та інші [7].

Праці названих авторів, на наш погляд, внесли значний вклад у дослідження проблеми та роз'яснення особливостей економічної бази та політичної складової євроінтеграції. Особливу увагу вони приділяють принципу залежності усього інтеграційного процесу від структурно-функціональних змін у світовій економіці, викликаних процесами глобалізації, які не залишили осторонь і Україну.

Другий напрям підтримується вченими, що сформувались уже в пострадянський період або тими, хто працював або стажувався за межами України. Вони розглядають європейську інтеграцію не лише з точки зору економічних, а в основному в площині політичних, військових, правових, культурних і соціальних процесів. До науковців другого напрямку можна віднести В. Горбуліна, В. Хандогія, В. Гречанинова, І. Бусигіну, С. Биховського, О. Буторіну, М. Каргалову, Н. Кузнецова та інших [7].

Поряд із названими авторами проблематиці місця України в геополітичному просторі присвятили свої праці багато інших вітчизняних та зарубіжних науковців-геополітиків.

Високим рівнем політичної актуальності і зрозумілою дослідницькою зацікавленістю до теми геополітичних процесів у час глобалізації, і місця в них України, пояснюється поява значного масиву літератури та Інтернет-джерел як наукового, так і популярно-пропагандистського змісту з акцентом на дослідження політичної складової євроінтеграції. У них значне місце відведено й Україні.

Основними цілями статті є:

- виділити актуальні проблеми, пов'язані із місцем і роллю України в геостратегічному просторі в контексті євроінтеграційних аспектів;

- навести позитивні чинники співпраці України та Європейського Союзу;

- вирахувати причини гальмування інтеграційних процесів та заходи їх подолання.

Важливість дослідження ролі і місця України в новому глобальному вимірі зумовлена кількома чинниками.

По-перше, протягом років незалежності не вдалося подолати глибокий політико-ідеологічний розкол українського суспільства, в тому числі з питань геостратегічного вибору між Сходом і Заходом. Ми не розв'язали проблему національного примирення, не вирішили низки питань по осі «Схід-Захід», багатьох інших завдань. Україна вибудовувалась як держава, тепер ми повинні утвердити себе як українська політична нація. Адже історія – це процес самоусвідомлення нацією своєї сутності, і саме усвідомлення себе самої у процесі історії нація здійснює своє призначення.

По-друге, наше геостратегічне положення. Адже Україну часто позиціонують, як «буферну зону» цивілізаційного простору між Заходом і Сходом. Для натівської Європи східні кордони України є лінією розлому між Європою і Росією, а Росія вбачає в західних кордонах України лінію розлому між НАТО та СНД – простором, який вважає зоною своїх інтересів.

Така увага до України цілком зрозуміла, адже вона перша в Європі за територією (603,7 тис. кв. км), п'ята за кількістю населення (47,0 млн чол.). По кордонах наша держава межує з країнами ЄС – Польщею (542,3 км), Словаччиною (98,7 км), Угорщиною (135,1 км) та Румунією (608,6 км). На частку України припадає 40 % європейських чорноземів, вона має

більше як на сто років запасів залізної, марганцевої, уранових руд на 400 років вугілля та цінних металів, а головне – історичні і культурні передумови для участі у європейському економічному просторі [5].

Україна розташована в центральній частині Європи (географічний центр Європи знаходиться на території України – в Закарпатті під Раховом) і завжди перебувала якщо не в центрі європейських історичних подій, то під їх постійним безпосереднім впливом ще від часів Київської Русі. Аналіз транспортно-географічного положення дає підстави для висновку про стратегічно важливе геопросторове положення території України в регіоні, оскільки вона має потенційно високий рівень транзитності в центральній частині Євразії.

По-третє, після останніх двох розширень ЄС (2004 р., 2007 р.), зона його впливу вперше наблизилась до західних кордонів України. Змінився ландшафт Європи по кордонах. Внаслідок цього Україна опинилася за штучно створеними розподільчими лініями на Європейському континенті. Якщо до 2004 р. Україна мала рівноправні взаємовідносини з країнами-сусідами, то після входження їх до Європейського Союзу кожна з них відносно нашої держави виступає як складова частина надпотужного економічного блоку з населенням біля 350 млн чол. [3, с. 135].

Розширення ЄС і виникнення спільного кордону між Україною та Євросоюзом об'єктивно зумовили для нашої країни сприятливу ситуацію, відкриваючи додаткові інтеграційні можливості, враховуючи її геополітичне розташування і наявність транскордонних газових, транспортних, енергетичних артерій, розгалужену прикордонну залізничну мережу та інше.

По-четверте, загострення взаємовідносин України з Росією. Про це свідчать:

- гострі дискусії щодо умов і терміну перебування в Севастополі Чорноморського флоту РФ і вартості оренди території, хоча, згідно з угодою, підписаною 21 квітня 2010 року між Медведевим та Януковичем, термін перебування військово-морських сил сусідньої держави закінчується лиш у 2042 році;

- постійні загострення питань постачання в Україну газу і його вартості, поряд із вимогою до Росії підвищити оплату оренди газо-нафтопроводів та газосховищ, якими вона користується;

- мясо-молочна «війна», яка привела до зупинки ряду переробних підприємств на Україні і залишила без роботи багатьох працівників галузі;

- різке погіршення стосунків, у зв'язку з намірами України прискорити темпи євроатлантичної інтеграції;

- високий рівень напруги, у зв'язку із звинуваченнями на адресу України щодо поставок озброєння Грузії та участі українських найманців у військових діях на боці останньої.

Ми бачимо, що наша країна займає важливе місце в геостратегічному просторі. І нам дуже важливо зробити вірний та виважений крок у бік вигіднішої сторони, яка дасть можливість потужного розвитку України. Не дивлячись на багатовекторність нашої зовнішньої політики, ми намагаємось рухатись у бік

Європи, яка здається нам більш привабливою. Ось чому:

1. Економічний потенціал ЄС та динаміка його розвитку дають можливість дійти висновку про те, що Європейський Союз – це великий ринок збуту виробів та джерело задоволення потреб України в найрізноманітніших споживчих та інвестиційних товарах;

2. Співробітництво України з Європейським Союзом необхідне для технологічного оновлення українського виробництва. Виробничі технології українських підприємств відстають від тих, що їх використовують передові європейські країни, Україна не має капіталу, необхідного для модернізації наявних та створення нових сучасних підприємств. А без модернізації успадкованих від СРСР виробничих структур Україна навряд чи може сподіватися вийти на траєкторію стійкого економічного розвитку та подолати зростаюче відставання від економічно розвинутих країн, які визначають напрями та масштаби динаміки світової економіки;

3. Протягом десятиліть українські підприємства були фактично відрізані від світового ринку. Тому їх вихід на європейський ринок має велике значення як джерело досвіду та практичних вмінь конкурувати з виробниками інших країн, розробляти та реалізовувати стратегію виробничо-комерційної діяльності, зорієнтованої на світову кон'юнктуру відповідних ринків. При цьому слід окремо зазначити, що вміння успішно діяти на міжнародних ринках веде до підвищення рівня та якості задоволення потреб національних споживачів;

4. Розвиток співробітництва з ЄС сприятиме повнішому використанню потенціалу України як транзитної держави, що означає збільшення надходжень від експорту транспортних послуг та розвиток відповідних галузей промисловості;

5. Європейський Союз – це невичерпне джерело досвіду функціонування ринкової економіки та державного регулювання економічних процесів. Очевидно, саме тут Україна може отримати знання щодо розробки та реалізації нової соціально спрямованої економічної політики;

6. ЄС несе в собі досягнення європейської цивілізації в сфері загальнолюдських цінностей демократизму, світових культурних надбань, до яких і спрямована наша держава [7].

Так чому ми не входимо до складу ЄС? У роботі вже згадувалось про важливість України з геополітичної точки зору. Ми визначили достатню кількість плюсів у євроінтеграції. Так що заважає Європі нас прийняти?

Серед факторів стримування руху України до Європи визначальну роль відіграють:

- невідповідність розвитку демократичних інституцій і стану громадянського суспільства європейським стандартам;

- низький рівень економічного розвитку; повільні темпи реформ, які до того ж недостатньо скоординовані із завданнями європейської інтеграції;

- недосконалість нормативно-правового забезпечення підприємницької діяльності в Україні, нерозвиненість базових інститутів економіки; несприятливий інвестиційний клімат; високий рівень корупції й економічної злочинності [2, с. 377];

- непослідовність зовнішньої політики України; слабкість адміністративно-інституціонального забезпечення курсу європейської інтеграції;

- відсутність в Україні впливових підприємницьких кіл і слабкість політичних сил, які б серйозно ідентифікували своє майбутнє з ЄС [6];

Аналіз «факторів стримування» дозволяє визначити пріоритетні напрями діяльності органів державної влади України з метою реалізації євроінтеграційної стратегії:

- глибокі структурні перетворення, необхідні для забезпечення стабільного зростання економіки України;

- демократизація суспільних відносин; розбудова громадянського суспільства;

- удосконалення Україною захисту прав інтелектуальної власності;

- приведення національної нормативно-правової бази до європейських стандартів;

- вдосконалення організаційно-управлінського компоненту євроінтеграційної стратегії України;

- зміцнення двосторонніх контактів із суб'єктами ЄС, зокрема, з Францією, Німеччиною, Великобританією;

- поглиблення прикордонного й митного співробітництва;

- координація боротьби з організованою злочинністю, незаконною міграцією, наркобізнесом, відмиванням капіталів [2, с. 379].

Отже, ми бачимо, що інтеграція України до загальноєвропейського процесу відбувається повільно, але основні причини такого явища треба шукати, насамперед, не в зовнішніх, а у внутрішніх чинниках. Європейський вектор української геополітики визначає саму сутність не тільки зовнішнього, але і внутрішнього життя України.

Безумовно, для входження до Європи Україна має вирішити цілу низку політичних, економічних, соціальних і правових проблем. Здійснити політичні і економічні реформи, підвищити життєвий рівень населення, без чого неможлива інтеграція України в європейські і євроатлантичні структури, регіональне самоутвердження нашої держави в Центральній-Східній Європі.

Наближення до західних стандартів демократії, права та соціально-економічного розвитку буде головною гарантією подальшого прогресивного розвитку української держави. Відтак європейський вектор української геополітики цілком природно починає відігравати для України на сучасному етапі винятково важливу, без перебільшення визначальну роль в розвитку українського суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Василенко С. Д. Європейський вибір України : [монографія] / С. Д. Василенко. – Одеса : «ВидавІнформ» ОНМА. – 2003. – 212 с.
2. Копійка В. В. Європейський Союз : заснування і етапи становлення : [навч. посібник для студентів вищих навчальних закладів] / В. В. Копійка, Т. І. Шинкаренко. – К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2001. – 448 с.
3. Нечипоренко О. В. Перспективи, проблеми, шляхи та етапи вступу України до Європейського Союзу / Олександра Володимирівна Нечипоренко // Державний комітет України у справах сім'ї та молоді. – 2004. – 158 с.
4. Українська дипломатична енциклопедія : [у 2-х т.] / [редкол. : Л. В. Губерський (голова) та ін.]. – К. : Знання України, 2004. – Т. 1. – 760 с.
5. <http://uk.wikipedia.org/wiki/%d3%ea%f0%e0%bf%ed%e0>.
6. <http://www.geograf.com.ua/geoinfocentre/20-human-geography-ukraine-world/>.
7. http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Geopolityka/.

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ЩОДО ПИТАНЬ ЗАЙНЯТОСТІ МОЛОДІ: ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ

У статті розглядається правове підґрунтя державного регулювання зайнятості молоді у діяльності Міжнародної Організації Праці та Організації Об'єднаних Націй. Здійснено аналіз основних міжнародних нормативних документів з питання зайнятості молоді та охорони праці неповнолітніх. Охарактеризовано досвід роботи під кутом зору державного регулювання зайнятості молоді іноземних держав у сфері працевлаштування.

Ключові слова: міжнародне законодавство, молодь, зайнятість, безробіття, міжнародні організації.

В статье рассматриваются правовые основы государственного управления занятости молодежи в деятельности международной организации труда и Организации объединенных наций. Проанализировано основные международные нормативные документы по вопросам занятости молодежи и охраны труда несовершеннолетних. Охарактеризовано опыт работы с точки зрения государственного регулирования занятости молодежи иностранных государств в сфере трудоустройства.

Ключевые слова: международное законодательство, молодежь, занятость, безработица, международные организации.

Article consider legal base for the state regulation of the youth employment at the international labor organization and United Nations organization activity. It includes analytic of main international legal documents about the youth employment and work protection of juniors. It has characteristic of experience from the point of view of the foreign countries in the sphere of state regulation of youth employment.

Key words: international law, youth, employment, unemployment, international organizations.

Відповідно до ст. 9 Конституції України, діючи міжнародні договори, згода на обов'язковість яких дана Верховною Радою, є частиною національного законодавства України [1]. Якщо міжнародним договором або міжнародною угодою, в яких бере участь Україна, встановлені інші правила, ніж ті, які містить законодавство України про працю, то застосовуються правила міжнародного договору або міжнародної угоди (ст. 8-1 КЗпП України) [4]. Таким чином, у Конституції нашої держави і в Кодексі законів про працю України закріплений принцип пріоритету міжнародно-правових норм перед нормами національного законодавства.

Міжнародна організація праці (далі – МОП) була заснована урядами ряду країн згідно з рішенням Паризької конференції 11 квітня 1919 року з метою міжнародного співробітництва для усунення соціальної несправедливості шляхом поліпшення умов праці. На сьогодні МОП, одна зі спеціалізованих установ ООН, покликана вирішувати такі завдання: розробка узгодженої політики та програм, спрямованих на вирішення соціально-трудових проблем; розробка та

прийняття міжнародних трудових норм (конвенцій та рекомендацій) для проведення прийнятої політики у житті; допомога країнам – членам МОП у вирішенні проблем зайнятості та скороченні безробіття; розробка програм щодо поліпшення умов праці; розвиток соціального забезпечення; розробка заходів щодо захисту прав таких соціально вразливих груп трудящих, як жінки, молодь, особи похилого віку, працівники-мігранти; сприяння організаціям найманих працівників і підприємців у їхній роботі спільно з урядами щодо врегулювання соціально-трудових відносин.

Аналіз джерельної бази статті становлять офіційні видання, закони України, постанови Кабінету Міністрів України, Загальна декларація прав людини, Європейська соціальна хартія, Кодекс законів про працю України. Та ряд міжнародно-правових конвенцій, які розглянуто під кутом зору державного регулювання зайнятості населення та працевлаштування молоді.

Виклад основного матеріалу. На сьогодні членами МОП є 174 держави. Відповідно до Статуту

МОП, її членом може бути кожна держава – член ООН. Україна є членом МОП з 1954 р. З самого початку створення Міжнародної Організації Праці, вже на першій своїй Міжнародній Конференції Праці, що відбулася в США в м. Вашингтоні 29 жовтня 1919 – 27 січня 1920 року, розглядалися питання зайнятості. Цією Конференцією було прийнято шість Конвенцій, серед яких слід виділити Конвенцію № 2 про безробіття, в якій були розглянуті питання організації бірж праці, обліку робочих місць і вільної робочої сили, надання матеріальної допомоги безробітним тощо. Інші Конвенції першої сесії Міжнародної Конференції Праці були присвячені тривалості робочого часу, праці жінок, дітей, неповнолітніх. Конвенція № 2 була доповнена Рекомендацією № 1 про безробіття. Конвенція № 2 про безробіття ратифікована Постановою Верховної Ради України від 4 лютого 1994 року.

На другій сесії Міжнародної Конференції Праці, що відбулася в Італії в м. Генуя 15 червня – 10 липня 1920 року, було прийнято Конвенції № 8 про допомогу по безробіттю у випадку корабельної аварії та № 9 про працевлаштування моряків. Ці Конвенції були доповнені Рекомендацією № 10 про страхування по безробіттю для моряків.

На наступній, третій, сесії Міжнародної Конференції Праці в м. Женева в жовтні-листопаді 1921 року була прийнята Рекомендація № 11 про відвернення безробіття в сільському господарстві.

Міжнародне законодавство у соціальній сфері згідно з мандатом МОП починається із захисту дітей. З перших днів свого існування МОП спрямовувала свою законотворчу діяльність на викорінення дитячої праці, яка на порозі ери індустріалізації відноситься до найбільш важких «хвороб суспільства».

Конвенцію МОП про права дитини, яка ратифікована Україною, прийнято на підставі Женевської Декларації прав дитини 1924 р., Декларації прав дитини, Загальної Декларації прав людини, Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права. Статтею 32 Конвенції передбачається право дитини на захист від економічної експлуатації та виконання будь-яких робіт, які можуть бути шкідливими для її здоров'я чи перешкоджати одержанню нею освіти або завдавати шкоди фізичному, розумовому, духовному, моральному чи соціальному розвитку. Конвенцією вимагається від країн, що її підписали, вжиття законодавчих, адміністративних, соціальних заходів, а також заходів у сфері освіти, спрямованих на практичну реалізацію її принципових положень (зокрема встановлення мінімального віку для влаштування на роботу, визначення необхідних вимог про тривалість робочого дня та умови праці, введення в дію відповідних видів покарань чи інших санкцій із метою забезпечення ефективного виконання її положень), інших міжнародних документів аналогічного характеру [15].

Аналогічні вимоги до трудової діяльності дітей передбачені у ст. 187 КЗпП України, відповідно до якої неповнолітні у трудових правовідносинах у галузі

охорони праці, робочого часу, відпусток та деяких інших умов праці користуються пільгами, встановленими законодавством України [4].

Після кількох місяців свого існування МОП прийняла першу Конвенцію з проблем дитячої праці, якою встановлюється мінімальний вік зарахування на роботу в промисловості, Конвенцію про мінімальний вік прийому дітей на роботу в промисловості. Основною вимогою вказаної Конвенції була заборона дітям віком до 14 років працювати на промислових підприємствах [7]. Згодом МОП прийняла рішення створити всеохоплюючий документ про повне скасування дитячої праці – Конвенцію про мінімальний вік для прийняття на роботу [8]. Вона поширюється на всі сфери економічної діяльності незалежно від того, оплачується праця дитини чи ні. Конвенція охоплює всі випадки праці неповнолітніх, виконання роботи як для іншої людини (наймача), так і за власною ініціативою. Попри широке охоплення проблем і сфер застосування Конвенції притаманна значна гнучкість, що проявляється в законодавчих положеннях, якими передбачаються винятки залежно від конкретних обставин. Держава, що ратифікує Конвенцію № 138, зобов'язується, зокрема, дотримуватися принципів національної політики, спрямованої на безумовну заборону використання праці дітей, поступово збільшувати мінімальний вік при зарахуванні на роботу до досягнення підлітком повного фізичного й розумового розвитку.

Окремо слід виділити конвенції МОП про нічні роботи: Конвенцію про нічну працю підлітків у промисловості № 6, Конвенцію про нічну працю підлітків у промисловості № 90 [10] і Конвенцію про обмеження нічної праці дітей та підлітків на промислових роботах № 79 [11], що регламентують виконання дітьми нічних робіт у промисловій та непромисловій сферах.

Конвенцією № 6 МОП забороняється виконання підлітками, яким не виповнилося 18 років, усіх видів нічних робіт на промислових підприємствах будь-яких типів. Нічним часом вважається період, що триває 11 год. безперервно, який охоплює проміжок між 22 та 5 год., з можливим винятком для тих, кому вже виповнилося 16 років і хто зайнятий на безперервних роботах, таких як виробництво чавуну і сталі [9]. Основною конвенцією МОП, якою захищаються діти від деяких найнебезпечніших форм експлуатації, є Конвенція про примусову чи обов'язкову працю № 29, спрямована на неприпустимість використання примусової праці. Примусовою працею, відповідно до цієї Конвенції, вважаються всі види робіт чи послуг, які людина змушена виконувати чи надавати під загрозою будь-якого покарання і котрі вона не виконуватиме чи надаватиме добровільно. Вказана Конвенція належить до найчастіше ратифікованих конвенцій МОП. Оскільки цей документ має універсальне значення незалежно від віку, він захищає дітей від примусової праці, а також застосовується щодо деяких найгірших форм праці дітей, насильницького утримування їх і залучення до проституції та порнобізнесу [12]. Такий захист дітей

також передбачений названою вище ст. 10 Закону України «Про охорону праці» [13].

Єдиною Конвенцією МОП, що певною мірою регламентує питання зайнятості інших груп молоді, є Конвенція про сприяння зайнятості та захист від безробіття № 168. У ст. 26 цієї Конвенції вказується, що є багато категорій осіб, які шукають роботу, котрі у минулому ніколи не визнавалися чи перестали визнаватися безробітними, або які ніколи не були охоплені системами захисту безробітних. Принаймні три з таких десяти категорій осіб, котрі шукають роботу, повинні отримувати соціальну допомогу, а саме:

- молодь, яка закінчила проходження професійної підготовки;
- молодь, яка завершила свою освіту;
- молодь, яка завершила проходження обов'язкової військової служби;
- особи, які закінчили виховання дитини або надання допомоги хворому, інвалідові чи старому;
- особи, чиє подружжя померло, якщо вони не мають права на допомогу у зв'язку зі смертю годувальника;
- розлучені особи або ті, що проживають нарізно;
- особи, звільнені з тюремного ув'язнення;
- повнолітні трудівники, серед них інваліди, котрі завершили проходження професійної підготовки;
- працівники-мігранти після повернення на батьківщину, якщо тільки вони не набули певних прав відповідно до законодавства країни їхньої останньої роботи;
- особи, які досі працюють не за наймом [14].

Отже, міжнародно-правові акти у сфері зайнятості молоді досить детально регламентують питання зайнятості відносно неповнолітніх осіб. Що стосується інших категорій молоді, таких як молоді спеціалісти та особи віком до 28 років без освіти, то вони залишилися поза міжнародно-правовим захистом, що здійснило певний вплив і на національне законодавство у цій сфері.

Стаття 23 Загальної декларації прав людини зазначає: кожна людина має право на працю, на вільний вибір роботи, на справедливий і сприятливий умови праці та на захист від безробіття. А також кожна людина, без будь-якої дискримінації, має право на рівну оплату за рівну працю. Крім того, кожен працівник має право на справедливий і задовільний винагороду, яка забезпечує гідне людині існування, її самої та її сім'ї, і яка в разі необхідності доповнюється іншими засобами соціального забезпечення [2].

Так, Європейська соціальна хартія, ратифікована Україною 2 травня 1996 року, зазначає, що кожна людина повинна мати можливість заробляти собі на життя працюю, яку вона вільно обирає [3].

Уряди іноземних країн приділяють особливу увагу виконанню вищезазначених вимог, тому створюють умови для їх реалізації, наприклад, розвиткові молодіжного підприємництва приділено увагу в більшості європейських країн. Молодіжним кооперативам (під цю категорію підпадають кооперативи, вік членів

яких не перевищує 25 років в Іспанії, 29 – в Італії, при цьому 10 % членів можуть бути старшими 30 років) держава на пільгових умовах виділяє кредити, устаткування, оплачує вступний внесок, якщо молода людина є безробітною, частково погашає кредити, надає допомогу в підготовці кадрів та в експертному консультуванні.

У Росії, розроблено підзаконні та нормативно-правові акти з метою розширення можливостей працевлаштування безробітної молоді та отримання нею професійних знань. Федеральна служба зайнятості Росії керується у своїй роботі: «Положенням про організацію тимчасової зайнятості безробітної молоді – Молодіжна практика», затвердженим наказом від 22 листопада 1994 р. Положенням визначається один із напрямів роботи Федеральної державної служби зайнятості населення Російської Федерації з безробітною молоддю, зареєстрованою у службі зайнятості, щодо створення можливостей для її працевлаштування та підвищення конкурентоспроможності на ринку праці. «Молодіжна практика» організовується та проводиться на підприємствах, в установах, організаціях незалежно від форм власності. Центр зайнятості взаємодіє з роботодавцями на договірній основі.

У Швеції, де також існує проблема пошуку достатньої кількості робочих місць для молоді, у 80-х роках було прийнято програми, метою яких було забезпечення зайнятості молоді. Ці програми охопили великі групи молоді і значною мірою сприяли зниженню рівня безробіття серед молодих громадян країни. Серед таких програм необхідно відзначити дві:

1) «Можливості для молоді» – програма, що охоплює осіб віком 16-17 років, почала втілюватися в життя у 1980 році;

2) «Молодіжні бригади», метою якої було сприяння зайнятості молоді віком 18-19 років та особам із фізичними й розумовими вадами у віці до 25 років. Обидві ці програми розраховувались на державний сектор і охоплювали молодь, яка не могла або не хотіла продовжувати своє навчання чи не спроможна сама знайти роботу.

Вважаємо, що шведська модель вирішення зайнятості молоді, незважаючи на свій успіх, навряд чи може бути застосованою в Україні, оскільки практичне застосування вказаних програм спирається на фактори, які є унікальними: Швеції притаманні загальна згода в питанні про необхідність зайнятості молоді та її участі в суспільній праці, а також обов'язок слідувати цілям цієї політики. Такої думки суворо дотримуються соціальні партнери – уряд, профспілки та підприємці, які діють спільно, розробляючи та приймаючи соціальні програми.

Розглядаючи досвід регулювання зайнятості молоді в системі регулювання ринків праці європейських країн, ми все одно відзначаємо, що країною, яка виступає зразковим прикладом соціал-демократичної моделі держави соціального добробуту, є Швеція. Шведська концепція держави соціального добробуту була створена не на теоретико-методологічній основі, а на основі прагматичного

поступового розвитку соціальної політики протягом ХХ століття: починаючи з 30-х років поступово запроваджувались такі елементи, перш за все, активного соціального захисту, як гарантовані державою мінімуми соціального забезпечення, оплата за результатами праці, боротьба з безробіттям, захист від основних видів соціальних ризиків та ін. [16, с. 158]. Внаслідок вищезазначеного, Швеція є країною, яка характеризується найбільшими у світі соціальними видатками на активну політику зайнятості, що забезпечується найбільш високим, порівняно з іншими західними країнами, рівнем оподаткування підприємств і громадян – приблизно 40 % загального доходу працівників і 43 % фонду заробітної плати підприємств. Швеція фінансує заходи активної соціальної політики з центральних та місцевих бюджетів і відрахувань від заробітної плати. Оскільки основною метою соціальної політики Швеції є подолання нерівності через перерозподіл доходів, соціальні витрати становлять достатньо високу частку в сукупному доході шведських сімей (20,2 % порівняно з 16,5 % у ФРН, 8 % у США). Зазначене значення показника досягається податком у розмірі 28,5 % сукупного доходу (який, поряд із заробітком, включає державні та приватні трансферти і дохід від власності), в інших державах соціального добробуту він становить 13-17 %. Як наслідок, 20 % і 40 % населення Швеції з найнижчими доходами мали значно вищу частку сукупного доходу населення, ніж у зазначених країнах, тоді як 20 % населення з найвищими доходами – значно меншу частку.

Найбільш рельєфно функція сучасного соціального захисту Швеції проявляється в ставленні до зайнятості молоді – дисциплінувати і підтримувати найбідніших із даної категорії. Молодь розглядається як цінний капітал, який забезпечуватиме країні майбутнє.

У сфері зайнятості державна політика Швеції є активною, у результаті чого рівень безробіття в країні в цілому і серед молоді є мінімальним. Головним напрямом діяльності держави на ринку праці є запобігання безробіттю, а не сприяння тим, хто вже втратив роботу. Активна політика зайнятості в Швеції здійснюється за такими напрямками [17, с. 50-51].

Сприяння зайнятості молоді забезпечується також за рахунок розвитку програм сприяння розвитку малого та середнього бізнесу шляхом включення відповідних сум фінансової допомоги в програми зайнятості. Так, у Швеції з 1984 р. діяла програма надання підприємцям спеціальних субсидій на заробітну плату працевлаштованій молоді та безробітним. Термін субсидій не перевищував 6 місяців, а їх розмір дорівнював 50 % витрат на заробітну плату цій категорії працівників. У 1986 р. в програму було введено певну диференціацію: для молоді термін субсидій становив до 4 місяців; для осіб старше 24 років і тих, що не мали роботи тривалий час, – до 6 місяців; для решти категорій безробітних – до 3 місяців. Крім того, в Швеції широко використовуються можливості гнучкої зайнятості. Так, при приблизно рівному рівневі зайнятості серед чоловіків і жінок 45 % зайнятих жінок працюють

неповний робочий день. Поки в Україні не працюють у повну міру ринкові регулятори, у розвитку альтернативних режимів праці необхідним є сприяння держави.

Стосовно соціальної політики зайнятості іншої європейської держави, ФРН, прийнято вживати поняття «соціально орієнтована ринкова економіка». Соціально орієнтована ринкова економіка провідну роль відводить ринку за допоміжної функції держави. Так, наймаючи на роботу безробітних, які працевлаштовуються після тривалої перерви, підприємства отримують державні субсидії. Заходи соціально-економічної політики відповідно до її принципів не повинні зачіпати ринковий процес розподілу коштів (доходів, майна), якщо вони не вдосконалюють використання ресурсів, не підвищують ефективність і активність суб'єктів ринкових відносин. Питання про те, до якої міри заходи соціальної політики можуть підвищувати економічну ефективність (а отже, впливати на зайнятість) через компенсацію економічних ризиків, залишається відкритим.

Незважаючи на те, що у ФРН витрачаються великі державні кошти на соціальне забезпечення, грошові виплати мають суттєво менше значення як джерело доходу, ніж у Швеції, що пов'язано з меншими податковими надходженнями. Дані про розподіл доходів свідчать, що 20 % населення ФРН з найбільшими доходами мають найбільшу частку сукупного доходу населення, порівняно з іншими країнами. При цьому слід відзначити, що межа бідності утримується на відносно низькому рівні, який становить близько 20 % середньої заробітної плати. Таким чином, соціальна допомога не перешкоджає збереженню стимулів до праці, тобто у рівновазі соціального та ринкового перевага віддається вимогам ринку праці. Програми регулювання ринку праці найбільше розповсюджені отримали саме в ФРН, яка наприкінці ХХ ст. стикнулася з проблемами, пов'язаними з об'єднанням країни, найголовнішими з яких були проблеми падіння обсягів виробництва у Східних землях і зменшення рівня зайнятості. Із метою кардинальної зміни ситуації було розроблено спеціальну програму з санації підприємств Східної Німеччини – їх переводу з планових основ господарювання на ринкові. Однак прискорена приватизація, якою фактично займалася створена для вищезазначених цілей Опікунська рада, перетворилася фактично на ліквідацію підприємств, у результаті чого відбулося загострення проблем зайнятості.

У цих умовах країна застосувала загальновідомі заходи політики зайнятості: достроковий вихід на пенсію у Східній Німеччині та перепідготовка кадрів, спрямована, перш за все, на придбання нової професії.

Найважливішою складовою активної політики зайнятості стало створення так званих «Товариств зайнятості», метою яких було створення нових робочих місць, перепідготовка і працевлаштування безробітних. Сутність цього заходу полягала в тому, що Товариства зайнятості отримували право використати тимчасово вільні виробничі потужності

підприємств Східної Німеччини, які не були приватизовані, і кошти, призначені на виплату допомоги по безробіттю. У свою чергу, Товариства брали на себе зобов'язання працевлаштувати або перенавчити певну кількість працівників [18, с. 202]. Основною сферою діяльності Товариств зайнятості було створення соціально-економічної інфраструктури для розвитку туристичного бізнесу (ремонт автомобільних доріг, рекультивація земель і промислових виробіток, очищення і відновлення оточуючого ландшафту тощо) є досвід, який є важливим для України. Щодо забезпечення зайнятості молоді у ФРН за кожного прийнятого на роботу некваліфікованого працівника підприємству виплачується одноразова дотація, а за кожного додатково прийнятого молодого працівника у віці 16-26 років надаються податкові пільги. Крім того, проводиться пряме фінансування фірм, які здійснюють професійну підготовку молоді. Контракт, який укладається молодим працівником і фірмою з метою отримання професійної освіти, передбачає надання йому можливості навчання на базі фірми за допомогою її працівників, а він, у свою чергу, зобов'язується отримати освіту і здійснити пов'язані з цим видатки, які компенсуються працівникові Федеральним відомством з праці.

В Україні також існують подібні заходи щодо вирішення питання зайнятості молоді, а саме, випускників вищих та професійно-технічних закладів освіти шляхом забезпечення гарантії першого робочого місця через реалізацію норм Закону України «Про забезпечення молоді, яка отримала вищу або професійно-технічну освіту, першим робочим місцем із наданням дотації роботодавцю». Але, на жаль, ці норми фактично не виконуються [19]. Серед інших країн Європи давні традиції регулювання ринку праці має Франція, регулювання зайнятості в якій побудоване в основному на регулюванні трудових відносин на внутрішніх ринках праці, хоча у Франції держава відіграє активну і значну роль у справі регулювання зайнятості, у той час, як британська – на зовнішніх. Критеріями для такого віднесення виступають: рівні плинності персоналу і міжфірмової мобільності; орієнтація системи професійного навчання на навчання в спеціальних навчальних центрах із виданням сертифіката, диплома або на навчання і підготовку безпосередньо на підприємстві чи на робочому місці за професіями, які є характерними тільки для даної фірми; принципи класифікації робіт, універсальність таких класифікацій для різних підприємств і галузей або специфічність для кожного підприємства; структура профспілок [18, с. 149].

Щодо Франції, то тут створено достатньо дієвий механізм державного регулювання зайнятості, який використовує як економічні, так і соціальні важелі впливу на зайнятість, де в єдину систему об'єднані підготовка і перепідготовка робочої сили, працевлаштування, організація робочого часу і т. п. До основних напрямів державної політики зайнятості у Франції можна віднести такі: забезпечення результативного переходу молоді із системи освіти на ринок

праці; робота з найбільш соціально незахищеними категоріями громадян; робота з підприємствами з удосконалення заходів соціального захисту працівників; стимулювання зростання зайнятості шляхом створення нових робочих місць [20, с. 136].

Як і в Німеччині, за кожного прийнятого на роботу некваліфікованого працівника підприємству виплачується одноразова дотація, а за кожного додатково прийнятого молодого працівника у віці 16-26 років надаються податкові пільги. Крім того, держава забезпечує покриття до 80 % витрат, пов'язаних із професійною освітою і виплатою заробітної плати цій категорії зайнятих. Також у Франції молоді люди мають право на отримання спеціального державного пільгового кредиту на навчання. Крім того, з метою стимулювання підприємств із кількістю зайнятих менше 500 осіб щодо зайнятості молодих інженерів-дослідників та розробників у процесі їх навчання, земельні органи влади встановили систему беззворотних позик. Ці позики покривають 40-55 % річної оплати праці вказаних фахівців. Тривалість видачі позик – 12-15 місяців [20, с. 207].

Оскільки витрати, пов'язані з професійною підготовкою робочої сили, є значними, це утруднює фінансування професійної підготовки працівників приватними фірмами. Враховуючи це, у Франції, а також в інших країнах із розвинутою ринковою економікою держава здійснює пряме цільове фінансування створення і функціонування Центрів професійної підготовки і перепідготовки, навчання персоналу в різних компаніях. Відповідно до законодавства Франції щодо безперервного розвитку, регіональні органи влади субсидують внутрішньо-фірмові курси, пов'язані з отриманням додаткової (підвищеної) кваліфікації. Виключення становлять великі корпорації з високотехнологічним виробництвом, оскільки вони, зважаючи на характер своєї діяльності, самі зацікавлені в навчанні кадрів [18, с. 208].

Особлива увага у Франції приділяється стимулюванню самозайнятості населення. При цьому необхідно враховувати, що в країнах із розвинутою ринковою економікою основна маса самозайнятих сконцентрована у галузях сільського господарства і тільки 7 % – у галузях оброблювальної промисловості. Для безробітних, які вирішили зайнятися бізнесом, право на одержання допомоги по безробіттю або компенсації після звільнення замінюється правом на отримання одноразової суми, яка використовується для відкриття власного бізнесу. Відповідно до французької системи «Безробітні-творці», розмір одержуваних безробітними сум залежить від досвіду попередньої роботи і тривалості безробіття [21, с. 85].

Особливістю французького підходу щодо державного впливу на зайнятість є поєднання, з одного боку, збільшення попиту на робочу силу, а з іншого – обмеження її пропозиції на ринку. Щодо першого напрямку, держава сприяє виникненню нових робочих місць через створення умов розвитку перспективних виробництв, перш за все, у державному секторі економіки, скорочення тривалості робочого тижня (з 39 до 35 годин). Щодо другого напрямку – держава

обмежує зростання зайнятості шляхом стимулювання довгострокового виходу на пенсію, а також шляхом подовження навчання у вищих навчальних закладах (у разі потреби, з метою зниження напруженості на ринку праці). Слід також відзначити, що Франція, яка однією з перших почала застосовувати програму дострокового виходу на пенсію, як захід зменшення тиску (пропозиції робочої сили) на ринку праці, першою ж установила негативні наслідки її реалізації: економія коштів, порівняно з програмами працевлаштування вивільнених працівників у результаті структурної перебудови і програмами перепідготовки була, скоріше, очікуваною, ніж реальною, крім того, дана програма призводить до негативних соціальних наслідків [18, с. 198].

Основним напрямом державної політики зайнятості у Франції є стимулювання економічного розвитку виробництва, його нових і перспективних галузей, що, як наслідок, призводить до збільшення чисельності працівників. Практика поєднання зазначеного напрямку з програмами працевлаштування молоді, як професійно висококваліфікованої, так і професійно некваліфікованої, тобто такої, що має менший рівень конкурентоспроможності на ринку праці, довела ефективність зазначених напрямів.

У Великобританії особлива увага приділяється стимулюванню самозайнятості населення, стимулюванню розвитку малого і середнього бізнесу.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Таким чином, Основний Закон проголошує пріоритетність соціального права громадян на працю. Тому Україні треба створювати гідні умови для забезпечення цього постулату.

Світовий банк, МОП та ООН – це світове партнерство мережі зайнятості молоді, кожен із них

відіграє значну роль в організації роботи та виконує багато функцій, а також має значну кількість зобов'язань. Щодо держав іноземних країн було визначено, що найбільш рельєфно функція сучасного соціального захисту проявляється у ставленні до зайнятості молоді у Швеції. В області зайнятості державна політика Швеції є активною, в результаті чого рівень безробіття в країні в цілому і серед молоді зокрема, є мінімальним. Головним напрямом діяльності держави на ринку праці є запобігання безробіттю, а не сприяння тим, хто вже втратив роботу. Важливий заклик цієї держави – ставлення до молоді, як до цінного капіталу, який забезпечуватиме країні майбутнє. Хотілося б, щоб і українська держава усвідомила це поняття та почала турбуватися проблемами, якими переймається молоде покоління, особливо у питаннях працевлаштування.

Щодо забезпечення зайнятості молоді у ФРН, то за кожного прийнятого на роботу некваліфікованого працівника підприємству виплачується одноразова дотація, а за кожного додатково прийнятого молодого працівника у віці 16-26 років надаються податкові пільги. Крім того, здійснюється пряме фінансування фірм, які здійснюють професійну підготовку молоді. В Україні також прописані гарантії щодо забезпечення молоді першим робочим місцем із наданням дотації роботодавцю. Питання полягає лише у виконанні цих норм законів урядами різних країн та їх відповідальності.

У Франції та Великобританії приділяється значна увага стимулюванню самозайнятості населення. Україна має брати приклад із цих країн і проводити активну політику зайнятості, створювати умови або стимулювати до самозайнятості населення, особливо молоді, як цінного капіталу майбутнього.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України від 28 червня 1996 р.
2. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 р.
3. Європейська соціальна хартія від 18 жовтня 1961 р.
4. Кодекс законів про працю України від 10 грудня 1971 р.
5. Болотіна Н. Б. Трудове право України / Н. Б. Болотіна, Г. І. Чанишева. – К., 2006. – 147 с.
6. Конвенція про заборону та негайні заходи щодо ліквідації найгірших форм дитячої праці № 182 від 17.06.1999 р.
7. Конвенція про мінімальний вік прийому дітей на роботу в промисловості № 59 від 22 червня 1937 р.
8. Конвенція про мінімальний вік для прийняття на роботу № 138 від 6 червня 1973 р.
9. Конвенція про нічну працю підлітків у промисловості № 6, 29.10.1919 р.
10. Конвенція про нічну працю підлітків у промисловості № 90 від 12.06.1951 р.
11. Конвенція про обмеження нічної праці дітей та підлітків на промислових роботах №79 від 29.12.1950 р.
12. Конвенція про примусову чи обов'язкову працю № 29 від 10.08.1956 р.
13. Закон України «Про охорону праці» від 15.05.96 р.
14. Конвенція про сприяння зайнятості та захист від безробіття № 168 від 21.06. 1988 р.
15. Конвенція МОП про права дитини від 27 лютого 1991 р.
16. Скуратівський В. А. Основи соціальної політики / В. А. Скуратівський, О. М. Палій. – К. : МАУП, 2002. – 200 с.
17. Адамчук В. В. Економіка и социология труда / В. В. Адамчук, О. В. Ромашов, М. Є. Сорокина – М. : ЮНИТИ, 1999. – 407 с.
18. Економіка труда и социально-трудовые отношения / Под ред. Г. Г. Меликьяна, Р. П. Колосовой. – М. : Изд-во МГУ, Изд-во ЧеРо, 1996. – 623 с.
19. Закон України «Про забезпечення молоді, яка отримала вищу або професійно-технічну освіту, першим робочим місцем з наданням дотації роботодавцю» від 04.11. 2004 р.
20. Калина А. В. Организация и оплата труда в условиях рынка (аспект эффективности) / А. В. Калина. – [2-е изд., испр. и доп.] – К. : МАУП, 1997. – 300 с.
21. Петюх В. М. Ринок праці та зайнятість / В. М. Петюх. – К. : МАУП, 1997. – 120 с.

КОНФЛІКТИ В ДЕРЖАВНОМУ УПРАВЛІННІ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

У статті висвітлено особливості, специфіка, позитивні і негативні наслідки та шляхи розв'язання конфліктів у державному управлінні.

Ключові слова: державне управління, конструктивні і деструктивні функції, конфлікт, криза.

В статье освещаются особенности, специфика, положительные и отрицательные последствия и способы разрешения конфликтов в государственном управлении.

Ключевые слова: государственное управление, конструктивные и деструктивные функции, конфликт, кризис.

The features, specificity, positive and negative effects and methods of resolving conflicts in the government are under discussion.

Key words: governance, constructive and destructive functions, conflict, crisis.

Сьогодні в Україні кількість конфліктів у державно-управлінській сфері постійно зростає. Це створює перешкоди для ефективного функціонування сфери державного управління, а, отже, і гальмує становлення незалежної, правової, демократичної української держави. Таким чином, у процесі формування нової для України політичної системи проблема конфлікту потребує як наукового осмислення, так і розробки технологій запобігання конфлікту і його розв'язання.

Необхідно визначити управлінську сферу, як діяльність із питань запобігання конфліктам економічного, соціального характеру та їх розв'язання, як систему врегулювання конфліктних і кризових ситуацій суспільного розвитку підвідомчих територій та виходу з них. Конфлікти у сфері державного управління можуть бути початком різних криз, у тому числі й криз у сфері державного управління.

Проблема конфліктів у державному управлінні та пошуку шляхів їх вирішення є актуальною і широко висвітлюється у вітчизняній та зарубіжній науковій літературі, і є об'єктом уваги науковців упродовж тривалого часу.

Аналіз літератури зарубіжних і вітчизняних вчених показав, що основи теорії конфлікту і подальшого формування соціології конфлікту були закладені К. Марксом і Г. Зіммером. Концептуальною основою сучасної парадигми конфлікту стали роботи Р. Даренфорда і Л. Козера, які використовують методологію, започатковану В. Парето, Г. Моска і Р. Міхельсом, щодо питань влади і держави, як домінуючих джерел влади і панування.

Радянські вчені вимушені були виключити дослідження соціальних суперечностей у системі управління, яких начебто не могло існувати в умовах

соціалізму тому, що соціалістичний розвиток веде до поступового їх вирішення. Учені вивчали роль конфліктів у житті соціальних організацій, у сфері потреб людей.

У працях вітчизняних і зарубіжних науковців розглядаються окремі аспекти конфліктів у державному управлінні, проте ці дослідження мають фрагментарний характер. Узагальнюючі наукові праці з теми дослідження відсутні. Це дає підстави для висновку, що теоретичні й практичні основи конфліктів у державному управлінні, особливо на місцевому рівні, потребують науково-практичного обґрунтування. На різних етапах суспільного розвитку вони набувають своєрідних особливостей, що зумовлюються соціально-політичними, економічними та культурними процесами, характером людської діяльності та взаємовідносин.

Конфлікт у державному управлінні – це процес спілкування, коли одна сторона відчуває, що друга сторона протистоїть її інтересам, загальній меті.

Конфлікти, які виникають у сфері державного управління, можуть бути: міжособистісними, внутрішньособистісними, міжгруповими, вертикальними, горизонтальними. Найчастіше в системі державного управління відбуваються міжособистісні, внутрішньособистісні та міжгрупові конфлікти.

Класифікаційна характеристика й визначення виду конфліктів дозволяють керівникові вибрати адекватний метод їх вирішення. Керівник повинен завжди пам'ятати, що проблеми виявлення причин виникнення конфліктів у державному управлінні посідає ключове місце в пошуку шляхів їх запобігання і конструктивного вирішення.

Причини конфліктів у сфері державного управління – це явища, події, факти, ситуації, що передують конфліктові та спричиняють його за

певних умов діяльності. Виникнення та розвиток конфліктів у сфері державного управління зумовлені дією таких груп факторів: об'єктивних, суб'єктивних, соціально-психологічних та особистісних.

Об'єктивними причинами конфліктної взаємодії в державному управлінні вважаються ті обставини соціальної взаємодії державних службовців, що призводять до зіткнення їхніх думок, інтересів, цінностей тощо. Соціально-психологічними факторами конфліктів є психологічна несумісність, незбалансована взаємодія людей. Суб'єктивні причини конфліктів у державному управлінні зумовлено індивідуально-психологічними особливостями й безпосередньо взаємодією державних службовців під час об'єднання їх у соціальні групи. Особистісні фактори конфліктів зумовлені особливостями психіки людини (мірою її збудливості, егоцентризму, стійкості до стресів, рівнем наполегливості, самооцінкою тощо).

Структура конфлікту в державному управлінні – це сукупність його стійких зв'язків, що забезпечують цілісність, відповідність самому собі. Основними складовими конфлікту в державному управлінні є: конфліктуючі сторони – окремі особистості або групи державних службовців і розбіжність між ними; проблеми, що спричиняють конфлікт; опис та формулювання конкретної конфліктної ситуації; мотиви конфлікту; думки, слова, позиції та дії сторін-конфліктерів.

Будь-який конфлікт у сфері державного управління виконує як позитивні (конструктивні), так і негативні (деструктивні) функції.

До позитивних функцій конфліктів варто віднести дієво-впливові заходи щодо особистісно-суспільних відносин:

- конфлікт не дає системі стосунків, що склалася, закріпитися, він штовхає її до змін та розвитку, відкриває шлях до інновацій, що здатні вдосконалити суспільні відносини;
- конфлікт відіграє інформаційно-пізнавальну роль, у процесі конфлікту учасники краще пізнають один одного;
- конфлікт сприяє структуруванню соціальних груп, групуванню однодумців;
- конфлікт знижує «синдром покірності», стимулює активність людей;
- конфлікт стимулює розвиток особистості, виховання в людей почуття відповідальності, усвідомлення ними своєї значущості;
- у процесі виникнення критичних ситуацій виявляються непомітні до цього достоїнства та недоліки людей за їх моральними якостями (принциповість, професіоналізм, стійкість, лідерство);
- урегулювання конфлікту знімає напругу;
- конфлікт виконує й діагностичну функцію тощо.

До негативних функцій конфліктів належать:

- погіршення мікроклімату в колективі, зниження продуктивності праці, виокремлення частини людей для врегулювання конфлікту (створення для них дискомфорту, витрати на невідпрацьовані за виробничим планом години);

– неадекватне сприйняття та непорозуміння одна з одною конфліктуючих сторін;

– послаблення співробітництва між конфліктуючими сторонами під час конфлікту й після нього;

– конфронтаційні прояви в стосунках більше спрямовані на перемогу, ніж на вирішення проблеми для обох;

– моральні та матеріальні витрати на врегулювання конфлікту тощо

Стиль виходу з конфлікту – головні лінії поведінки опонента на заключному етапі протистояння. Виділяють п'ять основних стилів поведінки в конфлікті: конкуренція, пристосування, ухилення, співробітництво, компроміс.

Моделі завершення конфлікту безпосередньо визначаються стилями конфліктної поведінки сторін, які, у свою чергу, залежать від конкретної ситуації, різновиду конфлікту, рівня його розвитку та ступеня інтенсивності. Оптимальним методом вирішення конфліктів у сфері державного управління визначено організацію співробітництва.

Управління конфліктами як складний процес включає такі види діяльності: профілактику й запобігання виникненню конфлікту; діагностику й регулювання конфлікту на основі коригування поведінки його учасників; прогнозування розвитку конфліктів і оцінку їх функціональної спрямованості; розв'язання конфлікту.

Керівник повинен не усувати конфлікт, а управляти ним і ефективно використовувати. Від ефективності управління конфліктом у державному управлінні залежать: масштаб дисфункціональних наслідків, усунення чи збереження причин конфлікту, можливість наступних зіткнень тощо. Для цього в керівника апарату є принципова перевага, що забезпечує йому стратегічне лідерство в конфлікті та його розв'язанні: право визначати цілі, способи й методи їх досягнення, забезпечувати їх реалізацію, аналізувати результати.

Мистецтво управління полягає в тому, щоб і в конфліктній ситуації не випустити з поля зору основні орієнтири; враховувати їх, приймати відповідні рішення; діяти розсудливо, обачливо, але завжди послідовно й наполегливо; виявляти в разі необхідності занепокоєння. Конфлікт потрібно вміти владнати, розв'язати спільно, за неодмінної участі сторін конфлікту, активній мобілізації та координації їхніх власних можливостей.

Розв'язання конфлікту в державному управлінні передбачає активність обох сторін щодо перетворення умов, для них вони взаємодіють, у напрямі усунення причин конфлікту. Для розв'язання конфлікту необхідна зміна самих опонентів, позицій, які вони обстоювали в конфлікті, об'єктивне обговорення проблеми, зміна посадового становища один одного, вибір оптимальної стратегії розв'язання конфлікту.

Вирішення конфліктів передбачає:

- виявлення та усвідомлення прихованих конфліктів;
- обхід відкритих конфліктів;
- фактичне розв'язання відкритих конфліктів.

Оптимальним методом вирішення конфліктів у сфері державного управління є організація співробітництва. Співробітництво між державними службовцями в державному управлінні найкраще сприймається в колективі, створює додаткові мотиви для роботи, сприяє встановленню довіри між управліннями, скорочує терміни вирішення конфлікту, забезпечує стійкі результати, сприймається керівництвом і підвищує ефективність службово-посадової діяльності державного службовця. Серед керівних впливів на конфлікт центральне місце належить його вирішенню.

Основні результати дослідження, вітчизняного й зарубіжного досвіду, потреб сучасного розвитку теорії та історії державного управління дають змогу запропонувати органам державної влади з метою подальшого запровадження в практичну діяльність органів державного управління, установ і організацій такі пропозиції та рекомендації:

- розробити спеціальну Президентську програму кадрового забезпечення державної служби;
- удосконалити структуру органів виконавчої влади і органів місцевого самоврядування; підвищити загальну компетентність керівництва місцевих органів виконавчої влади та компетентність у питаннях вирішення конфліктів у державному управлінні;
- включати в проведення атестації управлінського персоналу з метою контролю за діяльністю й надання

допомоги спеціалістам питання вирішення конфліктів в управлінні з наступним обговоренням результатів атестації на колегіях місцевих державних адміністрацій та засіданнях рад і формулювання відповідних висновків щодо подальшої їх кар'єри, вміння запобігти конфліктам у державному управлінні, діагностувати й вирішувати їх та управляти ними;

– формувати у процесі навчально-виховної роботи педагогічних колективів навчальних закладів, що готують фахівців за спеціальністю «Державне управління», в спеціаліста-управлінця навички оперативно визначати й успішно вирішувати головні актуальні проблеми державного управління в конфліктній ситуації і в конкретних економічних умовах, вміння демократично працювати й спілкуватися з людьми, уникаючи конфліктів; практикувати навчання державних службовців з даного питання при проведенні Днів депутата, Днів державних службовців, виїзних семінарів, економічної й правової освіти тощо;

– рекомендувати Центру перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників органів державної влади, органів місцевого самоврядування, державних підприємств, установ і організацій використовувати результати дослідження під час розробки навчальних курсів, магістерських програм з державного управління й менеджменту організацій, спецкурсів, окремих лекцій, а також підвищення кваліфікації державних службовців.

ЛІТЕРАТУРА

1. Анцупов А. Я. Конфликтология : Теория, история, библиография / А. Я. Анцупов, А. И. Шипилов. – М., 1996. – 21 с.
2. Бабосов Е. М. Конфликтология : [учебное пособие] / Е. М. Бабосов. – [2-е изд., стереотип]. – Мн. : Тетра Системс, 2001. – 464 с.
3. Ворожейкин И. Е. Конфликтология : [учебник] / И. Е. Ворожейкин, А. Я. Кивалов, Д. К. Захаров. – М. : ИНФРА – М, 2001. – 224 с.
4. Гірник А. Конфлікти і структура, ескаляція, залагодження / А. Гірник. – К., 2003. – 172 с.
5. Гришина П. Психологія конфлікту / П. Гришина. – М., 2004. – 464 с.
6. Довгань Н. П. Теоретичні засади конфліктів у державному управлінні / Н. П. Довгань // Упр. сучас. містом. – 2004. – № 10. – 12 (16). – С. 35–43.
7. Ємельяненко Л. М. Конфліктологія / Л. М. Ємельяненко, В. М. Пентюх, Л. В. Торгова. – К., 2003. – 316 с.
8. Конфликтология : [учебник] / Под ред. А. С. Кармина. – СПб., 1999. – 350 с.
9. Леонов Н. И. Конфликтология / Н. И. Леонов. – М. : Воронеж, 2002. – 302 с.
10. Пірен М. І. Конфліктологія / М. І. Пірен. – К., 2003. – 356 с.

НАПРЯМИ СПІВПРАЦІ УКРАЇНИ ТА ЄС В РАМКАХ УГОДИ «ПРО АСОЦІАЦІЮ»

Запропонована стаття присвячена вивченню взаємовідносин України з Європейським Співтовариством, на базі глибинного аналізу досягнень нашої держави у напрямі євроінтеграції.

Ключові слова: Україна, Європейське Співтовариство, євроінтеграція, Східне партнерство, прогнозування, «українське питання», пріоритет.

Предлагаемая статья посвящена изучению взаимоотношений Украины с Европейским Сообществом, на базе глубинного анализа достижений нашего государства в направлении евроинтеграции.

Ключевые слова: Украина, Европейское Сообщество, евроинтеграция, Восточное партнерство, прогнозирование, «украинский вопрос», приоритет.

This article devoted to study of relationships of Ukraine with EU on the basis depth analysis of achievements of our country in the direction of European integration.

Key words: Ukraine, European Community, European integration, the Eastern Partnership, forecasting, «Ukrainian question», priority.

Євроінтеграційні прагнення України стали невід'ємними реаліями політичного сьогодення. Європейські орієнтири набули практичного втілення у низці рішень та дій як української держави, так і офіційних органів Євросоюзу. Проте за масовим оволодінням європейською фразеологією нерідко криється вельми неглибоке розуміння механізмів реалізації такого амбіційного завдання. Процес зводиться до плану формальних процедур, які мають бути виконані [1, с. 1].

З огляду на все вищесказане варто зазначити, що перед сучасною наукою постає завдання змодельовати перспективи відносин України та ЄС в ланці асоціація-членство. Актуальність цього дослідження полягає у вивченні взаємовідносин України з Європейським Співтовариством, на базі глибинного аналізу досягнень нашої держави у напрямі євроінтеграції.

На сьогодні дана проблематика досліджується багатьма вченими, ступінь наукової розробки теми задовільний, проте, головними факторами впливу на євроінтеграційні перспективи, залишаються економічні, політичні та соціальні протиріччя. Дослідженню цієї теми приділяли увагу Жаліло Я. А., Газізуллін І. Ф., Киридон А., Крушельницька Т. та інші.

Метою поданої статті є визначення перспектив співробітництва України з Європейським Співтовариством від моменту здобуття незалежності до нашого часу.

Для досягнення поставленої мети автор передбачає такі наукові завдання: проаналізувати процес становлення дипломатичних відносин із Європейським

Співтовариством, спрогнозувати подальший вектор співробітництва між Україною та ЄС.

Відомий дослідник С. Хантінгтон підкреслює: «Процес перевизначення ідентичності може бути доволі тривалим, переривчастим і болісним у політичному, соціальному, інституціональному і культурному плані» [5, с. 210].

Для України самоідентифікація має проходити в діахронічному вимірі – у власному минулому і сучасному та синхронічно – в оточуючому світі. Діахронічний вимір самоідентифікації потребує розгляду площин націо- та державотворення, культурної, релігійної ідентичності. Ідентифікація синхронна (синхронічна) порушує низку питань у площині «ми – вони». Самоідентифікація пов'язана з процесом культурного і духовного становлення нації, для проведення якого необхідне гармонійне поєднання внутрішніх чинників і зовнішнього вектора розвитку [3, с. 271].

Європейська інтеграція України наблизилася до принципово важливої межі. І йдеться не тільки щодо Угоди про асоціацію. І навіть не про Східне партнерство, яке визначить для України дуже вагомий нішу, поки що на межі пострадянського простору та Європейського Союзу. Йдеться про зміну духу, стилю та диспозиції європейської інтеграції як такої. Не більше і не менше.

Сама ідея європейської інтеграції України пройшла цікаву трансформацію. Ще перший міністр закордонних справ УНР Олександр Шульгін висловлював упевненість, що колись настане час для створення Єдиної Європи, і що Україна стане

незалежною, і що в цьому статусі вона увіллється в Єдину Європу. Згодом і перша, і друга, і третя пророчі ідеї були перекреслені кривавим ХХ сторіччям. Після розвалу СРСР на початку 90-х в Україну поринули європейські політики, дехто з них робив нам щедрі аванси щодо входження в розширений Європейський Союз. Потім, по мірі того, як ідеологія розширення ЄС набувала дедалі чіткіших обрисів, на певному етапі оформилися у так звані копенгагенські критерії, стало ясно, що Україну від цих критеріїв відділяє ціла прірва.

За іронією долі, саме в цей період, у другій половині 90-х, офіційний Київ проголосив європейську інтеграцію своєю стратегічною метою. За всієї своєї умоглядності все ж це рішення було запізним.

По-перше, оскільки перша хвиля розширення на той момент уже набрала хід. По-друге, тому що на початку і середині 90-х було змарновано час для критично важливих реформ. По-третє, тому що протягом 90-х років в умах європейських політиків сформувався певний шаблон розширення ЄС як повернення в Європу країн, які вже були на її карті. Україна, на жаль, у цей шаблон не вписувалася.

Політика ЄС щодо України формувалась здебільшого під впливом ситуативних факторів поточного контексту на тлі превалюючого обережного ставлення до перебігу подій на пострадянському просторі, тому до недавнього часу вирізнялась концептуальною аморфністю та функціональною незавершеністю. Очікування щодо подальшого розвитку держав даного простору були вельми неоднозначними для вироблення послідовної стратегії. До того ж, співробітництву з цими державами не надавалось пріоритетного значення у зовнішніх зносинах євроінтеграційного об'єднання [6, с. 4].

У першому десятилітті нового століття в ЄС, навпаки, виникла принципово нова політична диспозиція, яка, з одного боку, не така сприятлива для потенційних кандидатів, а з іншого – відкриває Україні нові можливості для політичного маневрування. Треба бути об'єктивним: доба розширення ЄС за рахунок політично мотивованих «хвиль» закінчилася. Почалася доба розширення за рахунок поступового, рік за роком, «просочування». Це означає – крок за кроком інтегруватися в економічній, енергетичній, культурній, науково-технічній і, як результат, політичній сферах. Це шлях підготовки, запуску та функціонування зони вільної торгівлі. Це шлях утворення спільного авіаційного простору. Це шлях поступової, поетапної лібералізації візового режиму. Цей шлях складний і найбільш невдячний із політичної точки зору. На ньому не заробиш політичних дивідендів. На ньому не буде грандіозних проривів та стрибків, а значить, не буде і переможців із лавровими вінками.

Європейська інтеграція – це планка, до якої підтягуються українські міністерства та відомства і яка зводить українських чиновників хоч до якогось мінімального спільного знаменника. Європейська інтеграція – це образ спрямованої в майбутнє України, який міцно закріпився у підсвідомості молодого

покоління українців. Як свідчить всезнаюча статистика, всі альтернативи, включно з ідеєю нейтралітету, є менш привабливими для пересічних українців. Навіть затяті противники НАТО не мають нічого проти Європейського Союзу.

Отже, хоч і в найзагальніших, розпливчастих рисах, але європейська парадигма швидко вкорінюється в колективній свідомості України. Проблема в тому, що вона поки не закріпилася в її діях. Ми вже непогано навчилися приймати рішення, але поки не виробили культуру їх виконання. Наші реформи все ще непереконаливі – в першу чергу, для нас, а потім уже для європейців. Нерідко реалізація реформ у нас зводиться лише до розробки законопроектів без належної уваги до їхньої якості та своєчасного ухвалення, не кажучи вже про ретельну імплементацію.

Абстрагуючись від країн Балтії, на пострадянському просторі ні в кого немає такої позитивної динаміки відносин із ЄС, як в Україні. У той час, як східноєвропейські члени Євросоюзу все ще накачують свої лобістські м'язи, намагаючись просунути «українське питання» в загальноєвропейський порядок денний, Україна самотужки змогла набрати в діалозі з Брюсселем достатню швидкість, аби вивести відносини на нову висоту. Відповіддю Брюсселя стала концепція Східного партнерства (СП) – нового формату наших відносин з єсівською Європою.

У чому плюси цієї концепції, і чому Україна поступово схиляється до того, щоб її підтримати?

По-перше, вже з назви випливає, що це буде перший за часів незалежності формат відносин, де на чільне місце буде поставлено не географічне сусідство, а реальне партнерство, адаптоване саме до української специфіки. Відкинута Україною концепція Європейської політики сусідства базувалася на ідеї, що ЄС і Україна географічно нікуди один від одного діватися. Вона була однобокою, механічною, безликою та безперспективною в плані членства.

А концепція Східного партнерства базується на тому, що Україна та ЄС об'єктивно зацікавлені одне в одному. Вона закріплює позитив, нагромаджений Україною за час дії Угоди про партнерство і співробітництво від 1994 року. Вона виділяє Україну та інші країни колишнього Радянського Союзу в окремий блок єсівської зовнішньої політики, не перетворюючи (така наша вимога!) цього блоку на політичне гетто чи санітарну зону. У цьому плані більш логічним видається назва ініціативи як Східноєвропейське (а не просто Східне) партнерство. Ми наполягаємо, щоб відносини з кожною країною СП будувалися суто індивідуально, з урахуванням національної специфіки та принципу диференціації. Наприклад, якщо один із тихохідних європейських партнерів не прагне йти в ЄС і адаптувати своє законодавство до європейських норм, а «швидкохідна» Україна такі прагнення має, то СП не має опускатися до рівня найменшого знаменника, яким у цьому випадку є позиція «тихохода».

По-друге, формат Східного партнерства закріплює за Україною цілком реальний, а не віртуальний статус регіонального лідера. За останні півтора року, за

спостереженням автора, жодних переговорів з пострадянськими країнами, на яких до України не зверталися б із проханням поділитися досвідом розбудови відносин з ЄС. Європейська інтеграція – це те питання, в якому наша країна реально випереджає інші країни, а часто є для них еталоном та орієнтиром. Нерідко Україна відіграє роль не лише тарана, а й сили, торує шлях у відносинах із ЄС для решти держав регіону.

По-третє, ми виходимо із прагматичних міркувань про співпрацю в рамках нової ініціативи. Східне партнерство розглядається нами, як гармонійне доповнення до досягнутого високого рівня двосторонніх відносин із ЄС. І ні в якому разі не як його ерзац. Примат двостороннього вектора має залишатися непохитним. Іншими словами, участь України у співробітництві в межах СП не буде використано окремими державами – членами ЄС, як підставу для згортання і тим більше, ревізії прогресу, досягнутого у рамках двостороннього діалогу Україна-ЄС: чи то політична асоціація або безвізовий діалог.

Отже, в контексті загальноєвропейської політики України є всі шанси зміцнити своє реноме регіонального лідера. Це багато з точки зору того, що ми мали вчора і позавчора. Але занадто мало з точки зору того, що ми хочемо мати завтра і післязавтра. Статус найкращого з гірших нас не влаштовує. І тому в той час, як ЄС перетравлює наслідки своїх останніх розширень, виробляючи нову стратегію відносин із новими сусідами, Україна зобов'язана взяти ініціативу в свої руки та впливати на цей процес. Ми зобов'язані спрямувати канал політичної думки ЄС за руслом «партнерство – асоціація – членство».

Це буде непросто, оскільки в Євросоюзі є досить сильна фракція скептиків, які бачать партнерство і навіть асоціацію не як канал, а як такий собі фінальний резервуар, куди на кшталт великих і малих рік впадуть європейські амбіції великих і малих європейських країн, що залишилися за межами Європейського Союзу. Україна – велика країна з великими амбіціями і, на жаль, великими проблемами. На жаль, хаотичність її політичного та економічного розвитку лише зміцнює недовіру фракції скептиків. Однак для мене є очевидним, що це не назавжди. Незалежно від кон'юнктури, політичних віражів і примх долі, український таран продовжує торувати свій шлях у ЄС.

Головна ідея, яку українська сторона намагається донести до своїх європейських колег, це розуміння того, що об'єднання Європи – процес, усе ще далекий від завершення. Переможні реляції про завершене нарешті єднання європейської частини континенту, які звучали після хвиль розширення, – не більш ніж святковий серпантин, здатний створити настрій, але не здатний зупинити час чи розв'язати проблеми. Доти поки будь-яка європейська країна стукає у двері ЄС, об'єднання не можна вважати завершеним, а розширення – успішним.

Україні – це не просто «будь-яка країна». Це наріжний камінь, це тектонічна плита, від моці, статусу і стабільності якої залежать міць, статус і стабільність усього регіону. Тому «українське питання» стояло і стоятиме на порядку денному європейської політики, поки не буде знайдено прийнятне для України та ЄС рішення. У цьому сенсі Східне партнерство може стати кроком у потрібному напрямі, який відкриє друге дихання і нову перспективу не лише для України, але й для самого Європейського Союзу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Жаліло Я. А. Євроінтеграційні перспективи України : від декларацій – до дій / Я. А. Жаліло // Соціально-економічна політика. – 2010.
2. Газізуллін І. Ф. Східне партнерство ЄС : додаткові можливості для євроінтеграції України / І. Ф. Газізуллін // Український незалежний центр політичних досліджень. – 2009.
3. Киридон А. Євроінтеграційний курс України : адекватність реалій зовнішньополітичного вибору / А. Киридон // Україна-Європа-Світ. – 2010. – С. 270–277.
4. Крушельницька Т. Оцінка європейської інтеграції / Т. Крушельницька // Дослідження і розробки у сфері євроатлантичної інтеграції України : Зб. наук. праць. – К. : ДП «НВЦ» Євроатлантикінформ, 2007. – Вип. 3. – С. 18–23.
5. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций / С. Хантингтон / пер. с англ. Т. Велимеева. – М. : АСТ Москва, 2006. – 571 с.
6. Шаповалова О. Європейський Союз – Україна : межі нормативної сили / О. Шаповалова // Відносини Україна – ЄС в умовах сучасних викликів. Матеріали кварталного номера журналу представництва в Україні фонду імені Фрідріха Еберта. – 2011. – С. 4–9.

ПРІОРИТЕТИ ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ГЕОСТРАТЕГІЇ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Стаття присвячена аналізу формування геостратегії України та чинникам, що впливають на її становлення. Автор дає оцінку геополітичному оточенню держави, підводячи до визначального значення взаємозв'язку між географічним розташуванням України та зовнішньополітичними пріоритетами держави, зосереджуючись на дослідженні особливостей європейського напрямку. Розглядається співвідношення інтересів та цілей суб'єктів на всіх рівнях, загроз, механізмів реалізації власних національних інтересів у сукупності інтересів суб'єктів геопростору.

Ключові слова: геостратегія, геополітичний простір, пріоритети, стратегічне партнерство, національний інтерес.

Данная статья посвящена анализу формирования геостратегии Украины и факторам, которые влияют на её становление. Автор даёт оценку геополитическому окружению государства, подводя к определяющему значению взаимосвязи между географическим расположением Украины и внешнеполитическими приоритетами государства, сосредотачиваясь на исследовании особенностей европейского направления. Рассматривается соотношение интересов и целей субъектов на всех уровнях, угроз механизмов реализации собственных национальных интересов в совокупности интересов субъектов геопространства.

Ключевые слова: геостратегия, геополитическое пространство, приоритеты, стратегическое партнерство, национальный интерес.

The article is devoted to analysis of Ukrainian geostrategy forming and to the factors which influence its development. The author assesses state geopolitical surrounding, leading to determining meaning of the interaction between geographical location of Ukraine and state foreign policy priorities focusing on the investigation of the European direction characteristics. The interrelation of interests and goals of the all levels entities and danger of self-national interests' realization mechanisms in the complex with the interests of the geospace entities are reviewed in the article.

Key words: geostrategy, geopolitical space, priorities, strategic partnership, national interest.

Дослідження та визначення основних пріоритетів та принципів формування геостратегії України є надзвичайно актуальною темою, адже в сучасних умовах відбувається становлення нового геополітичного світу і Україна намагається заявити про себе на міжнародній арені як активний геополітичний гравець. Одним із найважливіших чинників, що відіграють значну роль у розробці геополітичного коду будь-якої країни є геополітичне положення її території, стан договірної бази і відносини з іншими країнами, наявність спільних кордонів, геополітична ситуація в регіоні та у світі. При цьому геополітичне положення, на нашу думку, є однією з головних детермінант, що визначають специфіку геостратегії будь-якої держави в геопросторі.

Із досліджень багатьох науковців можемо зробити висновок, що Україна має багато переваг, порівняно з іншими країнами світу, щодо свого геополітичного

положення та потенціалу. Основні особливості сучасного геополітичного положення України, а також пріоритети її геостратегії добре проаналізовані в працях таких дослідників як О. І. Шаблій [1], М. М. Паламарчук та О. М. Паламарчук [2], які розробили теоретико-методолгічні основи дослідження геополітичного положення держави і проаналізували основні особливості геополітичного розташування України на різних просторових рівнях.

На сучасному етапі можемо виділити ряд геополітичних концепцій, які по-різному трактують геополітичне положення України та визначають вектори її геостратегії, зумовлені його особливостями. Автори одних намагаються довести, що для України більш пріоритетною є інтеграція до євразійського простору, інші – до європейського. Зокрема, російський геополітик О. Дугін у своїх працях звертає значну увагу на геополітичне положення України. Він

розглядає Україну як ворожу для Росії державу і допускає можливість втрати нею незалежності [3]. В інших геополітичних концепціях наголошується, що Україна має стати регіональним лідером. Зокрема, відомий американський геополітик З. Бжезінський вважає, що Україна є однією з п'яти геополітичних осей на політичній карті Євразії та має великі можливості стати активним регіональним геополітичним гравцем [4].

Визначення основних засад та пріоритетів формування геостратегії України дає аргументовані підстави зрозуміти особливості сучасного геополітичного положення України, а також її геополітичну ідентифікацію. Тому метою нашого дослідження є аналіз основних геополітичних пріоритетів нашої держави на основі конфігурації сучасних зовнішньополітичних зв'язків України та її зовнішньої політики.

Проникнення у широкий світ починається зі спроб зрозуміти його, налагодити з ним контакти і вступити в багатоплановий діалог. Тільки тоді можна знайти ті форми презентації власної ідентичності і власних інтересів, в яких світ зможе зрозуміти і нас самих. Україна має усвідомити себе в геополітичному контексті і в контексті розвитку світової цивілізації. Таке усвідомлення невіддільне від того, як саме світова спільнота розглядає Україну і як бачить її місце у світі. Визначення геополітичних інтересів України потребує врахування складної системи інтересів різних країн, розкладу сил – економічних, політичних, військових, духовних – у кожному з регіонів світу. Особливо це стосується найближчих сусідів України і потуг глобального значення, що прагнуть реалізувати власні інтереси в Україні або самі становлять для неї особливий інтерес.

Українську геостратегію ХХІ століття визначають три головні вектори зовнішньополітичної взаємодії, які зумовлюють конфігурацію геополітичних пріоритетів країни [5, с. 56]:

- євразійський (Росія, СНД);
- європейський (Польща, Західна Європа, США);
- південно-східний (Балкани, Туреччина, країни

Сходу)

У реалізації своїх стратегічних інтересів у південно-східному напрямі Україна стоїть перед вибором серед існуючих моделей геополітичного мислення. Ймовірне втягнення України до американської моделі в рамках стратегічного співробітництва з основними країнами трикутника США-Ізраїль-Туреччина має свої переваги й недоліки. Формула стратегічного партнерства по лінії Україна-США потребує змістовного наповнення з урахуванням геополітичних і гео економічних тенденцій у регіонах пострадянського простору та Центрально-Східної Європи [6, с. 1]. У разі прийняття американської моделі Україні необхідно враховувати і використовувати досвід Ізраїлю, який, захищаючи інтереси США в регіоні, забезпечує за їх фінансової, політичної і військової підтримки власну національну безпеку.

Для України як європейської держави і такої, що прагне до інтеграції до європейських структур, більш

привабливою є європейська модель мислення, як підґрунтя для узгодження інтересів країн із різним рівнем соціально-економічного розвитку і різними типами культури. Це означає, що у випадку розходження позицій держав, що мають тут свої інтереси, нашій державі важливо узгоджувати свою лінію поведінки, насамперед, із європейськими країнами, дотримуючись тактики поміркованості.

Україна має особливу позицію як щодо НАТО, так і щодо РФ і Ташкентського договору. Декларуючи власний, самопроголошений нейтралітет, вона прагне зберегти певний баланс у відносинах із РФ та НАТО, хоча й відчуває час від часу посилення тиску то з одного, то з іншого боку [7, с. 97]. Така ситуація не може зберігатися протягом тривалого часу. Врешті-решт під дією відповідних зовнішніх та внутрішніх сил Україна опиниться в ситуації остаточного вибору, прогнозування якого наразі ускладнюється внутрішньою амбівалентністю політичної ситуації всередині держави. Водночас формування стратегічного альянсу поза межами НАТО або РФ, зокрема Балто-Чорноморського, поки що є мало ймовірним, хоча увага до створення таких структур постійно зростає.

У пошуках прийнятної альтернативи відносин із Заходом та РФ у керівних колах Польщі, України, Литви та низки інших країн виникає ідея Балто-Чорноморського співробітництва як зони безпеки країн регіону. Привабливість цієї ідеї для України полягає в тому, що формування регіонального блоку створить для неї стабільне міжнародне середовище та призупинить посягання РФ на її територію і затвердить незалежне існування держави. Так може бути створена система протидії як РФ, так і Заходу. У майбутньому ця та інші регіональні структури можуть стати підсистемами всеохоплюючої системи європейської безпеки.

Таким чином, досліджуючи основні геополітичні і зовнішньополітичні пріоритети, які характеризують ідентифікацію геополітичної ситуації навколо України, а також її геостратегічний курс, можемо виділити такі перспективи розвитку української геостратегії:

- залучення України до європейського цивілізаційного простору, всебічна інтеграція до європейських і євроатлантичних політичних і соціальних структур, а також структур безпеки;
- зміцнення стратегічного партнерства із США;
- підтримка і розвиток рівноправних, взаємовигідних економічних, політичних і соціокультурних відносин із Росією;
- зміцнення і консолідація особливих відносин із стратегічно важливими сусідами, насамперед Польщею, Туреччиною, Грузією, Азербайджаном, країнами Балтії, Вишеградської групи і Середньої Азії;
- сприяння формуванню поясу стабільності і регіональних структур безпеки від Балтійського і Чорного морів до Закавказзя і Середньої Азії;
- активна участь у створенні європейських і євразійських транспортних коридорів як по Балто-

Чорноморсько-Близькосхідній вісі, так і по вісі Західна Європа-Україна-Закавказзя-Середня Азія-Китай. Використання цих коридорів для створення надійної багатоальтернативної системи постачання енергоносіїв і стратегічно важливої сировини;

– курс на альтернативне лідерство на теренах колишнього СРСР. Активна кооперація з тими країнами, які вбачають в Україні надійного рівноправного партнера, вільного від великодержавних і гегемоністських амбіцій.

Розробка засад стратегії національної безпеки відповідно до національних інтересів, базових геополітичних і зовнішньополітичних пріоритетів є сьогодні одним із найважливіших завдань для України. Однозначне вирішення геополітичної дилеми – приєднання до європейського цивілізаційного простору, як повноправного суб'єкта євроатлантичної геополітики є, на нашу думку, на сучасному етапі одним

із найбільш пріоритетних напрямів для Української держави.

Слід зауважити, що основним базовим національним інтересом, геополітичним пріоритетом і стратегічним завданням зовнішньополітичного курсу України є її виживання і розвиток, як незалежної суверенної держави сучасного світу за умов збереження її національних цінностей, захисту економічного та політичного суверенітету, власної соціально-культурної ідентичності. Цей інтерес сьогодні стає загальновизнаним як серед правлячої еліти, так і в масовій свідомості. Його реалізація є основною передумовою забезпечення добробуту, безпеки, соціального і культурного розвитку всіх громадян України.

Зміцнення державного суверенітету України в зовнішньополітичній площині означає її затвердження у світовому цивілізаційному просторі як повноцінного й активного суб'єкта геополітики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Соціально-економічна географія України : [навч. посіб.] / За ред. О. І. Шаблія. – Л. : Світ, 2000. – 680 с.
2. Паламарчук М. М. Геополітичне положення України (сутність і основні риси) / М. М. Паламарчук, О. М. Паламарчук // Український географічний журнал. – 1994. – № 1-2. – С. 3–9.
3. Дугин А. Г. Основы геополитики. Геополитическое будущее России / А. Г. Дугин. – М. : Арктогея, 1997. – 608 с.
4. Бжезінський З. Велика шахівниця. Американська першість та її стратегічні імперативи / З. Бжезінський ; пер. з англ. О. Фешовець. – Л. ; Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2000. – 236 с.
5. Гальчинський А. С. Україна – на перехресті геополітичних інтересів / А. С. Гальчинський. – К. : Знання України, 2002. – 176 с.
6. Для розвитку нової ери стратегічного партнерства // Урядовий кур'єр. – 2005. – 1 лист. – С. 1–2.
7. Мадісон В. В. Сучасна українська геополітика : [навчальний посібник для вузів] / В. В. Мадісон, В. А. Шахов. – К. : Либідь, 2003. – 174 с.

ПРОБЛЕМИ АДАПТАЦІЇ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ДО ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ

У статті розглянуто та проаналізовано процеси та механізми адаптації законодавства України до законодавства ЄС, проблеми та вироблення шляхів щодо подолання у сфері впровадження стандартів законодавства Європейського Союзу в Україні. Також у статті визначено перспективи наближення законодавства України до європейських стандартів.

Ключові слова: Європейський Союз, інтеграція, адаптація, законодавство, Угода про партнерство та співробітництво, *acquis communautaire*, загальнодержавна програма адаптації, процедура скринінгу

В статье рассмотрены и проанализированы процессы и механизмы адаптации законодательства Украины к законодательству ЕС, проблемы и выработки путей, относительно преодоления в сфере внедрения стандартов законодательства Европейского Союза в Украине. Также в статье определены перспективы приближения законодательства Украины к европейским стандартам.

Ключевые слова: Европейский Союз, интеграция, адаптация, законодательство, Соглашени, о партнерстве и сотрудничестве, *acquis communautaire*, общегосударственная программа адаптации, процедура скрининга.

The article reviews and analyzes the processes and mechanisms of adaptation of Ukraine's legislation to EU issues and develop ways to mitigate the introduction of standards in EU legislation in Ukraine. Also in this article the prospects approximation of Ukraine to European standards.

Key words: European Union, integration, adaptation, legislation, the Agreement on Partnership and Cooperation, *acquis communautaire*, a national program of adaptation, the screening

Із проголошенням Україною незалежності європейський вибір країни став невід'ємною складовою її подальшого розвитку, а наближення України до Європейського Союзу (ЄС) – одним із найважливіших стратегічних напрямів її зовнішньої політики. Важливою передумовою інтеграції України до Європейського Союзу є приведення національного законодавства у відповідність зі стандартами права ЄС. Адаптація законодавства України до законодавства Європейського Союзу є одним із критеріїв вступу до ЄС, визначених Європейською Радою в Копенгагені 22 червня 1993 р. [1, с. 143]. Адаптація полягає в поетапному прийнятті та впровадженні нормативно-правових актів України, розроблених із урахуванням законодавства Європейського Союзу.

Інтеграція України до Європейських Співтовариств вимагає постійного пошуку шляхів для встановлення та зміцнення економічних і політичних зв'язків із ЄС. З метою реалізації цього стратегічного курсу та забезпечення всебічного входження у європейський політичний, економічний і правовий простір 14 червня 1994 року була підписана Угода про партнерство та співробітництво між Україною і Європейськими

Співтовариствами та їх державами-членами (далі – УПС). Згідно з п. 1 ст. 51 УПС сторони визнали, що «важливою умовою для зміцнення економічних зв'язків між Україною та Співтовариством є зближення існуючого і майбутнього законодавства України із законодавством Співтовариства. Україна вживе заходів для забезпечення того, щоб її законодавство поступово було приведене у відповідність із законодавством Співтовариства». Пункт 2 ст. 51 УПС визначає пріоритетні сфери для здійснення адаптації законодавства України до законодавства ЄС, зокрема: «митне право, законодавство про компанії, закон про банківське право, бухгалтерський облік компаній і податки, інтелектуальна власність, охорона праці, фінансові послуги, правила конкуренції, державні закупівлі, охорона здоров'я та життя людей, тварин і рослин, довкілля, захист прав споживачів, непряме оподаткування, технічні правила і стандарти, енергетика, включаючи ядерну, транспорт» [2].

Відповідно до Стратегії інтеграції України до ЄС, затвердженої Указом Президента України № 615/98 від 11 червня 1998 р., адаптація законодавства є одним із основних напрямів інтеграційного процесу та полягає

в зближенні із сучасною європейською системою права, що забезпечить розвиток політичної, підприємницької, соціальної, культурної активності громадян України, економічний розвиток держави у рамках ЄС і сприятиме поступовому зростанню добробуту громадян, приведенню його до рівня, що склався у державах-членах ЄС [3].

Закон України «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» від 18 березня 2004 року № 1629 та доповнений редакцією від 31.01.2009 на підставі 852-17 визначає адаптацію як «процес приведення законів України та інших нормативно-правових актів у відповідність з *acquis communautaire*» [2]. *Acquis communautaire* є правовою системою Європейського Союзу, яка включає акти законодавства Європейського Союзу (але не обмежується ними), прийняті в рамках Європейського співтовариства, Спільної зовнішньої політики та політики безпеки і Співпраці у сфері юстиції та внутрішніх справ.

Водночас варто підкреслити, що факт ухвалення погодженого з *acquis* ЄС українського законодавства ще не означає належне функціонування правових механізмів. Зокрема, на перешкоді належному впровадженню правових механізмів у життя стає відсутність достатнього розвитку судової гілки влади. До того ж, інколи належне функціонування правових механізмів стає заручником недостатньої адміністративної спроможності органів, відповідальних за виконання нормативних актів.

Ще одним аспектом, що його належить враховувати, оцінюючи рівень адаптованості українського законодавства, є динаміка розвитку нормативної бази *acquis* ЄС. Прикладом цього може бути докорінна реформа конкурентного права ЄС, що потягнуло за собою новий перегляд чинного українського законодавства.

Невдовзі після того, як в березні 1998 року УПС набрала чинності, Україна почала створювати інституційний механізм адаптації та формувати нормативно-правову базу для реалізації цього важливого вектора правової реформи. Для наукової точності щодо питання відповідності галузевого законодавства України законодавству ЄС слід зазначити деякі застереження.

По-перше, згідно з УПС, Україна задекларувала намір наближувати власну нормативно-правову базу до нормативно-правового доробку саме Європейської Спільноти – не Союзу, а отже, 51 стаття УПС стосується лише сфер, охоплених першою опорою (*pillar*) ЄС, тобто дотичних до функціонування спільного ринку, економічного та валютного союзу.

По-друге, в українському тексті УПС йдеться про наближення (*approximation*) законодавства України до законодавства Спільноти (*acquis communautaire*), водночас в актах національного законодавства, прийнятих на виконання та розвиток положень УПС, майже скрізь використовується термін «адаптація», що не є абсолютним синонімом «наближення». Другою аберацією національної свідомості стало невірне прочитання аббревіатури ЄС, що передає в

українській мові англійські як *ЕС* (*European Community, European Communities*), так і *ЕУ* (*European Union*). Як було підкреслено вище, УПС стосується взаємин України та Європейських спільнот, що впливає вже з самої назви угоди, проте, в українській правовій термінології, починаючи з 1998 року вкоренився штамп «адаптація законодавства України до законодавства Європейського Союзу». Цей термін застосовується також у Законі «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства ЄС».

По-третє, План дій «Україна – ЄС» суттєво розширює перелік сфер законодавства, в яких Україна повинна провести додаткову роботу задля приведення їх у відповідність до вимог ЄС. Водночас багато пунктів ПД, які містять такі вимоги до України, не належать до компетенції регулювання права ЄС, а відтак і до сфери адаптації законодавства [4, с. 12].

Щодо України механізм адаптації працює де-факто таким чином: Єврокомісія і її представництво в Україні відстежує, які саме законодавчі акти заважають або не сприяють компаніям ЄС у веденні бізнесу в Україні. Згідно з цим, українській стороні радять, які законодавчі акти треба замінити. Тобто, якщо якийсь закон не відповідає нормам ЄС, однак, не створює перешкод для його компаній, то на нього, швидше за все, не звернуть уваги [13].

У випадку ж із країнами, котрі мають Європейські угоди, відбувається так звана процедура скринінгу законодавства, коли весь обсяг законодавства країн-кандидатів, що належать до компетенції ЄС, послідовно перевіряється на відповідність законодавству ЄС, на що виділяється відповідна експертна і фінансова допомога. Таким чином, за п'ять-сім років законодавство країн-кандидатів повністю було приведено у відповідність із законодавством ЄС, що зробило можливою їх інтеграцію у внутрішній ринок і, нарешті, вступ до ЄС.

Навряд чи можна навіть порівнювати рівень адаптації українського законодавства до досягнутого за той же час країнами ЦСЄ. Навіть більше: якщо з боку ЄС збережеться нинішній підхід до адаптації законодавства України до законодавства ЄС і не буде використана процедура скринінгу, можна легко передбачити, що нашій державі знадобиться у декілька разів більше часу на самостійне виконання роботи, яку країни-кандидати виконали за допомогою ефективного механізму скринінгу. Тобто без скринінгу та інших подібних механізмів інтеграція України у внутрішній ринок ЄС є справою неблизького майбутнього [14].

Входження України до Європейського правового простору означувалося її приєднанням у 1997 до Європейської конвенції з прав людини 1950 року; Європейської конвенції про запобігання катуванням, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання; Європейської конвенції з усиновлення дітей та до ряду інших міжнародно-правових актів, угод та конвенцій, що мають глобальний характер дії [15].

У процесі співпраці з ЄС для України пріоритетами залишаються більш повна імплементація відповідних положень угод про партнерство і співробітництво, що стосуються торгівлі, та повна імплементація угод про членство в СОТ поряд із подальшими економічними реформами. До інших важливих сфер співробітництва, що окреслені, наприклад, Національною індикативною програмою на 2007-2010 роки для України, належать: розвиток транспортного та енергетичного секторів держави; захист довкілля; посилення захисту державних кордонів та покращення роботи митної служби, покращення управління міграційними потоками та боротьба з організованою злочинністю; співробітництво у сфері культури, міжлюдських контактів, інформаційного обміну [16].

На сьогодні проблеми невідповідності законодавства України нормам Євросоюзу заважає не тільки бізнес-структурам ЄС, але й пересічним громадянам як України, так і європейської спільноти. Існують проблеми у вирішенні питань у галузі міжнародного приватного права, відповідно значно погіршується інвестиційний клімат нашої країни. Нагально необхідним у країні є проведення судової реформи, яка обумовлена конституційними положеннями, що відповідають вимогам євростандартів [17]. У зв'язку з цим зауважимо, що адаптація українського законодавства до законодавства ЄС відбувається на фоні тривалої правової реформи в Україні.

Проблема адаптації законодавства України до європейського права є далеко не головною перешкодою на шляху виконання Угоди про партнерство і співробітництво, оскільки процес приведення законодавства у відповідність до стандартів ЄС є суто технічним. Якщо виконання УПС не зводиться виключно до адаптації, то необхідно відзначити, що реалізація положень Угоди потребує, насамперед, виконання вимог, які ставляться до країн-кандидатів на членство у Європейському Союзі. Йдеться головним чином про демократизацію політичної системи та суспільного життя, реальне втілення принципу верховенства права, забезпечення і захисту прав та свобод людини.

На сьогодні серед науковців та політиків поширеною є хибна думка про те, що правова система України є наближеною до системи континентального права (романо-германської правової сім'ї), до якої входять системи права переважної більшості держав-членів ЄС. Якщо підходити до цього питання формально, то вітчизняна система права дійсно належить до континентальної правової сім'ї. Однак за своєю суттю вона, ймовірно, відповідає радянській правовій системі з усіма її недоліками. Серед основних проблемних питань, вирішення яких дозволить говорити про наближення української системи права до європейських стандартів, – питання соціальної цінності права, його престижу в суспільстві, ефективності механізму реалізації та захисту прав і свобод людини тощо. Таким чином, проблема виконання УПС полягає у приведенні у відповідність до стандартів ЄС не лише окремих

законодавчих актів, але і правової системи в цілому [18, с. 5].

Важливою віхою на шляху створення адаптаційного механізму в Україні стало затвердження Урядом Тимчасового регламенту Кабінету Міністрів України, в якому вперше було виписано механізм превентивного моніторингу розроблюваних центральними органами виконавчої влади проектів законів, актів Президента та Уряду на предмет їхньої відповідності основним положенням законодавства Європейського Союзу. Одна з головних проблем України на цьому шляху – відсутність чіткої стратегії та системності.

Як вже зазначалося раніше, важливим етапом для реалізації процесу адаптації законодавства стало затвердження Верховною Радою України «Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» (далі – Програма) [2]. Метою загальнодержавної програми є створення передумов до підготовки законодавчого підґрунтя для входження України в Європейський Союз.

Загальнодержавна програма – це комплекс взаємопов'язаних завдань з адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу, спрямованих на реалізацію державної політики та пріоритетних напрямів створення сучасної правової системи України шляхом удосконалення нормотворчої діяльності органів державної влади та запровадження єдиної системи планування, координації та контролю роботи з адаптації законодавства.

Відповідно до Програми, пріоритетні сфери, в яких здійснюється адаптація законодавства України, погоджені з пріоритетами, визначеними п. 2 ст. 51 УПС та повністю відповідають п. 2 ст. 1 першого розділу Стратегії інтеграції України до ЄС.

Відповідно до Загальнодержавної програми адаптації програма спрямована на виконання таких завдань:

- розробка глосарію термінів *acquis communautaire*, розробка єдиних вимог до перекладів та централізованої системи перекладів;
- проведення порівняльно-правового дослідження відповідності законодавства України *acquis communautaire* у пріоритетних сферах;
- переклад українською мовою актів *acquis communautaire* у пріоритетних сферах;
- створення ефективного загальнодержавного механізму адаптації законодавства;
- створення загальнодержавної інформаційної мережі з питань європейського права;
- створення системи навчання та підвищення кваліфікації державних службовців з питань європейського права;
- вжиття заходів щодо опрацювання та затвердження спільного з ЄС механізму підготовки планів-графіків адаптації та моніторингу їх виконання.

Програма передбачає послідовність здійснення адаптації законодавства в пріоритетних сферах, визначає повноваження з цього питання органів державної влади, зокрема Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, Міністерства юстиції

України, Координаційної ради з адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу. Конкретні заходи з адаптації законодавства, прогнозовані строки їх виконання, обсяги видатків визначаються щорічним планом заходів із виконання Програми, який готується Координаційною радою з адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу, погоджується з Комітетом Верховної Ради України з питань європейської інтеграції та затверджується Кабінетом Міністрів України.

У цілому прийняття Програми можна оцінити, як позитивний крок у процесі нормативно-правового забезпечення адаптації. Програма визначає мету, основні терміни, інституціональний механізм адаптації, а також засади її фінансового, кадрового та інформаційного забезпечення.

З вищезазначеного можна зробити висновок, що в Україні загалом вже сформовано нормативно-правову базу забезпечення процесу адаптації, але вона потребує удосконалення. Наприклад, нормативні акти більшою мірою орієнтовані на адаптацію майбутнього законодавства, не закріплена на законодавчому рівні необхідність перегляду та адаптації раніше прийнятого законодавства України до норм Європейського Союзу.

Натомість, за всієї необхідності та важливості гармонізації законодавства України до законодавства ЄС виникає низка проблем, від вирішення яких значною мірою залежить ефективність зазначеного процесу в цілому. Найбільшою проблемою на шляху гармонізації законодавства є проблема, пов'язана зі співвідношенням права Європейського Союзу та внутрішнього права України. Слід зазначити, що вона є досить складною не тільки для тих країн, які, як наша, прагнуть до інтеграції у ЄС, а й для самих держав-членів. Саме ця проблема вже протягом півстоліття, починаючи з появи Європейських Співтовариств, посідає одне з центральних місць у працях юристів, присвячених тому чи іншому правовому аспекту діяльності європейських інтеграційних організацій. Про ці складнощі пишуть у своїх працях В. Муравйов [5], В. Денисов [6], В. Євінгов [7], В. Буткевич [8], А. Татам [9], Т. Хартлі [10] у всіх цих фахівців є розбіжності в поглядах на природу права Євросоюзу, всі вони, як зазначає В. Муравйов [5], визнають пріоритет права європейських інтеграційних організацій щодо національного права. При цьому вони виходять із концепції примату міжнародного права щодо національного. За цим принципом формувалися конституції країн Західної Європи, ухвалені після Другої світової війни, положення яких закріплювали такий примат. Яскравим прикладом дотримання цього принципу є одна із наймолодших європейських конституцій – Конституція України.

Також серед проблем – наявність великого масиву законодавства ЄС по кожній із галузей, щодо якої передбачене зближення нормативно-правових джерел, складність у виборі тих джерел ЄС, до яких необхідно адаптувати свої кодекси та закони у першу чергу.

Проблемою є й фактична відсутність перекладів актів законодавства ЄС на українську мову, низький

рівень мовної підготовки та знань у галузі європейського права з боку тих осіб, які займаються законотворчою роботою, тих, на кого покладається реалізація та нагляд за дотриманням законодавства. Закони і підзаконні нормативні акти у цій сфері, на жаль, не містять уніфікованих правил підготовки відповідних проектів нормативно-правових актів України з урахуванням основних положень законодавства ЄС, практикозастосовного механізму їх реалізації.

Актуальними також залишаються питання неузгодженості дій органів виконавчої влади у сфері адаптації, відсутності механізму контролю Верховної Ради України за відповідністю українського законодавства, а також проектів Законів, що знаходяться на розгляді парламенту, правилам і нормам СОТ; невідомості механізму запобігання прийняттю рішень, які суперечать вимогам Світової організації торгівлі та положенням законодавства ЄС [12, с. 2].

Для того, щоб оптимізувати процес гармонізації законодавства України із законодавством ЄС, доцільно:

1. Систематизувати по галузях, що вимагають зближення, перекладені українською мовою директиви та інші акти ЄС, європейські правила, стандарти та нормативи, які мають бути імplementовані до законодавства України;

2. Сформувати інформаційно-пошукову систему законодавства ЄС до якого має бути адаптоване законодавство України. Організувати також популяризоване та доступне для широких верств населення інформаційне забезпечення адаптації;

3. Створити єдину інформаційну мережу для всебічного інформаційного забезпечення всіх інституцій, задіяних у процесі адаптації та гармонізації законодавства України із законодавством ЄС;

4. Організувати для оптимального вирішення проблем гармонізації широкомасштабне та популяризоване методичне забезпечення процесу зближення законодавства України до законодавства ЄС;

5. Оптимізувати існуючий механізм адаптації законодавства України до законодавства ЄС;

6. Здійснювати проведення належної професійної підготовки фахівців, у тому числі юристів, які мають безпосередньо забезпечувати процес зближення законодавства, за єдиними навчальними програмами та правилами, наближеними до навчальних програм учбових закладів держав-членів ЄС;

7. Розробити й оприлюднити як базовий комплексний, так і галузеві глосарії термінів законодавства ЄС, за допомогою яких можна було б здійснити перехід до застосування разом із країнами-членами ЄС уніфікованої юридичної та спеціальної термінології;

8. Кодифікувати законодавство у тих галузях, правове забезпечення яких має бути адаптоване до правового забезпечення ЄС.

Не менш важливим чинником, який визначає перспективи наближення законодавства України до європейських стандартів, є наявність зворотного зв'язку між владою і громадянським суспільством.

Оскільки однією із основних умов подальшої інтеграції України до Європейського економічного простору і членства в Європейському Союзі є адаптація законодавства до законодавства ЄС, зближення національного законодавства із законодавством ЄС має здійснюватися постійно [11]. Адже адаптація національного законодавства до законодавства ЄС має створити правову базу для майбутнього членства України в ЄС і є основним пріоритетним напрямом поступової інтеграції України до Європейського Союзу. Отже, під час розроблення нових проектів законів та кодексів має постійно враховуватися фактор необхідності вивіряти ці проекти із відповідними директивами ЄС та іншими актами європейського законодавства і в тих випадках, коли це узгоджується з національними інтересами і відповідає зобов'язанням України перед Співтова-

риствами, нормативні акти України мають бути цілком або частково гармонізовані із відповідними актами ЄС.

Таким чином, оскільки адаптація і гармонізація законодавства є найважливішим загальнонаціональним завданням, їх реалізація можлива лише на основі тісної співпраці та взаємодії законодавчої та виконавчої влади у процесі підготовки та впровадження нормативно-правових актів України. У результаті приведення у відповідність української системи нормативно-правових актів до положень європейського права підвищить ефективність вітчизняної економіки та рівень життя українських громадян, зміцнить засади демократії. У свою чергу демократизація державного управління є однією з головних передумов інтеграції України до Європейського Союзу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кулаков О. В. Про взаємовідносини та співробітництво України з Європейським Союзом: Парламентські слухання, 20 листопада 2002 р. / О. В. Кулаков // Відомості Верховної Ради України. – К. : ЦП «Енергетика та електрифікація», 2003. – С. 147.
2. Закон України про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1629-15>.
3. Про затвердження Стратегії інтеграції України до Європейського Союзу: Указ Президента України від 11 червня 1998 р. № 615/98 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.president.gov.ua.
4. Качка Т. Загальний огляд стану адаптації законодавства України до законодавства ЄС / Т. Качка // Часопис Парламент – 2005. – № 8. – С. 12.
5. Муравйов В. Співвідношення права Європейського Союзу та внутрішнього права держав-членів [Електронний ресурс] / В. Муравйов, В. Сербулов. – Режим доступу : <http://search.biqmir.net/index>.
6. Денисов В. Н. Проблеми створення публічного порядку в зовнішньополітичній діяльності України / [В. Н. Денисов, В. І. Євінтов, В. І. Акуленко та ін.; відп. ред. В. Н. Денисов, В. І. Євінтов] // Суверенітет України і міжнародне право. – К. : Манускрипт, 1995. – С. 7–36.
7. Євінтов В. І. Суверенітет України і міжнародне право / [В. І. Євінтов, В. І. Акуленко, О. Ф. Висоцький, С. В. Ісакович]. – К., 1995.
8. Буткевич В. Г. Советское право и международный договор / В. Г. Буткевич – К., 1977. – 262 с.
9. Татам А. Право Європейського Союзу / А. Татам ; пер. з англ. – К., 1998. – 424 с.
10. Хартли Т. К. Основы права Европейского сообщества / Т. К. Хартли ; [пер. с англ.]. – М., 1998. – 703 с.
11. Адаптація нормативно-правових актів України до законодавства Європейського Союзу: Коментар // Вісник податкової служби України. – 2003. – № 1.
12. Тарасюк Б. Проблеми адаптації законодавства України до вимог Європейського Союзу / Б. Тарасюк // Часопис Парламент. – 2002. – № 4. – С. 2.
13. Євроінтеграційний поступ України [Електронний ресурс] // Інформаційний бюлетень з євроінтеграційних питань. – 2010. – № 2. – Режим доступу : http://www.mon.gov.ua/integration/03_2010.pdf.
14. Сушко О. Угода про асоціацію з ЄС: чи така вже й необхідна? / О. Сушко, В. Філіпчук // Дзеркало тижня. – 12-18 березня 2005. – № 9 (537).
15. Бурик М. Проблеми запровадження стандартів законодавства ЄС в Україні [Електронний ресурс] / М. Бурик / Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Україна і Європейський Союз: шляхи та напрями зближення і співпраці» – 14–15 вересня 2006 року, м. Львів. . – Режим доступу : http://www.lvivacademy.com/download_1/mat_2006/Ch1.pdf.
16. Національна індикативна програма 2007-2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.enpi.org.ua/fileadmin/user_upload/documents/enp_enpi_nip_ukraine_ukr.rtf.
17. Мармазов В. Адаптація законодавства до стандартів ЄС: підсумки п'ятирічного шляху [Електронний ресурс] / В. Мармазов, Г. Друзенко // Міністерство Юстиції України. – Режим доступу : <http://www.minjust.gov.ua/0/1728>.
18. Забігайло В. Проблеми виконання Угоди про партнерство та співробітництво / В. Забігайло // Часопис Парламент. – 2002. – № 4. – С. 5.

ЗДІЙСНЕННЯ СОЦІОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ З ВИВЧЕННЯ ГРОМАДСЬКОЇ ДУМКИ ПРО ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В УКРАЇНІ

У статті проаналізовано результати емпіричних досліджень громадської думки про євроінтеграційні процеси.

Ключові слова: громадяни, євроінтеграція, громадська думка, дослідження, Європейський союз

В статье проанализированы результаты эмпирических исследований общественного мнения о евроинтеграционных процессах.

Ключевые слова: граждане, евроинтеграция, общественное мнение, исследования, Европейский союз.

The article analyzes the results of empirical studies of public opinion on European integration processes.

Key words: citizens, European integration, public opinion, research, the European Union

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Весь період становлення державної незалежності України пов'язаний із визначенням її місця у світовій системі господарювання та різних міжнародних інтеграційних об'єднаннях. Самостійність України зовсім не означає її самоізоляцію на світовому ринку. Сучасні тенденції світового розвитку ставлять перед Україною нові проблеми та потребують від неї активної участі в їх рішенні. Характерною особливістю сучасного світового соціально-економічного розвитку є динаміка розвитку інтеграційних процесів у світі та Європі зокрема. На європейському континенті таким інтеграційним угрупованням є Європейський Союз (ЄС), розширення якого призвело до того, що Україна має з ЄС загальний кордон. Це відкриває нові можливості для поглиблення співпраці.

Актуальність вивчення громадської думки щодо вступу України в ЄС полягає у виявленні елементів зворотного зв'язку між суспільством та державою як єдиного засобу легітимації останньої. Саме рівень інформування громадськості з питань європейської інтеграції України дозволить надати повну картину усвідомлення населенням наслідків вступу чи відмови вступу в ЄС на основі проведення різноманітних соціологічних досліджень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання цієї проблеми. Дослідження спирається на практичні здобутки відомих українських центрів соціологічних досліджень, таких як «Український центр економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова», Соціологічна група «Рейтинг», Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва.

Наукові доробки, пов'язані з вивченням громадської думки щодо євроінтеграційного шляху розвитку України репрезентовано, передусім, в українських інтернет-виданнях «Ріановости Україна», «ВВС Україна» та у наукових публікаціях у журналі «Національна безпека і оборона», який підпорядковується вищезазначеному Центру Разумкова.

Мета статті – визначити громадську думку стосовно приєднання України до європейського Союзу. Досягнення поставленої мети вимагало вирішення комплексу взаємопов'язаних завдань, а саме:

- узагальнити національний досвід проведення соціологічних досліджень із приводу вивчення громадської думки стосовно євроінтеграційних процесів;
- простежити динаміку зміни орієнтирів населення стосовно європейської інтеграції України
- проаналізувати подальші перспективи зовнішньої орієнтації України.

Виклад основного матеріалу. 2012 рік у відносинах України з ЄС експерти в інтерв'ю з DW називають роком втрачених можливостей. Київ не реагує на критику з боку європейців, тоді як суспільство все більш скептично ставиться до євроінтеграції [1].

Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом була готова до підписання ще рік тому. Під час саміту Україна-ЄС у грудні 2011 року сторони заявили про завершення переговорів з цього питання. Але за рік, констатують опитані DW-експерти, Київ істотно не наблизився до підписання цього доленосного документа: демократизації в країні

не відбувається, Юлія Тимошенко і Юрій Луценко, як і раніше перебувають за ґратами.

Багато політиків, експертів і представників громадянського суспільства протягом року неодноразово закликали ЄС підписати угоду про асоціацію з Україною, незважаючи ні на що, з метою утримати країну на шляху євроінтеграції. Особливі надії покладали в цьому зв'язку на осінні вибори у Верховну раду України. Приміром, президент Польщі Броніслав Коморовський – один з найбільш активних прихильників якнайшвидшого підписання угоди про асоціацію – назвав їх «шансом для нового етапу у відносинах з Євросоюзом» [1].

Але, судячи з критичних звітів міжнародних спостерігачів, Україна цим шансом не скористалася. Не отримавши позитивних сигналів після виборів, ЄС на початку грудня висунув жорсткі вимоги для підписання угоди про асоціацію. Це – створення умов для проведення вільних виборів, усунення практики виборчого правосуддя і реалізація реформ, передбачених програмою дій щодо підписання угоди про асоціацію між Україною та ЄС.

За словами німецького експерта Корнеліуса Охмана, 2012 рік став для України роком регресу в питанні європейської інтеграції. Про що виразно свідчить той факт, що в цьому році Україна остаточно втратила статус лідера у програмі ЄС «Східне партнерство», в якій беруть участь також Молдова, Азербайджан, Вірменія, Грузія та Білорусь. Тепер цей статус чітко закріпився за Молдовою. Як наслідок – Кишинів отримав найбільшу грошову допомогу від ЄС. А шанси країни підписати угоду про асоціацію в наступному році набагато вище, ніж в Україні [6].

Говорячи про дослідження громадської думки щодо євроінтеграційних процесів, то у 2004 році, «Центр Разумкова» проводив соціологічні дослідження даної тематики. Як виявилось, громадяни досить стримано оцінили щирість намірів нового керівництва вирішити це питання. У вересні, порівняно з квітнем, число тих, хто вважав такі наміри декларативними, помітно зросло і майже зрівнялося з числом тих, хто вважав їх щирими. Водночас, найбільша частина (42 %) респондентів з оцінками не визначилася. Таке обережне ставлення є зрозумілим – люди очікували на конкретні результати реалізації задекларованого курсу [3, с. 48].

Тоді (в принципі, як і зараз), в суспільстві не склався консенсус навколо того, що інтеграція до ЄС може стати загальнонаціональною ідеєю, здатною об'єднати всі регіони України. Позиції респондентів з цього питання розділилися майже навпіл: 36 % опитаних стверджувально відповідали на це питання, 39,2 % – дотримувались протилежної думки. Кожен четвертий (24,8 %) утримався від відповіді. Очевидно, така ситуація зумовлюється багатьма факторами, серед яких можна відзначити розбіжності в геополітичних симпатіях жителів різних регіонів, усвідомлення складності євроінтеграційного процесу, брак інформації про процеси, що відбуваються в ЄС, зрештою – наявність у громадській свідомості стереотипів, у т. ч. – нав'язаних попередньою владою.

Останнє можна проілюструвати ставленням громадян до деяких тез про Євросоюз, які лунали в українських ЗМІ. За даними вересневого опитування, з тезою «ніхто в Європі Україну не чекає» згодні 56,7 %, не згодні – чверть (24,6 %) опитаних [3, с. 49]. Невизначеним є ставлення громадян до тверджень про те, що інтеграція до ЄС погіршить відносини України з Росією, або про те, що Україна повинна інтегруватися до ЄС разом із Росією.

Найбільшою мірою перешкоджають євроінтеграції України внутрішні економічні проблеми. У цьому аспекті загальна картина оцінок і позицій громадян за досліджуваний період не зазнала суттєвих змін. У переліку проблем перше місце стабільно посідає низький рівень економічного розвитку та недостатні темпи реформ, друге – високий рівень корупції, третє – невідповідний європейському рівень демократії [2, с. 64]. Остання позиція залишається за російським фактором – геополітичну (історичну, культурну) близькість до РФ громадяни загалом не вважають перешкодою на шляху євроінтеграції України.

Відносна більшість громадян підтримують ідею вступу України до ЄС. Про це свідчить загальна динаміка оцінок і позицій за останні роки. Водночас, з вересня 2004 р. спостерігалось певне зниження рівня підтримки – в цей період число прихильників вступу до ЄС іноді падало нижче позначки 50 %, а у вересні 2005 р. зафіксований найнижчий показник – 40,1 %.

Найвищий рівень підтримки вступу до ЄС стабільно спостерігався на Заході і в Центрі країни. На Півдні і Сході, де до листопада 2004 р. співвідношення противників і прихильників вступу до ЄС загалом було на користь останніх, з кінця 2004 р. визначилася зворотна тенденція. Такі зміни спричинені, очевидно, президентськими виборами, оскільки саме в цих регіонах найбільш масштабно та агресивно була розгорнута антизахідна кампанія – там місцева влада та ЗМІ активно зводили у громадській свідомості «стіну недовіри» до Заходу [3, с. 54]. Інерцію таких дій не вдалося подолати й нині.

У молодших вікових групах відзначається помітне домінування прихильників вступу до ЄС. Протягом досліджуваного періоду найбільша підтримка курсу євроінтеграції спостерігалася серед молодшої (18-29 років) та середньої (30-39 років) вікових груп. Серед респондентів віком 40-49 років також переважають проєвропейські настрої, однак, у вересні частини прихильників і противників вступу до ЄС практично зрівнялися.

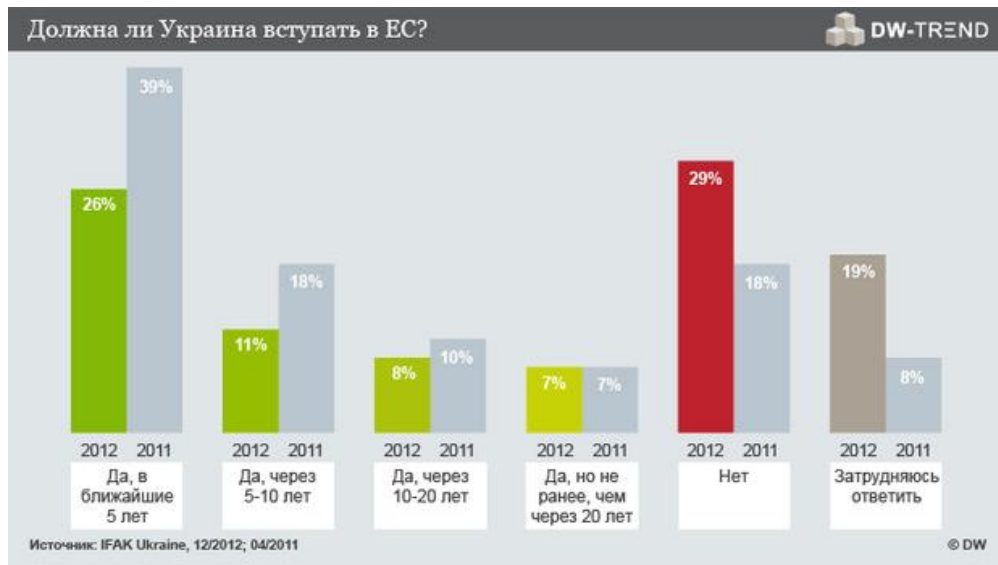
У 2006 році позитивне ставлення до членства України в ЄС також переважало негативну оцінку такої перспективи. Протягом 2007-2011 років думка громадськості щодо переваг членства в ЄС відносно стабільна. Основними перевагами українці вважають вільне пересування людей за кордон, підвищення життєвого рівня людей, а також більш вільний доступ молоді до навчання в європейських університетах.

Це означає, що прямий вплив інтеграції України в ЄС на життя пересічних громадян та їхні можливості важливіший для українців, аніж питання широкого масштабу, як то здобуття Україною більшого

авторитету на міжнародній арені, сприяння розвитку української економіки тощо. Крім того, молодь, порівняно зі старшим поколінням, вбачає у членстві в ЄС більше переваг.

На грудень 2011 р. 46 % українців вважали, що Україні слід стати членом ЄС. Відмінності у ставленні населення до членства України в ЄС мають місце відповідно до двох параметрів: регіонального та вікового. Так, найбільше ідею членства в Європейському Союзі підтримує Західний регіон України – 74 %, найменше – Донбас та Крим – 26 %.

Найстарше покоління (56 років і більше) по всій Україні демонструє найменшу підтримку членства в ЄС, але у різних регіонах цей показник різний: якщо у Західному – цей мінімум підтримки дорівнює 66 % цієї вікової категорії, то на Донбасі та у Криму – лише 12 %. Більш важливим є те, що молодь у всіх регіонах єдина у своїй підтримці членства України в ЄС незалежно від регіональної приналежності: навіть у негативно налаштованому щодо ЄС Донбасі та Криму 51 % молодих людей підтримує вступ України до ЄС [5].

Близько 52 % опитаних українців підтримують приєднання України до Європейського Союзу. Такі результати дослідження, проведеного соціологічною групою «Рейтинг» 25 вересня – 5 жовтня 2012 року. Не підтримують ідеї євроінтеграції 34 % опитаних. Ще 14 % – не визначилися [6].

«Варто відзначити, що в 2012 році кількість прихильників євроінтеграції є стабільним, що дещо менше, ніж у 2010-2011, однак більше, ніж у 2009 році», – йдеться в прес-релізі групи. На думку соціологів, незважаючи на це, кількість прихильників євроінтеграції зростає щорічно: якщо в 2010-2011 роках однозначно підтримували вступ України в ЄС близько чверті українських, то в 2012 – як мінімум третина. [6]

Найбільшими прихильниками вступу України в ЄС залишається молодь – майже дві третини опитаних у віці 18-29 років підтримують ініціативу, а не підтримують лише чверть. Найбільш песимістично ставиться до ініціативи знову старше населення – 38 % підтримують і 43 % не підтримують.

Згідно з результатами опитування, проведеного Фондом «Демократичні ініціативи» і «Центром Размукова», майже половина українців підтримує інтеграцію в ЄС, тоді як 40 % – хочуть приєднання України до Митного союзу Росії, Білорусі і Казахстану. При цьому майже третина опитаних (29 %) – підтримують приєднання України до ЄС, але ще більше – 36,7 % – не підтримують подальшу

інтеграцію України в східному напрямі. 24,4 % опитаних вважають, що протягом останнього року Україна активно рухалася на Схід, 18,7 % побачили західний напрям інтеграції, а 38,7 % вважають, що Україна взагалі нікуди не рухається [6].

Під час аналогічного опитування, проведеного в серпні 2012 року, інтеграцію в ЄС підтримували 42,1 %, а в Митний союз – 46,4 % опитаних українців. Як і раніше, на заході України підтримкою користується переважно західний напрям інтеграції, яке підтримують 65 % опитаних, а найменше – на сході, де приєднання до ЄС підтримують 36,6 %. Приєднання України до Митного союзу користується найбільшою підтримкою на сході України, де цей напрямок інтеграції підтримують 48,5 % опитаних [4, с. 35]. У центрі і на півдні України думки учасників опитування щодо західного або східного напрямку інтеграції розділилися навпіл. Якщо ж поглянути на результати опитування у віковому розрізі, то європейську інтеграцію підтримують більшість українців працездатного віку (52 % підтримки серед тих, кому до 30 років, 51 % підтримки серед тих, кому до 40 років). Крім того, майже половина опитаних у віці до 50 років (46,5 %) також підтримують європейський напрям інтеграції України [6].

За словами директора Фонду «Демократичні ініціативи» Ірини Бекешкіної, з одного боку, останнє опитування ще раз показало, що питання напрямки подальшого зовнішньополітичного руху України є

одним з тих, які ділять країну приблизно навпіл, але з іншого – можна говорити про тенденцію зростання кількості українців, які воліють інтеграції в ЄС. Експерт пояснює це переважно двома факторами – ротацією поколінь і зростанням прихильників євроінтеграції на сході України.

«Питання зовнішньої орієнтації і надалі розділяє громадян України. Але, як показало це опитування, все ж починає переважати європейський напрям. Якщо ще кілька років тому рух до Єдиного економічного простору переважало десь на 10 %, то зараз починає переважати ЄС. По-перше, відбувається зміна поколінь, і молодь більш орієнтована на Європейський Союз. А по-друге, на сході інтенсивно зростає кількість тих, хто підтримує європейський напрямок. Очевидно, там зростає кількість тих, хто вже побував у ЄС, і це, в основному, не трудові мігранти, а середній клас, який побачив якусь іншу перспективу», – каже Ірина Бекешкіна. [6]

У цілому, згідно з результатами опитування, за останні три роки кількість українців, які побували в західних країнах – у США, Канаді або країнах ЄС – збільшилася з 14 % до 22 %.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. За результатами дослідження розроблено систему показників, яка відображає різні аспекти ставлення населення України до європейської інтеграції, оцінено тенденції зміни цих показників. Крім того, дослідження дозволяє зробити такі висновки.

Загальними тенденціями зміни громадської думки щодо стосунків України з ЄС зараз є ріст зацікавленості темою, певне зменшення інформованості, ріст визначеності у ставленні до вступу, збільшення уваги до прагматичних аспектів стосунків. Зростає швидкість усвідомлення населенням реальних інтересів країни щодо стосунків з ЄС.

З осені минулого року зросла як частка прихильників інтеграції України в ЄС, так і частка противників цього. Частка противників зросла дещо більше, хоча прихильники все ж зберігають перевагу над противниками майже на 10 %. Зменшення переваги прихильників над противниками інтеграції в ЄС пов'язано, передовсім, з нестабільною ситуацією в країні, світовою економічною кризою, а також половинчатістю дій ЄС щодо євроінтеграції України. Населення конкретніше бачить переваги інтеграції України в ЄС, передовсім в економічній сфері. Застереження ж щодо вступу в ЄС переважно ідеологічні й екологічні. Населення бачить невідворотність євроінтеграції України незалежно від особистого ставлення до цього.

Твердим переконанням більшості населення є те, що євроінтеграція України перешкодить стосункам з Росією. Лише у Східному регіоні частки тих, хто бачить таку перешкоду, й тих, хто вважає, що цієї перешкоди нема майже однакові.

Щодо подальших розвідок, то слід дослідити шляхи покращення інформованості населення у контексті поточних проблем в Україні, вирішення цих проблем в ЄС через розвиток співпраці й інтеграцію в ЄС. Дослідити більш конкретно переваги та недоліки вступу в ЄС.

ЛІТЕРАТУРА

1. Более 52 % украинцев выступают за евроинтеграцию, 40 % – за союз с РФ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://rian.com.ua/culture_society/20121227/336615498.html.
2. Європейська інтеграція України: громадська думка // Український центр економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова. Національна безпека і оборона. – 2007. – № 5 (89) – С. 51–68.
3. Європейська інтеграція України: позиції та оцінки громадян // Український центр економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова. Національна безпека і оборона. – 2005. – № 7. – С. 44–56.
4. Зовнішньополітична сила в оцінках експертів // Національна безпека і оборона. – 2010. – № 2 (89) – С. 30–38.
5. Соціологічне дослідження в різних регіонах з питань співробітництва України з ЄС та європейської інтеграції (жовтень-грудень 2008 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://comin.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=68364&cat_id=33114.
6. Украинцы хотят в ЕС больше, чем в Таможенный союз [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bbc.co.uk/ukrainian/ukraine_in_russian/2013/01/130110_ru_s_ukraine_eu_cu.shtml.

УКРАЇНА – ЄС: ВТРАТИ ТА ЗДОБУТКИ

У статті розглянуто сучасний стан відносин між Україною та Європейським Союзом, подано характеристику їхніх головних тенденцій та перспектив розвитку. Автор дійшов висновку, що вступ України до ЄС означає не лише здобутки, а й ряд втрат економічного та соціально-політичного характеру. Тому, перед Україною постає вибір: стати членом організації чи залишитися державою-сусідом Європейського Союзу.

Ключові слова: Україна, Європейський Союз.

В статье рассматривается современное состояние отношений между Украиной и Европейским Союзом, дается характеристика их главных тенденций и перспектив развития. Автор пришел к выводу, что вхождение Украины в ЕС означает не только достижения, но и ряд потерь экономического и социально – политического характера. Поэтому, перед Украиной предстает выбор: стать членом организации или остаться государством – соседом Европейского Союза.

Ключевые слова: Украина, Европейский Союз.

In the article the current state of relations between Ukraine and the European Union is considered, its main trends and prospects of development are described. The author concluded that Ukraine's entry into the EU means not only achievements, but also a series of economic, social and political losses. Therefore, Ukraine faces a choice: join the organization or remain neighbor country of the European Union.

Key words: Ukraine, European Union.

Стратегічною метою України є вступ до Європейського Союзу. Залучення до Європейської Спільноти відкрило б для України великі можливості щодо прискорення економічного розвитку і підвищення добробуту населення нашої країни [3, с. 374]. Але, разом із тим, наша країна понесла б низку втрат, які негативно вплинули б як на економічну, так і на соціально-політичну сферу країни.

Предметом цього дослідження є аналіз наслідків для нашої країни в результаті входження до Європейського Союзу. Мета статті полягає у визначенні можливих втрат та здобутків після входження України до ЄС, також дати загальну характеристику розвитку відносин між ЄС та Україною. Завдання дослідження полягає в тому, щоб проаналізувати перспективи входження України до складу Євросоюзу та визначити основні втрати та здобутки в результаті інтеграції до Єврозони.

Варто відзначити, що існує широке коло дослідників, що займаються цим питанням. Серед вітчизняних науковців слід звернути увагу на праці – дослідження Тодорова І. Я. [1], Крушинського В. [2], Козака Ю. Г., Ковалевського В. В., Кутайні З. [3], Василенка С. Д. [4], Бурдяка В., Ротара Н. [5]. Також питанням відносин України та Євросоюзу займалися автори багатьох статей. Однією з цих статей є стаття «Еволюція взаємовідносин України з Європейським Союзом» пера Сороки С. В. і Волчецького Р. В.

Відносини між Україною та ЄС були започатковані у грудні 1991 року, коли Міністр закордонних справ Нідерландів, головної в ЄС країни, у своєму листі від імені Євросоюзу визнав незалежність України. 2 грудня 1991 року з'явилася Декларація Європейських співтовариств щодо України, де було відзначено демократичний характер Всеукраїнського референдуму та пролунав заклик до України підтримувати з ЄС відкритий і конструктивний діалог [3, с. 196].

На сучасному етапі відносини між Україною та Європейським Союзом вийшли на новий якісний рівень, і про це свідчить низка угод, концепцій і договорів.

21 лютого 2005 року на засіданні Ради з питань співпраці між Україною та ЄС було офіційно схвалено План дій Україна-ЄС, розроблений у рамках Європейської політики сусідства (ЄПС), що свідчило про значне зміцнення українсько-європейських відносин. У той же день для посилення і вдосконалення Плану дій Рада ЄС із загальних питань і зовнішніх відносин погодила подальші заходи на підтримку здійснення реформ в Україні. Все це свідчило про те, що в Україні відбувається справжній прогрес щодо проведення внутрішніх реформ і прийняття європейських стандартів, і що відносини між Україною та ЄС глибшають і міцнішають [3].

Варто також зазначити, що приєднання України до Світової організації торгівлі (СОТ) у 2008 році має

для України стратегічне значення з точки зору двох важливих факторів: це умови для подальшої, поступової інтеграції України у європейські та світові процеси і структури, і системного реформування національної економіки згідно з принципами лібералізації та відкритості ринку [3, с. 212]. Крім того, входження до СОТ – це ознака сталого розвитку країни – як економічного, так соціального і політичного. Але водночас вступ України до СОТ становить низку невирішених проблем, які гальмують розвиток країни: це необхідність ефективної реструктуризації промисловості і сільського господарства, підвищення стандарту виробництва та управління, налагодження нових ефективних механізмів захисту інтересів вітчизняного виробника.

Стосунки з Європейським Союзом із кожним роком набувають для України більш важливого значення, відкривають для країни нові перспективи розвитку відносин соціального, політичного й економічного характеру. На сьогодні ЄС – найважливіше джерело інвестицій, що приносять в економіку країни не лише фінансові ресурси, а й міжнародний досвід корпоративного управління тощо. Нині ЄС є найбільшим торговельним партнером України, на який припадає майже третина загального національного зовнішньо-економічного товарообігу.

Але відносини сьогодення між Україною та ЄС характеризуються критичним станом, оскільки Європейський Союз знаходиться зараз не у вигідному становищі через внутрішні економічні проблеми країн-членів, які підривають усю стабільність об'єднання. Саме тому, інтеграція до Європейської Спільноти буде сповнена не лише здобутками, а й понесе велику кількість втрат для країни. Тому, які саме здобутки може отримати наша країна у разі входження до ЄС, і які втрати вона може понести розглянемо нижче.

По-перше, будучи членом ЄС, Україна буде залучена до Спільної європейської політики безпеки та оборони (СЄПБО), яка гарантуватиме Україні державний суверенітет та територіальну недоторканість. Стосовно економічних здобутків, то це, перш за все, макроекономічна стабільність, додаткові інвестиції в економіку країни, надання субсидій сільському господарству та отримання позитивного сальдо торговельного балансу.

Щодо макроекономічної стабільності, то у цьому випадку мається на увазі, що вступаючи до ЄС, Україна має підтягнути свої економічні показники до європейських стандартів, створити досить розвинений ринок, закріпити тенденції до економічного зростання і що саме по собі принесе Україні уже позитивні результати. Україна також отримає переваги від запровадження єдиної валюти при вступі в ЄС. Щодо додаткових інвестицій в економіку України, то європейський ринок є великим ринком збуту виробів та джерелом задоволення потреб.

Соціальні здобутки – передбачають ефективний захист прав людини в інституціях ЄС, відкриття кордонів для вільного пересування населення, тобто шенгенська зона, яка передбачає вільне пересування

осіб у межах ЄС, забезпечення високого рівня життя населення та інше.

Політичні перспективи передбачають стабільність політичної системи, сприйняття України як важливого суб'єкта політичних відносин. Перспективи в економічній сфері передбачають забезпечення розвитку малого та середнього бізнесу, а також впровадження стандартів ЄС у виробництві. Соціальні перспективи мають на меті формування середнього класу та проведення реформування освіти, охорони здоров'я, соціального захисту.

Тепер розглянемо, які можуть буди недоліки та загрози від вступу до ЄС.

Політичні недоліки несуть із собою часткову втрату суверенітету та підпорядкування територій органам ЄС, невизначеність стратегії розвитку, що також не дуже добре вплине на економічний стан, оскільки між країнами ЄС існує в деякій мірі висока конкуренція в деяких галузях, тому потрібно буде переорієнтуватися на менш конкурентні галузі, а також негативним чинником буде погіршення взаємин із країнами СНД, а особливо із Росією. Економічні недоліки – передбачають втрату конкурентоспроможності певних галузей, складність переходу на європейський рівень цін, квотування певних видів товарів. Соціальні недоліки – це ускладнення візового режиму із східними сусідами.

Також існує ряд політичних загроз при входженні України до ЄС.

Перш за все, це політичні загрози – це небезпека втягнення України в конфлікт цивілізацій між Заходом і мусульманським світом. Економічні загрози передбачають можливе переміщення до України шкідливих виробництв, використання України як сировинного придатку, використання України як дешевої робочої сили. Соціальні загрози несуть на меті поглиблення демографічного спаду, незаконна міграція та вплив кадрів.

Щодо громадської думки, то різні шари і соціальні групи населення України виголошують неоднозначну позицію, щодо наміру інтеграції до ЄС. Відчувається культурологічний розкол у громадській думці, спровокований, в основному, поверхневими знаннями історії ЄС.

Підсумовуючи вищесказане, можна зробити висновок, що інтеграція до Євросоюзу має не лише, так би мовити, «сонячне майбутнє» для нашої країни, а й понесе низку втрат, а найголовніше Україна знову втратить свою суверенність, свою незалежність, за яку вона боролася протягом багатьох століть. Наша незалежність, наша нація буде розчинена серед європейської спільноти, наша історія буде переписана на європейський лад, пам'ять про наших пращурів, які поклали своє життя за визволення нашої Батьківщини з-під імперського, а згодом з-під комуністичного ярма, буде покладена нанівець. Саме тому, нам потрібно остаточно вирішити: чи потрібна нам інтеграція до Єврозони, або краще залишатися державою-сусідом зі своєю незалежністю, суверенністю, своєю історією та своєю нацією.

ЛІТЕРАТУРА

1. Тодоров І. Я. Україна на шляху до Європейської та Євроатлантичної Спільноти : [монографія]. – Донецьк : ДонНУ, 2006. – 268 с.
2. Крушинський В. Розширення Європейського Союзу і проблема участі України в інтеграційних процесах / В. Крушинський // Вісник Львівського університету. Серія Міжнародні відносини. – 2003. – Вид. 10. – С. 60–66.
3. Козак Ю. Г. Міжнародні організації / Ю. Г. Козак, В. В. Ковалевський, З. Кутайня. – Київ : Центр учбової літератури, 2007. – 440 с.
4. Василенко С. Д. Європейський процес і Україна / С. Д. Василенко. – О. : Політехнічний університет, 1996. – 137 с.
5. Бурдяк В. Політична культура країн Європи в контексті інтеграційних процесів / В. Бурдяк, Н. Ротар / Чернівецький національний ун-т ім. Юрія Федьковича. – Чернівці : «Рута», 2004. – 328с.
6. Хоффман Л. Україна на шляху до Європи / Л. Хоффман, Ф. Мьоллерс. – К. : «Фенікс», 2001. – 343 с.
7. Зінчук Т. Аграрна політика України: можливості та перспективи інтеграції в ЄС / Т. Зінчук // Економіка України. – 2000. – № 12. – С. 58–66.
8. Рудяков П. Європейський Союз – Україна: еволюція підходів / П. Рудяков // Політична думка. – 2002. – № 1. – С. 87–96
9. Копійка В. В. Розширення Європейського Союзу. Теорія і практика інтеграційного процесу : [монографія] / В. В. Копійка. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2002. – 253 с.
10. Копійка В. В. Європейський Союз: історія і засади функціонування : [навч. посіб.] / В. В. Копійка, Т. А. Шинкаренко ; під ред. Л. В. Губерського. – К. : Знання, 2009. – 751 с.

ДИТЯЧІ ДОШКІЛЬНІ НАВЧАЛЬНІ ЗАКЛАДИ ЯК ІНСТИТУТ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДИТИНИ В УКРАЇНІ ТА КРАЇНАХ ЄС

У статті розглянуто головні тенденції розвитку дитячих дошкільних закладів як осередку інституту соціалізації особистості в Україні та країнах ЄС. Висвітлено успішний досвід європейської спільноти щодо виховання своїх громадян. Євроінтеграція повинна відбуватися, насамперед, не лише в економічній і політичній сферах, скільки в соціальній, оскільки повага і визнання традицій, норм і правил кожної країни є основою сучасної демократії.

Ключові слова: соціалізація, інститути соціалізації, дитячі дошкільні заклади.

В статье рассматриваются основные тенденции развития детских дошкольных учреждений, как ячеек института социализации личности в Украине и странах ЕС. Освещен успешный опыт европейского сообщества по воспитанию своих граждан. Евроинтеграция должна происходить прежде всего не только в экономической и политической среде, сколько в социальной, так как уважение и признание традиций, норм и правил каждой страны является основой современной демократии.

Ключевые слова: социализация, институты социализации, детские дошкольные учреждения.

The article examines the main trends in childcare, as the focus of an institution of socialization in Ukraine and the EU countries. Deals with the successful experience of the European Community concerning the education of their citizens. European integration should take place primarily not only in economic and political spheres, as in the social as respect and recognition of the traditions, rules and regulations of each country is the foundation of modern democracy.

Key words: socialization, institutions of socialization, kindergartens.

Постановка проблеми. Останнім часом на державному та міжнародному рівнях відбувається підвищення статусу дитинства в суспільстві, про що свідчить поява спеціальних міжнародних документів про охорону дитинства, підвищення уваги до дитячої субкультури, дитячої творчості. Кількість інституцій урізномірнілася, що є не завжди позитивним фактором ранньої соціалізації дітей. Оцінка освітньої ситуації в Україні, дала змогу визначити тенденції, пов'язані зі збільшенням різномірних освітянських інституцій, що забезпечують первинний рівень освіти дітей. Лише близько 40 відсотків дітей відвідують дошкільні заклади, освітні комплекси різних типів. Значна частина від загальної кількості дітей – це вихованці сирітських притулків, дитячих будинків, інтернатів. Решта дітей зростає в сім'ях і, враховуючи зайнятість батьків, низький рівень їхньої педагогічної культури, «здобуває освіту» стихійно.

Відтак, процес первинної соціалізації дітей відбувається в різних якісних умовах, що ускладнює входження дітей у шкільне дитяче товариство, гальмує процес особистісного зростання малюків. Ця

проблема набула особливого значення, адже знизилася вікові межі початку шкільного навчання – діти стають учнями в шість років.

Отже, існує нагальна потреба в осмисленні специфічності соціально-педагогічних умов, які створюються різними інституціями щодо первинної соціалізації дітей, та розробці відповідно до цих умов сучасного науково-методичного і програмного забезпечення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Аналіз соціально-педагогічних досліджень свідчить про зростаючий інтерес учених до проблеми ранньої соціалізації дітей. Розроблено вітчизняні та зарубіжні концепції соціалізації особистості (В. Алфімов, І. Зверева, А. Капська, А. Мудрик, І. Печенко). Визначено соціально-педагогічні умови збагачення дитячої субкультури на етапі дошкільного дитинства, формування соціальних уявлень (В. Абраменкова, В. Гуров, О. Кононко, С. Козлова, В. Кудрявцев, С. Куліковська, С. Литвиненко, Ю. Лебедев, Л. Хухлаєва та ін.), методи впливу на становлення позитивних взаємин однолітків. Водночас аналіз різних концепцій

та напрямів наукового вивчення соціального розвитку дає підставу стверджувати, що на сучасному етапі не достатньо приділяється уваги ролі дитячих дошкільних навчальних закладів як інституту соціалізації дитини.

Метою статті є висвітлення стану дитячих дошкільних навчальних закладів на теренах України та країнах ЄС, їх ролі у первинній соціалізації дитини.

Виклад основного матеріалу. У дитячих дошкільних закладах (далі ДДЗ) відбувається формування дружнього, позитивного ставлення до оточення, негативного ставлення до насильства; розвиток самодіяльності, навчання взаємодіям, підготовка до діалогічного спілкування, виховання в дусі плюралізму, свободи, поваги до прав людини, пробудження почуття національної приналежності й міжнародної солідарності, екологічне виховання; фізичний розвиток відповідно до принципів здорового способу життя, навчання способам безпечної життєдіяльності [1].

У державних ДДЗ перевага надається розвитку умінь колективної взаємодії, переважно робиться акцент на колективних методах виховання, у приватних – практикується індивідуальний підхід [2]. При високому охопленні п'ятирічних дітей дошкільною освітою (2011 р. у восьми областях – до 100 %; до кінця року по всій Україні планується 97 % [3]), у ДДЗ, особливо великих міст, бракує місць. У 2008 р. ДДЗ в середньому по Україні було охоплено 49 % дітей, які могли перебувати там за віком і станом здоров'я [4] (за іншими даними – 56 %, а в 1990 р. – 57 %) [5]. Для прикладу: 2009 р. у Львові охоплено 60 % дошкільнят [2]; 2010 р. у ДДЗ Севастополя бракувало 6 тис. місць [6].

У державних закладах при середній зарплатні вихователя у 900 грн дітей у групі завжди понад норму (20 осіб). У Києві, наприклад, на одного вихователя (при зарплатні 1000 грн) інколи припадає по 30 дітей. Проте так (за рахунок перевантаження груп) збільшується кількість дітей у ДДЗ [5]. Типові явища для ДДЗ великих міст – брак кадрів, часто погане харчування дітей, застарілі програми занять, не ремонтовані приміщення дитячих садочків [7], нестача обладнання, багатомісячні черги. У приватних ДДЗ в групі може бути 5-6 дітей, але вартість перебування там починається від 200 дол. на місяць (наприклад, у Києві) [8].

Системи виховання у ДДЗ застосовуються різні, але найчастіше акцент робиться на розвитку умінь індивідуальних дій. Через поширене уявлення про зв'язок довільності рухової поведінки із соціальною, майбутніми успішністю й благополуччям популярні метод будь-яких рухливих і вільних рольових ігор (окрім шкідливих і небезпечних) та теорії вільного виховання й розвитку [1].

За даними Організації європейського співробітництва та розвитку (далі ОЕСР) 2008 р., більшість розвинених країн Європи посилюють допомогу родинам для збільшення народжуваності і зайнятості жінок: такі інвестиції серед країн ОЕСР (де переважна більшість – європейські) збільшилися з 1,65 % ВВП у 1980 р. до

2,4 % в 2003 р. Але між країнами різних частин Європи існують суттєві відмінності: країни Північної Європи більше витрачають на виховання дітей дошкільного віку (3-6 років), англосаксонські – на допомогу родинам із низьким доходом. Так, у країнах Північної Європи більше 50 % дітей до трьох років відвідують ясла; на одну дитину виділяється 5758 дол. (відповідно до паритету купівельної спроможності); відпустки за доглядом за дітьми триваліші (Швеція – 53 тижні, Данія – 47 тижнів) і видатки на це в середньому на кожну дитину становлять 57 % ВВП на особу. У південних і англосаксонських країнах Європи відповідні показники такі: ясла відвідують менше 20 % дітей; на одну дитину виділяється 2520 дол. за ПКС (цей і надалі показники розраховані в середньому для країн ОЕСР); надаються відпустки на 27 тижнів, видатки на це – 25 % ВВП на особу (в англосаксонських – 5 %). Загальні інвестиції в послуги з догляду/виховання дітей до шести років у північних країнах становлять 1,6 % ВВП проти 0,7 % у країнах Південної Європи та 0,6 % в англосаксонських. Також у північних країнах при виході батьків на роботу не оподатковується набагато більша частина доходу, що дає економію на оплаті відпусток і послуг із догляду за дитиною, дозволяє батькам працювати. Особливо високий рівень охоплення ДДЗ дітей до трьох років у Данії та Ісландії (62 % і 59 % відповідно), а в Данії ще й високий рівень видатків на утримання ДДЗ (2,3 % ВВП). Узагалі Данія демонструє найвдалішу модель, що дозволяє батькам поєднувати роботу й виховання дітей, тому тут одна з найвищих в ОЕСР народжуваність і дуже високий рівень зайнятості жінок, що працюють повний робочий день.

В англосаксонських країнах (як і в Південній Європі) публічні видатки більше спрямовані на дітей трьох-шести років, допомога ж родинам із дітьми до трьох років (видатки на одну дитину й відвідування ДДЗ) значно менша. Та на відміну від Південної Європи, там більша допомога на дітей і податкові пільги – соціальні виплати становлять 1,9 % ВВП (у середньому по країнах ОЕСР – 1,6 %, виняток – США, де ці витрати становлять 0,8 %). Але послугами з догляду, часто приватними, охоплено тільки 28 % дітей до трьох років. Допомога в основному адресується родинам із низькими доходами для запобігання бідності. Більше державних інвестицій іде на ДДЗ для дітей від трьох років, які, проте, перебувають там, як правило, неповний день [9].

У країнах Південної Європи з високим рівнем бідності народжуваність і жіноча зайнятість значно нижчі, ніж у середньому в ОЕСР. Грошові виплати родинам украй невеликі, батьківська відпустка мало або зовсім не оплачується. Тільки в Португалії більше платять родинам із низькими доходами та 23 % дітей охоплені ДДЗ для дітей до трьох років. У Італії, Іспанії, Греції цей показник менше 7 %.

Особно стоїть Франція. Допомога тут велика й різноманітна: загальні видатки на підтримку родин з урахуванням податкових пільг сягають 3,8 % ВВП (більше, ніж у середньому в північних країнах; третє

місце серед країн ОЕСР, де середня величина таких видатків – 2,4 %). ДДЗ у Франції охоплюють дітей до трьох років істотно більше, ніж у більшості країн Європи, трансферти дають і забезпеченим родинам. Грошові виплати, доступність ДДЗ із раннього віку, гнучкість шкільних регламентів дозволяють матерям безупинно поєднувати роботу й виховання дітей будь-якого віку. Допомогу на дитину до трьох років надають і непрацюючим батькам, із 2004 р. вона передбачає переривання роботи на 6 місяців із моменту народження першої дитини. У Франції рівень зайнятості на повний робочий день жінок, що мають одну маленьку дитину, вищий, ніж у більшості країн Європи. Але стосовно більшої кількості дітей картина різко змінюється. Якщо повний день працюють

близько 50 % матерів, що мають одну дитину, не працюють же менше 20 %, то при трьох і більше дітях на повний день працюють уже лиш 25 % матерів, а не працюють 40 %. Це один із факторів стійкої високої народжуваності у Франції, проте, як і в інших країнах схожої моделі (Фінляндія, Норвегія, Австрія), така допомога надається і коли батьки працюють і користуються ДДЗ, і коли кидають роботу, щоб виховувати дитину (мотивація суперечлива). При цьому у Франції всі види допомоги сумарно (на відміну від трьох згаданих вище країн) мотивують повну зайнятість після народження першої дитини і водночас відмову від роботи після народження дітей далі [9].

У табл. 1 показано як в Європі 1990-х рр. діти від трьох років були охоплені системою ДДЗ.

Таблиця 1

Охоплення ДДЗ дітей від трьох років у Західній Європі в 1990-х рр.

Країна	Вік початку	Тривалість	Охоплення %	Зайнятість робочого дня
Австрія	3	3	80	Половина
Бельгія	2,5	3,5	95	Повний
Данія	6	1	75	Половина
Німеччина	3	3	75	Половина
Ірландія	4	2	56-99	Повний
Італія	3	3	90	Повний
Фінляндія	0-7 (вихователь)	0-7 (вихователь)	40	Повний
Франція	3	3	90	Повний
Люксембург	4	2	100	Повний
Нідерланди	4	2	98	Повний
Португалія	3	3	50	Повний
Іспанія	3	3	90	Повний
Швеція	6	1	100	Половина
Великобританія	4	2	100	Повний

Автор вважає за доцільне зосередити увагу на особливостях функціонування дитячих дошкільних закладів в окремих країнах західної Європи.

У Данії система ДДЗ найдосконаліша в Європі (у тому числі на підприємствах); 50 % сплачує організація, де працює один із батьків; близько 62 % дітей до трьох років відвідують ясла [11].

У Норвегії широко розвинена мережа дитсадків, держава субсидує їх незалежно від форми власності (муніципальні чи приватні). Близько 40 % витрат покриваються за її рахунок, інші ж діляться порівну між муніципальною владою й батьками. Щомісячно держава виділяє на оплату одного місця в дитсадку близько 450 дол. Якщо ДДЗ відвідує більше одної дитини, оплату за їх перебування батькам зменшують [10].

У Швеції ясла відвідують майже 40 % дітей до трьох років [11]. Окрім звичайних дитячих садків, куди приймають дітей від 6 місяців до 7 років, і де вони за плату перебувають протягом усього дня, існують безкоштовні «ігрові школи» (тригодинні організовані прогулянки в парках) для дітей старше трьох років. Із 1975 р. створено обов'язкові «передшколи» для шестиліток, де протягом року в ігровій формі дітей готують до початкової школи (вчать писати, читати, рахувати) [12].

У Великій Британії практично відсутня система державного дошкільного виховання дітей до 2-3 років.

Звичайна школа приймає дітей із 2 років (до того можна найняти няню, але з державним дипломом, тому така послуга дуже дорога) [13]. Утримання дитини в яслах у Лондоні й південно-східних графствах коштує 7500 фунтів стерлінгів (10 650 дол) на рік; няня в Лондоні обходиться у 23 816 фунтів стерлінгів (33 820 дол) на рік, а в інших районах – 14 976 фунтів стерлінгів (21 260 дол). При цьому допомога на одну дитину – в середньому менше 1680 фунтів стерлінгів на рік [14]. У державних дитячих садках «Nursery School» («ясельна школа») діти із трьох років утримуються безкоштовно. Ці садки можуть бути і приватними, а також створюватися при школах. Для навчання в державних дитсадках видаються ваучери на 5 змін на тиждень, але лише на 2-3 години. У приватних можуть бути ясельні групи (приймають дітей із 3 місяців) і звичайні (з 2 років). У державних «Nursery School» дітей навчають співати, читати вірші, танцювати, згодом – читати й писати, грають із ними у розвиваючі ігри. За розпорядком у «Nursery School» проходять 2 сесії – ранкова (9-12 год) і денна (13-16 год) із перервою на обід [15].

У Франції діти безкоштовно відвідують ДДЗ з 2-3 років. Є три вікові групи: у першій діти тільки граються; у другій навчаються спілкуванню, ліпленню, малюванню, практичним навичкам; у третій учаться читати, писати й рахувати. ДДЗ працюють по

6 год. на день 5 днів на тиждень (у великих містах – з ранку до 18-19 год і під час канікул). Цю систему критикують за жорстку дисципліну, несвободу вибору, однак, визнають однією з кращих у Європі [16].

У Німеччині два основні типи ДДЗ: ясла від 4 місяців до 3 років (альтернатива – няня із сертифікатом) і дитсадок. Державне фінансування ДДЗ отримують комуни або «вільні оператори» (церкви, благодійні організації, батьківські асоціації тощо), зобов'язуючись забезпечити адекватний догляд, виховання й рівень початкової освіти при достатній свободі програм/концепцій (найголовніша увага – розвитку мови, особистості, соціальному вихованню та грі) [18]. Свою частку вносять батьки (для приватних ДДЗ – також власники). Державна й батьківська частки залежать від добробуту комун і заробітку родини. Наприклад, 2007 р. у Бонні для батьків із річним доходом нижче 12 271 євро дитсадок був безкоштовним, найбільший же щомісячний внесок (321 євро) сплачували родини з доходом понад 61 355 євро. Частину оплати ДДЗ або няні можна відшкодувати за рахунок повернення податку на прибуток: сума залежатиме від заробітку.

ДДЗ у Німеччині – дефіцит: у 2006 р. у яслах або під наглядом нянь перебувало менше 14 % дітей до 3 років (у східних землях – близько 39 %). Хоча дитсадками було охоплено близько 90 % дітей 3-6 років (за іншими даними, лише понад 30 %) [18], більшість ДДЗ, як правило, між 12 і 15 год закриваються. У ряді федеральних земель (на Сході) вони працюють довше, але й там питання вирішується індивідуально (зазвичай віддавати дитину на 7-9 год може лише працююча на повну ставку мати-одиначка) [17].

В Італії є державні ясла двох типів. До першого – стандартного – приймаються діти від 3 місяців до 3 років, ці ясла працюють із 8 до 16 год (за додаткову оплату можна приводити дитину раніше й залишати довше). Оплата (зазвичай близько 150-500 дол. на місяць) залежить від доходу родини. На одного вихователя припадає чотири дитини до року та вісім – старших року; під час годування йому допомагає помічниця. Другий тип – ясла скороченого дня, які працюють із 7.30 до 13.00 або з 14.00 до 18.00. Сюди приймають дітей від 15 місяців (які вмють ходити), рідше – з року.

Усі державні ясла працюють за обов'язковою програмою розвитку: заняття з малювання, аплікації, екскурсії, прогулянки, читання й спів. Вихователі регулярно підвищують кваліфікацію: щоп'ять років – протягом місяця і періодично – кілька днів на рік. Там гарні приміщення (включаючи окрему кімнату для зміни памперсів), різноманітне устаткування та повний комплект інвентарю.

Є декількох типів і приватних ясел (залежно від видів розвиваючих послуг), вони мало відрізняються від державних, але істотно дорожчі й місця там, як правило, є завжди. Є бебі-паркінги – ясла, щоб залишити дитину на 2 години [19]. Та проте відвідують ясла лише трохи більше 6 % дітей до трьох років [11].

Дитячі садки для дітей 3-6 років так само, як і ясла, виховують, забезпечують спілкування та турботу, працюють у такі ж години, однак, оплата трохи менша: залежно від зарплати батьків – від 5,16 до 154,94 євро на місяць (за даними 2006 р.). Ніяких обов'язкових занять немає, при вступі до школи від дітей не вимагають умінь читати, рахувати, знати історію свого міста тощо. Заняття з арифметики, читання тощо можуть проводитися тільки за особистим бажанням вихователя. Заняття з психологом, ігри, що навчають і розвивають, проводяться тільки в приватних дитсадках, де рівень навчання – як у звичайному державному дитсадку, наприклад, Санкт-Петербурга.

Ні ясла, ні дитсадки не мають їдалень, їжу готують централізовано та розвозять по ДДЗ. Передбачено триразове харчування, воно оплачується додатково: 2,58 євро за кожен порцію. Продукти на 70 % екологічно чисті, без шкідливих речовин. Можна відправляти дитину в дитсадок на шкільному автобусі (25,31–36,15 євро залежно від кількості поїздок), але по приїзді її обов'язково потрібно зустріти. На загал ДДЗ в країні не вистачає [20].

Висновки. Перспективи розвитку теми, яку було розглянуто у цій статті, автор вбачає в подальшому дослідженні та аналізі змін, що відбуваються на сьогодні в організації роботи дитячих дошкільних навчальних закладів в Україні у напрямі соціалізації дитини, під впливом досвіду країн Європейського Союзу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Белякова И. Основные этапы становления дошкольной педагогики как науки [Електронний ресурс] / И. Белякова. – Режим доступу : <http://pik100.ucoz.ru/forum/33-404-1>.
2. Набока М. Від року до шести. Чи вистачає дитячих садків в Україні? [Електронний ресурс] / М. Набока, Н. Шерстюк // Радіо «Свобода». – Режим доступу : <http://www.urist.in.ua/archive/index.php/t-59806.html>.
3. Минобразования активно забирает у коммерческих структур детские сады [Електронний ресурс] // Лига. Новости. – Режим доступу : <http://news.liga.net/news/N1107720.html>.
4. Юрчишин О. Об'єкти дитячого дошкільного та позашкільного виховання надмалої місткості в житловому середовищі : дис. канд. наук : 18.00.02 [Електронний ресурс] / О. Юрчишин. – К., 2009. – Режим доступу : <http://www.lib.ua-ru.net/diss/cont/355154.html#introduction>.
5. МОЗ про стан підготовки шкіл та садочків до нового навчального року [Електронний ресурс] // УНІАН–здоров'я – Режим доступу : <http://health.unian.net/ukr/detail/192199>.
6. Круглов С. Реформирование системы дошкольного образования нужно проводить планомерно [Електронний ресурс] / С. Круглов // Севастопольский новостной портал ForPost. – Режим доступу : http://sevastopol.su/conf_view.php?id=24832.

8. Свердлов И. Блеск и нищета детских садов [Электронный ресурс] / И. Свердлов. – Режим доступа : <http://www.b-b-s.com.ua/exp.php?ni=3914&type=1>.
9. Дитячі садки, приватні дитсадки, державні ДНЗ та інші садочки Києва і всієї України [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://sadik.in.ua/ukr>.
10. Тевенон О. Северные страны Европы : существенная поддержка семей с маленькими детьми [Электронный ресурс] / О. Тевенон. – Режим доступа : <http://am-am.info/wp-content/catalog/item305.html>.
11. Киселева Н. «Цветы жизни» в Европе оплачивает государство [Электронный ресурс] / Н. Киселева // Крымская общественно-полит. газ. – Режим доступа : <http://www.time4news.org/content/%C2%ABtsvety-zhizni%C2%BB-v-evrope-opla-chivaet-gosudarstvo>.
12. Мамы в 40 лет: лидирует Италия [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.prodetey.ru/news20.html>.
13. Система образования Швеции [Электронный ресурс] // Eduabroad. – Режим доступа : <http://eduabroad.ru/se/sys>.
14. Габрильчук Н. Почему нынче детки? [Электронный ресурс] / Н. Габрильчук // Заграница. – № 11 (220). – Режим доступа : <http://www.zagran.kiev.ua/article.php?new=220&idart=2209>.
15. Ясли для британцев – непозволительная роскошь [Электронный ресурс] // Семья и детский сад. – Режим доступа : <http://www.ymbaby.ru/index.php/foreign-exp/item/299-europe-yasli>.
16. Дошкольное образование в Англии [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.evropa.org.ua/edu/26.htm>.
17. Дошкольное образование во Франции [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.evropa.org.ua/edu/26.htm>.
18. Петренко Т. Справка : детские дошкольные учреждения в Германии [Электронный ресурс] / Т. Петренко. – Режим доступа : <http://www.dw-world.de/dw/article/0,,2428887,00.html>.
19. Дошкольное образование в разных странах : модели и основные тенденции развития [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.u-mama.ru/forum/messages.php?id=10093558>.
20. Ясли в Италии: спрос превышает предложение [Электронный ресурс] // Семья и детский сад. – Режим доступа : <http://www.ymbaby.ru/index.php/foreign-exp/item/299-europe-yasli>.
21. Толломелли О. Образование в Италии : детсады, школы, высшее образование [Электронный ресурс] / О. Толломелли. – Режим доступа : http://newwoman.ru/zamuzh145_016.html.

ОСВІТНІЙ ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ

У статті розглянуто освітню систему Європейського Союзу після підписання її країнами, Болонської декларації. Описано позитивні зміни в освітній системі України після вступу до Європейського освітнього простору та вказано завдання, які Україна має вирішити в майбутньому. Європейський Союз надав можливість українським студентам отримати диплом європейського зразка, здобути освіту європейського рівня як в країнах Європи так і вдома, що покликано створити міцний зв'язок між Україною та ЄС.

Ключові слова: *індекс освіти, Болонський процес, кредитно-модульна система, мобільність, «освіта дорослих».*

У статье рассмотрено образовательную систему Европейского Союза после подписания ее странами, Болонской декларации. Описано положительные изменения в образовательной системе Украины после вступления в Европейское образовательное пространство и указано задачи, которые Украина должна решить в будущем. Европейский Союз предоставил возможность украинским студентам получить диплом европейского образца, получить образование европейского уровня как в странах Европы так и дома, что призвано создать крепкую связь между Украиной и ЕС.

Ключевые слова: *индекс образования, Болонский процесс, кредитно-модульная система, мобильность, «образование взрослых».*

The article considers the educational system of the European Union countries after the signing of the Bologna Declaration. It describe positive changes in the educational system of Ukraine after joining the European educational space, and emphasize tasks that Ukraine should solve in the future. The European Union provided the opportunity for Ukrainian students get a European standard diploma, to get education of European level as in Europe as in Ukraine, that need to create a strong bond between the EU and Ukraine.

Key words: *index of education, Bologna process, credit-module system, mobility, «adult education».*

Актуальність теми. Важливий критерій успішного піднесення країни є індекс розвитку людського потенціалу (далі ІРЛП). Однією з складових показників ІРЛП є індекс освіти, який складається з рівня грамотності дорослого населення та кількості учнів та студентів. За індексом освіти Україна в 2008 році посіла 29 місце з 176 країн [2].

Але кількісні показники, які дозволяють Україні входити в 30 кращих країн світу за рівнем освіти, не відображають якісних показників стану освіти нашої країни. Весь цвях у тому, аби підвищити не тільки кількість зайнятого в освітній процес населення, але й якість цього навчання і узгодити реальні потреби ринку праці із кількісно-якісним складом спеціалістів які випускають закладами вищої освіти.

Мета статті – висвітлити особливості європейської освіти.

Виклад основного матеріалу. Необхідність змін в освіті відчуває увесь світ. В Європейському союзі вирішували це питання так: 19 червня 1999 р. в

м. Болонья (Італія) 29 міністрів європейських країн проголосили про створення Європейського простору вищої освіти. Болонський процес в Україні офіційно розпочався 19 травня 2005 року з підписанням декларації на Бергенській конференції.

Першочергові цілі Європейського освітнього простору такі:

- 1) Прийняття системи єдиних наукових ступенів: магістр, доктор (звичайний і надзвичайний);
- 2) Створення двоступеневої системи вищої освіти (в противагу – трирівнева українська (бакалавр, спеціаліст, магістр));
- 3) Запровадження системи кредитів – нормативів кількості годин для вивчення окремого предмету спрощує перехід студента з одного навчального вищого закладу до іншого;
- 4) Міжнародна акредитацій на система – орган контролю за якістю освіти;
- 5) Доступність освіти протягом всього життя людини;

6) Участь студентства в освітньому процесі [5].

Після 2005 року коли Україна приєдналась до Болонської декларації, почались реформи і нововведення, які відповідають цілям європейської освіти, більша частина вузів запровадили кредитно-модульну систему освіти, також оцінки з «добре-відмінно» перевели в систему ECTS. ECTS – це Європейська система трансферу та акумуляції кредитів, яка орієнтована на студента системою опису освітніх програм (або учбових планів) шляхом кількісної оцінки їх компонентів у залікових балах (кредитах), Система кількісної оцінки компонентів освітніх програм (предметів, модулів, блоків) у кредитах базується на повному навчальному навантаженні студента, необхідному для досягнення декларованих цілей (знань, умінь, навичок) відповідного компоненту програми [11].

Але залишилися ще відмінності між європейською і українською системами вищої освіти, від усунення яких залежить можливість покращення якості і ефективності української освіти.

За даними Департаменту статистики України, на кінець 2012 року близько 1 824 000 студентів навчались у 334 закладах вищої освіти III-IV акредитації [4]. У порівняння: в Італії на 60 мільйонів населення припадає всього 65 університетів, у Франції на 63 мільйони – 41 [3].

Зокрема, необхідно орієнтуватись на державному рівні на якісні показники, а не на кількісні, пильніше відбирати викладацький склад, контролювати успішність вищого навчального закладу за кількістю випускників, які працюють за професією, задоволені відповідністю рівня здобутих знань задачам, які виникають на робочому місці.

Вищі навчальні заклади в Україні сьогодні забезпечують чотири рівні підготовки фахівців із вищою освітою: заклади I-II рівнів акредитації готують молодших спеціалістів і бакалаврів, у закладах III-IV рівнів акредитації готують бакалаврів, спеціалістів і магістрів [1].

За кордоном прийнята двоступенева система вищої освіти. Університети готують бакалаврів (3-4 роки навчання) і магістрів (ще 1,5-2 роки). Диплом бакалавра свідчить про повну вищу освіту. Хто бажає продовжити навчання, стає спершу магістром, а потім може отримати науковий ступінь доктора.

Одним із бажаних результатів підписання Болонської декларації та функціонування Європейського простору вищої освіти є підвищення мобільності викладачів та студентів, таким чином, людина може здобути за 4-5 років навчання ширший досвід, охопити різноманітні підходи до викладу матеріалу та збільшити свій капітал знань і навичок [7].

Українські студенти теж мають змогу вступити на магістратуру до іншого вищого навчального закладу та не лише українського, завдяки Болонському процесу, який залучає в ЄС більшу кількість студентів з інших регіонів світу. Здійснюється це через освітні програми обміну студентами, такі як Сократ (Socrates), ТЕМПУС, «Erasmus Mundus» дозволяють отримати ступінь магістра в європейських країнах, а

також заохочують європейських студентів та науковців на навчання в країнах третього світу. Таким чином, ЄС досягає двох цілей: а) готує учасників цих програм до життя в глобальному суспільстві; б) створює рівні можливості для вмотивованих і здатних навчатись молодих людей самореалізуватись та приносити користь суспільству [9].

Щодо працевлаштування випускників – орієнтація європейської освіти на практичне використання знань і навичок в професійній діяльності, затребуваність європейським ринком праці не може бути не привабливим для українського студента, який втомився перекваліфіковуватись, адже в Україні вже стало нормою життя коли фахівці після 5-6 років навчання кладуть свій диплом на полицю і шукають собі заробіток у тих сферах, де й не планували працювати.

Однією з причин того що український диплом не визнається в ЄС є низька дієвість набутих студентами знань. В ЄС студент після закінчення навчання може відразу зайняти робоче місце і включитись у роботу. Гарантію такої готовності і відповідності знань і умінь надає університет, і запорукою цього є його імідж [1].

Значною мірою зміст європейських студій при підготовці й перепідготовці українських фахівців визначатиметься завданням, що пов'язані з інтеграцією до Європейського союзу. На нашу думку, необхідно створити спеціальності з підготовки фахівців з європеєзнавства, які б вивчали особливості культури, економіки, правової системи, політики та історії країн ЄС та зв'язки їх з певними аспектами України.

Важливим принципом сучасної освіти, є принцип безперервності. Цей принцип викристалізувався останніми десятиліттями через таку тенденцію: швидка зміна економічних умов вимагає здатності людини пристосуватись до нової ситуації, перекваліфікувавшись, зайнятись іншою діяльністю, розширювати сфери свого впливу та стрімким інноваційно-технічним розвитком. Тому актуальним стало навчання протягом всього людського життя, аби особа як спеціаліст освоювала нові технології, принципи роботи, прилади, також розвивала своє мислення разом із глобалізаційними процесами та інформаційною технологією, аби не втрачала своєї цінності як спеціаліст в постійно формуючих умовах ринку праці [8].

Доцільно звернути увагу на поняття «освіта дорослих» є розгляд її як будь-якої освітньої діяльності дорослої людини незалежно від змісту, професійної спрямованості, термінів і форм навчання, ступеня інституціалізації. Єдиним критерієм є вік людини.

Більшість європейських країн проводять тижні освіти дорослих, які спрямовані на розвиток форм навчання дорослих, пропонуються ідеї безперервної освіти, безперервного саморозвитку людини впродовж всього життя [8].

Нині концепція неперервної освіти, на відміну від традиційної освітньої парадигми, не визнає остаточної завершеності в розвитку особистості; це стосується як професійного, так й особистісного потенціалу

людини. Актуального значення набуває проблематика порівняльного аналізу процесу розвитку неперервної освіти взагалі та освіти дорослих зокрема.

Реалізація цього завдання потребує чіткого визначення теоретико-методологічних засад дослідження тенденцій розвитку освіти дорослих у країнах Західної та Східної Європи, концептуальних підходів до аналізу розвитку національних систем зазначених держав, нормативного забезпечення освітніх систем у цих країнах у другій половині ХХ століття.

Серед причин відставання освіти дорослих України від практики технологічно розвинених країн можна виділити такі:

- оцінювання потенційних можливостей освіти дорослих;
- недостатності наукового обґрунтування освітньої політики в цілому;
- зосередження уваги на проблемах дитячо-юнацької освіти;
- відсутності необхідної нормативно-правової бази;
- недостатнього дослідження зарубіжного досвіду в цій галузі;
- замалої кількості рекомендаційних документів міжнародних організацій [6].

З часу створення Європейського Союзу освіта дорослих як складова освіти впродовж життя стає найвагомішим важелем впливу на життя суспільства, і

вона сама зазнає також глибокого реформування. Глобальними тенденціями розвитку європейського освітнього простору стають прагнення до демократичної системи освіти, тобто доступності освіти для всього населення; зростання ринку освітніх послуг; розширення мережі освіти дорослих та зміна соціального статусу людей, котрі отримують освіту; пріоритетність фінансування освітніх програм для дорослих; постійне оновлення освітніх програм; підвищений інтерес до особливостей розкриття здібностей дорослих учнів.

Модернізація європейської освіти нерозривно пов'язана з розвитком усього суспільства, характерними рисами якого на сучасному етапі є оновлення структури та змісту освіти дорослих, послідовного впровадження інноваційних технологій навчання [10].

В Україні вже створені інститути «третього віку», але на жаль, афективної системи навчання і перекваліфікації людей від 40 до 60 років не існує.

Таким чином, Україна яка має цілі спорідненні з Європейським Союзом – створити суспільство, де кожна особистість може реалізувати себе, суспільство загального добробуту і соціальної справедливості, а засоби і заходи ще відточує і вдосконалює, має всі перспективи досягти їх, бути рівноцінною партнеркою в справах з країнами ЄС і гідна сучасна і якісна освіта зіграє тут свою визначальну роль.

ЛІТЕРАТУРА

1. Болонський процес в Україні: перспективи та проблеми [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.loippro.lg.ua/reforma_bolon_dekl.htm.
2. Вікіпедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://uk.wikipedia.org/wiki/Індекс_освіти.
3. В Украине на 800 вузов больше, чем во Франции [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://society.lb.ua/education/2011/06/11/100814_v_ukraine_na_800_vuzov_bolshem.htm.
4. Департамент статистики [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukrstat.gov.ua/>.
5. Кафарський В. Україна-ЄС: нові перспективи націотворення / В. Кафарський. // Політичний менеджмент. – 2005. – № 3. – С. 3.
6. Лещенко І. Освіта дорослих як феномен неперервної освіти (міжнародні тенденції) [Електронний ресурс] / І. Лещенко. – Режим доступу : <http://gisap.eu/ru/node/1380>.
7. Прохоров А. Європейський вибір та національні інтереси України / А. Прохоров // Вісник Національної академії державного управління при Президенті України. – 2004. – № 3. – С. 73.
8. Сандецька О. Міжнародна освіта дорослих [Електронний ресурс] / О. Сандецька. – Режим доступу : <http://iconf.univer.ck.ua/attachments/article/25/od-2012-s-105.pdf>.
9. Світова та європейська інтеграція : [навчальний посібник]. – Миколаїв : Видавництво МДГУ ім. Петра Могили, 2008. – 340 с.
10. Сергеева О. Основні тенденції освіти дорослих в освітній політиці Європейського союзу [Електронний ресурс] / О. Сергеева. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/npo/2012_3-4/Sergeeva.pdf.
11. Чуйко Г. Болонський процес українською / Г. Чуйко, Н. Чуйко // Сучасна освіта. – 11 (53).

РОЗВИТОК СПІВПРАЦІ УКРАЇНИ З ЄС У КОНТЕКСТІ ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНИХ ПРІОРИТЕТІВ

Запропонована стаття присвячена дослідженню становлення та розвитку взаємовідносин України та ЄС у період із 1991 року до сьогодні. Автор провів глибокий аналіз нормативно-правової бази співробітництва, представлено до уваги ключові домовленості та договори, підписані між Європейським Союзом та Україною. Визначено позитивні здобутки в економіці та політиці, які відповідають за євроінтеграційний напрям розвитку нашої держави. Визначено основні здобутки багаторічного партнерства та складено прогноз подальшої співпраці.

Ключові слова: Україна, ЄС, співтовариство, зовнішня політика, міжнародне співробітництво.

Предлагаемая статья посвящена исследованию становления и развития взаимоотношений Украины и ЕС в период с 1991 года по настоящее время. Автор провел глубокий анализ нормативно-правовой базы сотрудничества, представлены во внимание ключевые договоренности и контракты, подписанные между Европейским Союзом и Украиной. Определены положительные достижения в экономике и политике, которые отвечают за евроинтеграционное направление развития нашего государства. Определены основные достижения многолетнего партнерства и составлен прогноз дальнейшего сотрудничества.

Ключевые слова: Украина, ЕС, сообщество, внешняя политика, международное сотрудничество.

The given article is devoted to the researching of becoming and development of relations between Ukraine and the EU in the period from 1991 to the present time. The author conducted in-depth analysis of the legal framework of cooperation, presented into consideration key agreements and contracts signed between the European Union and Ukraine. It was determined the positive achievements in the economy and politics, which are responsible for the Eurointegrational direction development of our state. It was defined main achievements of many years of partnership and compiled forecast future cooperation.

Key words: Ukraine, EU, community, foreign policy, international cooperation.

Еволюція європейських інтеграційних процесів на початку ХХІ століття в умовах актуалізації проблем безпеки набула вагомого і до певної міри самодостатнього значення.

Саме тому варто зазначити, що дослідження даної проблематики виходить на новий рівень. Його актуальність полягає в дослідженні впливу європейської інтеграції на внутрішні та зовнішньополітичні пріоритети України в умовах сучасної глобалізації.

На даному етапі питання досліджується багатьма вченими, ступінь наукової розробки теми задовільний, проте, головними полем для полеміки залишається спектр підходів до євроінтеграції, як комплексу економічних, політичних та соціальних факторів. Дослідженням даної проблематики займалися Т. А. Сауляк [1], О. Є. Пристайко [2], О. О. Ковальова [3] та ін.

Метою представленої статті є вивчення особливостей співробітництва України з Європейським Співтовариством від моменту здобуття незалежності до нашого часу.

Для реалізації поставленої мети автор передбачає такі наукові завдання: дослідити процес становлення дипломатичних відносин з Європейським Співтовариством, нормативно-правову базу, проаналізувати ставлення громадян країни та влади до євроінтеграції, оцінити стан розробки програми європейського співробітництва.

Пропонуємо розглянути вплив ЄС на геополітичну ситуацію, а також проаналізувати двосторонні відносини між Україною та ЄС.

Міжнародний вплив ЄС не обмежується завданнями європейської стратегії спільної безпеки і оборони, він характеризується безпосередніми контактами з країнами європейської напівпериферії у формі реалізації регіональних стратегій та ініціатив, які істотно впливають на формування суспільно-економічних відносин і розвиток їхніх політичних систем.

Упродовж останнього десятиліття роль України у відносинах з ЄС та загальні перспективи її відносин з європейським інтеграційним центром належали до

найбільш гострих тем публічної полеміки. Мета інтеграції України до ЄС, включаючи набуття в перспективі повноправного членства в цій спільноті, була визначена як зовнішньополітичний пріоритет ще в 1998 році й підтверджена в багатьох пізніших державних документах. Реалістичність досягнення цієї мети залежить від багатьох чинників, зокрема, стан і перспективи розвитку української економіки та суспільства, привабливість вступу України до ЄС для європейських політичних і економічних кіл, ролі України в новітній європейській системі та участі в загальноєвропейських процесах [1, с.1].

Для України, як і для інших держав Східної Європи, відносини з ЄС виступають у першу чергу засобом утвердження власної європейської ідентичності, тому їй притаманне переважно геополітичне сприйняття євроінтеграційних процесів [4], а самостійна цінність інтеграції поза статусними і політичними міркуваннями українському політикуму не надто властива. Для політичної еліти України, як і інших країн Східної Європи, «європейський вибір» означає скоріше згоду на приєднання до західної спільноти, ніж зобов'язання впорядкувати власну систему управління [5].

Позиція України щодо ЄС на законодавчому рівні вперше була сформульована в Основних напрямках зовнішньої політики України в липні 1993 року. У цьому документі визначається, що «перспективною метою української зовнішньої політики є членство України в Європейському Співтоваристві, а також інших західноєвропейських або загальноєвропейських структурах за умови, що це не шкодитиме її національним інтересам. Із метою підтримання стабільних відносин з Європейським Співтовариством Україна укладе з ним Угоду про партнерство і співробітництво, здійснення якої стане першим етапом просування до асоційованого, а згодом – до повного її членства у цій організації».

Важливим механізмом реалізації європейського курсу України став (із 1993 р.) Міжвідомчий комітет у справах Європейського Співтовариства як державний орган погодження і координації політики України стосовно Європейського Співтовариства, підзвітний Кабінету Міністрів України.

14 червня 1994 р. у Люксембурзі Україною та ЄС було підписано Угоду про партнерство і співробітництво. Вона набула чинності 1 березня 1998 р. після ратифікації Україною (листопад 1994 р.) та всіма країнами-членами ЄС.

Важливим кроком на шляху практичного розгортання інститутів співробітництва став Указ Президента України від 24 лютого 1998 р., яким було створено Українську частину Ради з питань співробітництва між Україною та ЄС під головуванням Прем'єр-міністра України, а також Українську частину Комітету з питань співробітництва як допоміжного органу Ради. На виконання цього Указу в органах виконавчої влади створені підрозділи з питань співробітництва з ЄС.

Із метою забезпечення ефективної реалізації УПС Рада з питань співробітництва між Україною і ЄС у

червні 1998 р. затвердила Спільну робочу програму в рамках Угоди і визначила в ній 16 конкретних напрямів співробітництва, яким слід надати першочергової уваги.

Протягом 1998-2000 рр. Україна послідовно реалізувала зазначену програму згідно з визначеними пріоритетами. Найбільш результативним цей процес був у таких сферах як торгівля, митна справа, транспорт, зв'язок, юстиція та внутрішні справи.

Якісно нові завдання в реалізації євроінтеграційного курсу України були поставлені в Указі Президента України від 11 червня 1998 р., яким затверджено Стратегію інтеграції України в ЄС, визначено основні пріоритети діяльності органів виконавчої влади на період до 2007 р. із метою створення передумов, необхідних для набуття Україною повноправного членства в ЄС.

У листопаді 1998 р. у Брюсселі було утворено шість підкомітетів, що охоплюють питання з ключових напрямків УПС: торгівлі та інвестицій; фінансів, економіки, статистики; енергетики, співробітництва в цивільному ядерному секторі та охорони навколишнього середовища; митниці, транскордонного співробітництва, міграції, боротьби з відмиванням грошей та наркобізнесом; транспорту, телекомунікацій, науки та технологій, освіти та навчання; вугілля та сталі, гірничої промисловості та сировинних матеріалів.

У грудні 1998 р. розпочав роботу Комітет із питань парламентського співробітництва між Україною та ЄС.

Важливе значення для становлення відносин між нашою державою та Євросоюзом мало схвалення Європейською Радою в грудні 1999 р. Спільної стратегії ЄС щодо України. Залишаючись виключно внутрішнім документом Євросоюзу, Стратегія стала тим інструментом, завдяки якому поглиблено та розширено політичний діалог і співробітництво між Україною та ЄС у сферах, що мало охоплені рамками УПС, зокрема зовнішньої політики та безпеки, юстиції та внутрішніх справ, проблематики розширення ЄС.

Принципово важливим є визнання Євросоюзом у його Спільній стратегії європейських прагнень та європейського вибору України, а також формулювання узгодженої позиції ЄС у питанні конкретних механізмів дальшого розвитку відносин з Україною.

У цьому контексті для України стали актуальними і невідкладними розробка та реалізація комплексу конкретних практичних заходів щодо реалізації загальних принципів співробітництва з ЄС, дальше розгортання інститутів сприяння розвитку відносин з ЄС на всіх рівнях – національному, регіональному і місцевому, на рівнях державних і недержавних організацій, а також систематичне і цілеспрямоване формування в українському суспільстві стійкої проєвропейської більшості. Саме на виконання цих завдань націлена Програма інтеграції України до Європейського Союзу, схвалена у вересні 2000 р.

Важливим кроком на шляху зміцнення і розвитку стратегічного партнерства між Україною та ЄС став четвертий саміт Україна-ЄС (Париж, вересень 2000 р.).

У його ході було констатовано зростаюче змістовне наповнення відносин між Україною та ЄС як у політичному діалозі, так і практичному співробітництві у сфері торговельно-економічних відносин, зовнішньої політики та безпеки, юстиції та внутрішніх справ. Цей прогрес створює необхідні передумови для зближення з Євросоюзом і виведення всього комплексу відносин Україна-ЄС на якісно новий рівень [6].

На стан відносин України з Європейським Союзом позитивно вплинуло економічне зростання, що відмічалось в нашій державі, починаючи з 2000 року. У 2002 році показники інфляції зменшилися майже вдвічі, порівняно з попередніми двома роками, ВВП на душу населення за 3 роки зріс також майже вдвічі та склав у 2005 році 6 400 доларів США на душу населення. Результати парламентських виборів 2002 року довели можливість існування життєздатної демократичної опозиції, що має потенціал солідарних дій для послідовної політики реформ. Останні роки засвідчили наявність в Україні активного громадянського суспільства – свідомого своєї ролі як одного з потужних факторів, що впливають на зміни в державі. В Україні сформувався консенсус щодо необхідності важливої конституційної реформи в напрямі зміцнення інститутів демократії на основі нового балансу між гілками влади за моделлю парламентської республіки. Такі перетворення дуже подібні до ситуації, яка була в середині 1990-х у країнах Східної Європи, отже, бачимо позитивну динаміку розвитку. У 2001-2002 роках були створені умови для змін на краще в управлінні й координації політики європейської інтеграції:

- запроваджено інститут Уповноваженого України з питань європейської інтеграції;
- утворено Урядовий комітет з питань економічної політики та європейської інтеграції;
- Міністерство економіки трансформовано в Міністерство економіки і з питань європейської інтеграції [7, с. 18].

Значний позитивний політичний вплив на розвиток відносин між Україною та ЄС мало розширення ЄС у 2004 році, завдяки якому до складу Євросоюзу увійшли безпосередні сусіди та традиційні партнери України, інтересам яких відповідає подальше наближення України до ЄС.

Етапною подією, що надала поштовх поглибленню відносин між Україною та ЄС, стали президентські вибори в Україні наприкінці 2004 року.

21 лютого 2005 року підписано План дій Україна-ЄС, який став інструментом реалізації Європейської політики сусідства і визначав пріоритетні сфери двосторонньої співпраці з метою наближення України до ЄС.

11 березня 2008 року за результатами спільної оцінки Плану дій було продовжено термін його чинності до весни 2009 р., затверджено 23 додаткових пріоритети співробітництва та домовлено про підготовку нового практичного інструмента на заміну Плану дій Україна-ЄС (домовленість підтверджена на Дванадцятому саміті Україна-ЄС 9 вересня 2008 р. у м. Париж). На виконання цих домовленостей

сторонами підготовлено та схвалено на засіданні Ради з питань співробітництва Україна-ЄС 16 червня 2009 р. «Порядок денний асоціації Україна-ЄС» (робоча назва документа, що використовувалася в ході консультацій – новий практичний інструмент).

Порядок денний асоціації (ПДА) розроблений із метою забезпечення підготовки до реалізації Угоди про асоціацію між Україною та ЄС ще до завершення переговорів, підписання та набрання нею чинності.

ПДА було ухвалено стороною ЄС під час засідання міністерської Ради ЄС 26 жовтня 2009 року. Остаточне затвердження цього документа відбулося 24 листопада 2009 року шляхом обміну нотами.

Для забезпечення процесу моніторингу та щорічного перегляду документа було створено механізм Спільного комітету старших посадових осіб. 25 листопада 2009 р. у м. Брюссель відбулося підготовче засідання Спільного комітету старших посадових осіб з оцінки імплементації ПДА.

26 січня 2010 р. у м. Київ проведено перше засідання Спільного комітету ПДА, у ході якого сторони розглянули хід виконання положень ПДА, затвердили пріоритети діяльності в рамках імплементації документа на 2010 рік та затвердили керівні принципи роботи Спільного комітету.

Радою з питань співробітництва Україна-ЄС (м. Люксембург, 15 червня 2010 року) був схвалений Спільний звіт щодо прогресу в імплементації виконання ПДА.

Ключовим питанням порядку денного відносин Україна-ЄС залишається переговорний процес стосовно укладення Угоди про асоціацію на заміну чинної Угоди про партнерство та співробітництво між Україною та Європейським Союзом (УПС). Невід'ємною складовою майбутньої УА стануть положення про створення поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі (ЗВТ).

Порівняно з УПС, Угода про асоціацію є якісно новим, поглибленим форматом відносин між Україною та ЄС. Угоди такого типу були укладені свого часу з країнами Центральної та Східної Європи і є важливим та логічним кроком на шляху наближення в перспективі до наступного етапу – укладення угод про вступ до ЄС. Завдяки цьому Україна наблизилася до балканських країн, які кілька років тому уклали з ЄС угоди про стабілізацію та асоціацію.

У січні 2007 р. Радою Європейського Союзу було затверджено Мандат Європейської Комісії (ЕК) на проведення переговорів з Україною стосовно укладення т. зв. «нового базового договору», який згодом отримав робочу назву «нової посиленої угоди» (НПУ). У свою чергу, Указом Президента України від 05.02.2007 р. (зі змінами, внесеними Указом Президента України від 30.11.2007 р.) затверджено склад Делегації України для участі в переговорах з Європейським Союзом, а також відповідні директиви зазначеної Делегації. Указом Президента України від 10 серпня 2010 року були затверджені оновлені Директиви делегації України на переговори з ЄС щодо укладення Угоди про асоціацію, а також склад цієї делегації [8].

Останнім часом з'являється дедалі більше ознак кризи довіри та поглиблення конфліктності в двосторонніх відносинах. Так, президенти 14 європейських країн відмовилися брати участь у Ялтинському саміті лідерів держав Центральної Європи (11-12 травня 2012 р.). Унаслідок цього саміт було перенесено на невизначений термін. Водночас на початку травня керівники окремих країн ЄС (Австрія, Нідерланди, Іспанія) вирішили бойкотувати чемпіонат Євро-2012 в Україні. До них планує приєднатися керівництво Німеччини. Повідомляється також про наміри відмови від участі в заходах фінальної частини чемпіонату в Україні Голови Єврокомісії Ж. Баррозу [9, с. 6].

Отже, відносини України з Європейським Союзом стартують майже одразу після проголошення незалежності нашої держави. Нормативно-правова база співробітництва України з ЄС – це Угода про партнерство та співробітництво, що набула чинності в 1998 році. Незважаючи на ряд позитивних пунктів, угода не містила пунктів, які надавали Україні можливості майбутнього членства України у ЄС. Європейський Союз у своїй стратегії 1999 року щодо України продемонстрував наміри співробітництва для вирішення економічних та соціальних проблем, при

цьому навіть не передбачаючи перспективи асоційованого членства. Тож, Україна, отримавши статус країни-сусіда, у найближчій перспективі не зможе розраховувати на набуття принаймні асоційованого членства в ЄС. Програма інтеграції України в ЄС не реалізується в повному обсязі, чому послужив дефіцит коштів. Варто відмітити інституціональне закріплення євроінтеграційного курсу, що відобразилось у створенні урядового комітету з питань економічної політики та європейської інтеграції, трансформуванні Міністерства економіки в Міністерство економіки і з питань європейської інтеграції, введенні посади Державного секретаря з питань європейської інтеграції в Міністерстві закордонних справ, утворенні нового Управління з питань європейської інтеграції в Секретаріаті Кабінету Міністрів.

Реформування державного законодавства до правового доробку Європейського Союзу також стало визначним фактом. У 2005 році Україна отримала статус держави з ринковою економікою, що стало проривом переговорного процесу щодо вступу у Світову Організацію Торгівлі. Аналізуючи соціально-політичну ситуацію в Україні, можна впевнено говорити про позитивне ставлення до євроінтеграції як влади, так і населення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Сауляк Т. А. «Безпековий вимір євроінтеграційної політики України»: дис. ... канд. політ. наук: НАН України Інститут Світової економіки і Міжнародних відносин. – Київ, 2011. – 210 с.
2. Пристайко О. Є. Політика Європейського Союзу стосовно України: дис. ... канд. політ. наук: 23.00.04 / О. Є. Пристайко. – К., 2004. – 205 с.
3. Ковальова О. О. Українська політика щодо євроінтеграційних процесів: дис. ... д-ра політ. наук: 23.00.02 / О. О. Ковальова. – К., 2003. – 462 с.
4. Wolczuk K. Ukraine and its relations with the EU in the context of the European Neighbourhood Policy // *Ukraine: Quo Vadis?* (edited by Sabine Fischer) // EU Institute for Security Studies Chaillot Papers. – February 2008. – No. 108. – P. 106.
5. Wilson A., Popescu N. Russian and European neighbourhood policies compared // *Southeast European and Black Sea Studies*. – September 2009. – Vol. 9, No. 3. – P. 324.
6. Україна і Європейський [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.3w.mk.ua/Site3W/00000126.htm>.
7. План дій Україна-Європейський Союз. – К.: Представництво Європейської Комісії в Україні. – 40 с.
8. Відносини Україна-ЄС [Електронний ресурс] // Сайт МЗС України. – Режим доступу: <http://mfa.gov.ua/ua/about-ukraine/european-integration/ua-eu-relations>.
9. Відносини ЄС-Україна-Росія: проблеми і перспективи [Електронний ресурс] // Центр Разумкова. – Національна Безпека і Оборона. – № 4-5, 2012. – Режим доступу: http://www.razumkov.org.ua/ukr/files/category_journal/NSD_133-134_ukr_1.pdf.

ДОСВІД УКРАЇНИ У СФЕРІ ПРОФЕСІОНАЛІЗАЦІЇ КАДРІВ В ОРГАНАХ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

У статті висвітлюються стан та особливості формування професіоналізму державних службовців і посадових осіб місцевого самоврядування в Україні на сучасному етапі.

Ключові слова: державна служба, оцінювання управлінських кадрів, підвищення кваліфікації, політичний нейтралітет, професіоналізм.

В статье освещаются состояние и особенности формирования профессионализма государственных служащих и должностных лиц местного самоуправления в Украине на современном этапе.

Ключевые слова: государственная служба, оценивание управленческих кадров, повышение квалификации, политический нейтралитет, профессионализм.

Contemporary condition and forming peculiarities of professionalism among public officers and officials in local self-government in Ukraine are discussed in the article.

Key words: State public service, administrative personnel assessment, advanced training, political neutrality, professionalism.

Підвищення ефективності діяльності державної служби в цілому здійснюється через її кадрове забезпечення. Тому в сучасних умовах все більшого значення набуває професіоналізація державних службовців. Могутній кадровий потенціал країни можливо утворити лише через формування дієвої державної кадрової політики [1].

Проблема продуктивної професіоналізації державної служби в умовах її адаптації до стандартів Європейського Союзу через надмірну політизацію та відсутність єдиних процедур вступу на державну службу вимагає нових підходів до процесу оцінки рівня підготовки кадрового потенціалу та актуалізує необхідність удосконалення системи професійного навчання й підвищення кваліфікації державних службовців.

Професіоналізм державних службовців – це комплекс спеціальних знань, умінь навичок, якісних та конструктивних, що обумовлені розвитком суспільства та держави, їх потребами. Професіоналізація державної служби є складовою й інструментом державної кадрової політики. Сучасна державна кадрова політика України розглядає і застосовує професіоналізацію більш як систему підготовки та перепідготовки персоналу органів державної влади та місцевого самоврядування [2].

Сучасні тенденції професіоналізації державного управління пов'язані з новою парадигмою державної служби, змістом якої є надання своєчасних, якісних, законодавчо та нормативно певних послуг юридичним і фізичним особам.

Практичний аспект професіоналізації полягає в набутті та вдосконаленні державними службовцями

необхідних для професії знань, вмінь та навичок, застосуванні їх у професійній діяльності.

Нині в Україні чимало робиться, щоб майстрів державної служби ставало дедалі більше, кількість їх усе більше зростала, щоб людина, перебуваючи на державній службі, охоплювалася всіма циклами професійного життя. О. Оболенський та В. Сороко так визначають ці цикли: «професійне самовизначення, професійне навчання, професійна самоідентифікація, застосування та формування професійного досвіду» [3, с. 27]. Тобто людина, ставши державним службовцем, має самовизначатися, зрозуміти – чи її це справа, і чи на все життя, навчитися й успішно виконувати свої службові обов'язки, удосконалюючи свою майстерність. Державна служба зараз вимагає професіоналів, людей, які прагнуть зробити життя суспільства кращим, можуть дивитися на державні справи далекоглядно, стратегічно, прогнозовано.

Аналіз методологічних засад та системи оцінювання кадрів державних службовців, які застосовуються у США, Японії і застосовувалися у СРСР, значно різняться за своїм змістом і процедурою здійснення. У США методика базується, у першу чергу, на аналізі відповідної посади, який дозволяє встановити необхідний тип працівника. Японці при оцінюванні кадрів державних службовців ключовий акцент здійснюють на здібностях людини і менше уваги приділяють оцінці посад [4, с. 28].

У колишньому СРСР у контексті спроб унормування праці управлінців було розроблено велику кількість методик оцінювання управлінських кадрів, але всім їм було властиве те, що вони принципово не допускали

оцінки з боку громадськості та самооцінку; їх застосовували «недоторкані знизу» керівники [5, с. 58].

Узагальнений аналіз недоліків у методиках розглянутих національних систем оцінювання державних службовців дає підстави стверджувати, що вони є характерними і для України. Серед них: недостатня розробленість і визначеність ключових компетентностей; домінування самооцінювання та внутрішнього оцінювання, що зумовлює суб'єктивізм і формалізм результатів; відсутність або слабкість стандартів оцінювання; неувага до прав, обов'язків, відповідальності, звітності учасників оцінювання; брак прозорості й відкритості.

Враховуючи необхідність максимальної об'єктивності оцінки державного службовця і водночас зростання його відповідальності доцільно покласти в основу системи оцінювання тестові методики та утворення центрів незалежного об'єктивного оцінювання державно-управлінського персоналу.

Дослідження сучасного стану системи професійної підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації державних службовців показує, що вона не повною мірою відповідає вимогам сьогодення. Зокрема, потребують поліпшення та приведення до міжнародних норм стандарти якості форм і змісту навчання. Не втрачають актуальності питання працевлаштування випускників магістратур, створення умов для проходження ними державної служби та використання інтелектуального потенціалу, здобутого за час навчання.

Підвищення кваліфікації є одним із провідних видів навчання державних службовців, який забезпечує його безперервність і актуальність протягом усієї трудової кар'єри.

Данні головного управління статистики в Миколаївській області свідчать, що у 2009 році в області спостерігалось зниження активності установ й організацій органів управління щодо підвищення кваліфікації своїх кадрів. Порівняно з 2007 роком, кількість державних службовців та посадових осіб органів місцевого самоврядування, які підвищили кваліфікацію шляхом навчання за напрямом підготовки «Державне управління» згідно з професійними програмами, за програмами тематичних семінарів та стажування, зменшилась на 6,6 % та на 11,4 % відповідно. У регіонах 2009 року цей показник становив 12,8 % до загальної чисельності державних службовців та 9,1 % до загальної кількості посадових осіб органів місцевого самоврядування [6]. Безумовно, цього недостатньо, оскільки за умови таких щорічних темпів охоплення навчанням, які ми спостерігаємо 2009 року, кожний працівник зможе підвищити кваліфікацію в середньому 1 раз на 8-10 років при нормативно встановленій періодичності – 1 раз на 5 років.

Натомість, за ініціатииви Головного управління державної служби України як один із видів підвищення кваліфікації започатковано щорічний Всеукраїнський конкурс «Кращий державний службовець», порядок проведення якого визначено і

затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 19 вересня 2007 року № 1152 зі змінами, внесеними постановою Кабінету Міністрів України від 10 вересня 2008 року № 807.

Конкурс передбачає перевірку рівня професійної компетентності державних службовців, їх здатності виконувати завдання органів державної влади в соціальних, економічних і політичних умовах сучасної України.

Зважаючи на ситуацію, яка склалася протягом останніх років в органах державної влади та органах місцевого самоврядування щодо підвищення кваліфікації своїх кадрів, із метою удосконалення знань і професійного рівня державних службовців, посадових осіб органів місцевого самоврядування, виховання в них шанобливого ставлення до своєї професії, основних принципів державної служби, вважаю за доцільне залучення до I туру конкурсу в номінації «Кращий спеціаліст» 100 % державних службовців та посадових осіб органів місцевого самоврядування. Керівники структурних підрозділів повинні бути зацікавлені в практиці загального охоплення своїх підлеглих для участі в I турі конкурсу. По-перше, це дасть змогу оцінити рівень опанування всіма підлеглими, а не лише кращими з них, нормативно-правової бази у сфері державного управління та, зокрема, державної служби. По-друге, результати проведення конкурсу можуть значно допомогти керівникові при проведенні їх щорічного оцінювання чи проведенні атестації державних службовців й осіб органів місцевого самоврядування.

Стандартними в США і Канаді є загальна організація системи вищої освіти в галузі державного управління, зміст і процеси навчання державно-управлінського персоналу, а також критерії та процедури оцінки, моніторингу й акредитації відповідної підготовки [7; 8].

Стандартну рівневу організацію вищої освіти взагалі, і зокрема з державного управління, в Україні слід привести у відповідність із міжнародними стандартами вищої школи. Якщо в розвинених країнах Північної Америки академічні рівні, еквівалентні ступеню доктора, є суто освітніми, то в нашій державі кандидатський і докторський ступені є науковими. Це приводить до стандартизації їх здобуття за підходами, способами, механізмами і процедурами, відмінними від використовуваних при опануванні освітньо-кваліфікаційних рівнів.

В Україні в освітній галузі з державного управління слід запровадити всі міжнародно визнані стандартизовані рівні підготовки фахівців: молодшого спеціаліста, бакалавра, магістра, доктора (кандидата) наук.

Нейтральність у сенсі політичної незаангажованості є необхідною передумовою для гарантування того, що громадяни незалежно від їх політичних поглядів отримають послуги на засадах справедливості, рівності, неупередженості. На практиці це досягається шляхом посилення уваги до професіоналізму, заслуг та компетенції державних службовців. Принцип позапартійності державної служби (політичного

нейтралітету державних службовців) означає, з одного боку – заборону відбору кадрів для державної служби за їх політичними поглядами, а з іншого – обов'язок державних службовців при виконанні службових повноважень залишатися політично нейтральними [9].

З урахуванням власного та міжнародного досвіду сьогодні постала необхідність виділення в структурі міністерств «політичного блоку», до якого мають увійти міністр, один або кілька його політичних заступників та патронатна служба (політичний кабінет), та блоку «професійної державної служби», очолюваного державним секретарем, який повинен призначатися на професійній основі й бути достатньо захищеним законом.

Конкурсний добір при прийомі на державну службу є надзвичайно важливим елементом підвищення ефективності діяльності органів виконавчої влади, професіоналізації державної служби. Конкурс є соціально-правовим методом оцінювання ділових якостей претендентів, в основі якого лежать демократичні принципи об'єктивності, гласності, порівнянності і змагальності. Конкурс також є основним засобом реалізації громадянами конституційного права на доступ до державної служби.

Аналіз переліку посад державних службовців органів виконавчої влади та посадових осіб органів місцевого самоврядування, у яких призначення на посади на підставі актів законодавства може здійснюватись без проведення конкурсу підтверджує те, що на всі керівні посади місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування призначення може здійснюватись без проведення конкурсу. Тобто, участь у конкурсі є обов'язковою умовою для державних службовців ланки спеціаліст – заступник керівника структурного підрозділу органу влади, які, у міру своїх повноважень, не можуть приймати ніяких управлінських рішень.

Необхідно внести відповідні зміни до актів законодавства щодо суттєвого зменшення посад в органах виконавчої влади та органах місцевого самоврядування, призначення на які може здійснюватися без проведення конкурсу та введення норми обов'язкового проходження процедури конкурсного відбору.

Завданням системи професійного навчання державних службовців є створення умов для системи професійного безперервного навчання.

Термін «освіта» характеризується як сукупність систематизованих знань, умінь і навичок, поглядів і переконань, а також як певний рівень розвитку пізнавальних потенцій і практичної підготовки, які досягнуті в результаті відносно тривалої роботи.

«Навчання» – педагогічний процес, протягом якого слухачі під керівництвом викладача, іншої підготовленої особи оволодівають знаннями, уміннями і навичками [10].

В умовах безперервної освіти термін «навчання» трансформується і набуває інших ознак. З одного боку, навчання є процесом самостійного чи дистанційного оволодіння певною сукупністю знань під час здобуття освіти або підвищення кваліфікації, з

іншого – окремим видом професійної діяльності державного службовця. Саме навчання виступає засобом удосконалення попередньо набутої освіти державних службовців, можливим стимулятором до переходу особи до нової фази його безперервної освіти – набуття додаткової освіти. Система професійного безперервного навчання повинна забезпечувати постійний зв'язок державного службовця, посадової особи місцевого самоврядування з новими масивами знань, умінь.

Етапи безперервної освіти державного службовця:

– перший – здобуття ним першої вищої освіти (бакалавр, спеціаліст, магістр);

– другий – удосконалення попередньо набутої освіти (першої вищої). Це – підвищення кваліфікації за Професійною програмою підвищення кваліфікації державних службовців терміном 2 тижні;

– третій етап – здобуття державним службовцем другої вищої освіти й одночасне здобуття ним освітньо-кваліфікаційного рівня «магістр державної служби» або «магістр державного управління»;

– четвертий – новий цикл підвищення кваліфікації державного службовця тільки за програмами тематичних постійнодіючих семінарів, програмами тематичних короткотермінових семінарів та інших короткотермінових форм самоосвіти, стажування;

– п'ятий – аспірантура або докторантура.

Отже, окремими напрямками, які доцільно використати в загальній системі заходів щодо підвищення професіоналізму та компетенції державних службовців, посадових осіб органів місцевого самоврядування можуть бути:

1) визначення та розвиток пріоритетних професійних якостей державних службовців відповідно до європейських стандартів державної служби;

2) для максимальної об'єктивності оцінки державних службовців в основу системи оцінювання доцільно покласти тестові методики та утворити центри незалежного об'єктивного оцінювання державно-управлінського персоналу;

3) формування державної кадрової політики на принципах реалістичності, комплексності, демократичності, законності, єдності в межах усієї держави;

4) запровадження в Україні в освітній галузі всіх міжнародно визнаних стандартизованих рівнів підготовки фахівців: молодшого спеціаліста, бакалавра, магістра, доктора (кандидата) наук. Підвищення інституційної спроможності галузі підготовки державно-управлінських кадрів, розширення переліку вищих навчальних закладів, що здійснюють таку підготовку. Урізноманітнення форм професійного навчання з урахуванням статусу і потреб державно-управлінського персоналу;

5) унормування обов'язкового набуття відповідного фаху для зайняття посад державних службовців, поступове поновлення складу державними службовцями, які мають професійну освіту в галузі державного управління;

6) прийняття нового Закону «Про державну службу», що сприятиме комплексному реформуванню державної служби, створенню на засадах Європейського адміністративного простору професійної, нейтральної та ефективної державної служби;

7) внесення відповідних змін до актів законодавства щодо суттєвого зменшення посад в органах виконавчої влади та органах місцевого самоврядування, призначення на які може здійснюватися без проведення конкурсу. Запровадження єдиного порядку проведення конкурсів на основі складання відповідних професійних іспитів;

8) із метою постійного підвищення державними службовцями та особами місцевого самоврядування

власної кваліфікації впровадити практику стовідсоткового їх залучення до I туру конкурсу в номінації «Кращий спеціаліст»;

9) визначення безперервного професійного навчання державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування як обов'язкової невід'ємної частини їх професійної діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. «Стратегія державної кадрової політики України на період до 2020 року». Проект Головного управління державної служби України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.guds.gov.ua/control/uk/publish>.
2. Постанова Кабінету Міністрів України від 08.06.2004 р. № 746 «Про затвердження Програми розвитку державної служби на 2005-2010 роки» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>.
3. Оболенський О. Професіоналізація державної служби та служби в органах місцевого самоврядування / О. Оболенський, В. Сороко // Вісник державної служби України. – 2005. – № 1. – С. 19–27.
4. Алферов Ю. С. Оценка и аттестация кадров образования за рубежом / Ю. С. Алферов, И. И. Курдюмов, Л. И. Писарева. – Российское педагогическое агентство. – М., 1997. – 324 с.
5. Оценка работников управления / [под ред. Г. Х. Попова]. – М. : Изд-во «Мос. рабочий», 1976. – 352 с.
6. Державні службовці та посадові особи місцевого самоврядування в Миколаївській області в 2009 році // Статистичний бюлетень // Гол. упр. стат. у Миколаївській обл. – Миколаїв : Вид-во ГУС, 2010. – 78 с.
7. Таланова Ж. Національні стандарти вищої освіти в галузі державного управління в країнах Північної Америки (частина перша – досвід США) / Ж. Таланова // Вісн. УАДУ. – 2000. – № 3. – С. 341–349.
8. Таланова Ж. Національні стандарти вищої освіти у галузі державного управління в країнах Північної Америки (частина друга – досвід Канади) // Вісн. УАДУ. – 2000. – № 4. – С. 203–211.
9. Указ Президента України від 14.04.2000 р. № 599/2000 «Про Стратегію реформування системи державної служби в Україні» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.
10. Сороко В. Принципи та завдання загальнонаціональної системи професійного навчання державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування // Навчальний процес у закладах системи перепідготовки і підвищення кваліфікації кадрів : досвід та проблеми : зб. наук. та наук.-метод. пр. / [кол. авт. ; за заг. ред. В. І. Лугового, І. В. Розпутенка, В. Г. Понеділко]. – К. : Вид-во УАДУ, 2003. – С. 5–12.

РОЗДІЛ 2

МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ: ІСТОРІЯ, СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

ФРАНКО-ТУРЕЦЬКІ ВІДНОСИНИ В ПЛОЩИНІ МІЖДЕРЖАВНОГО ТА РЕГІОНАЛЬНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА

У статті йдеться про стан та специфіку франко-турецьких відносин на сучасному етапі, визначаються проблеми міждержавного співробітництва, їх причини та значення, а також позитивні зрушення в міжрегіональній та двосторонній співпраці. Також автор дає оцінку майбутнім перспективам розвитку та інтенсифікації окреслених відносин.

Ключові слова: Франція, Туреччина, франко-турецькі відносини, міждержавне співробітництво, міжрегіональне співробітництво, геноцид вірмен.

В статье речь идет о состоянии и специфику франко-турецких отношений на современном этапе, определяются проблемы межгосударственного сотрудничества, их причины и значение, а также положительные изменения в межрегиональном и двустороннем сотрудничестве. Также автор дает оценку будущим перспективам развития и интенсификации обозначенных отношений.

Ключевые слова: Франция, Турция, франко-турецкие отношения, межгосударственное сотрудничество, межрегиональное сотрудничество, геноцид армян.

The topic of the article under discussion is contemporary condition and specific of Franco-Turkish relations. The interstate cooperation problems, their reasons and meaning and positive changes in interregional and bipartite collaboration are determined. Also the author assesses future perspectives of the pointed relations' development and intensification.

Key words: France, Turkey, Franco-Turkish relations, interstate cooperation, interregional collaboration, genocide of Armenians.

Франція та Туреччина – дві великі та достатньо впливові країни світу. Перша займає помітне місце в ЄС, а отже і в європейському регіоні. Друга – активний гравець у близькосхідному та середземноморському регіонах. Крім того, Туреччина, унікальна за своїм геополітичним становищем, на сучасному етапі намагається поєднати свою азійську належність із європейською ідентичністю, тобто прагне до вступу в ЄС. А отже тема відносин двох країн є актуальною, і викликає науковий інтерес низкою специфічних особливостей.

Метою автора, таким чином, є: дослідити франко-турецькі відносини в площині міждержавного та регіонального співробітництва, їх специфіку та тенденції розвитку на сучасному етапі.

Завдання, поставлені перед автором, можна визначити так:

– охарактеризувати стан відносин між країнами на сучасному етапі;

– виявити особливості відносин та їх вплив на співробітництво в регіоні;

– зробити висновки щодо можливого розвитку франко-турецького співробітництва в контексті висвітлених тенденцій.

Франко-турецькі відносини мають довгу історію, на сучасному ж етапі їх не можна однозначно охарактеризувати як позитивні або негативні.

Специфіка відносин полягає в тому, що у Франції одна з найчисленніших діаспор вірмен і «вірменська діаспора має вплив на її зовнішню політику» [1]. Найбільш гостро стоїть питання про визнання Туреччиною геноциду вірмен 1915-1921 рр. як першого геноциду ХХ ст. Більшість держав світу визнає факт геноциду, проте Туреччина рішуче й агресивно відмовляється це зробити. Відповідно вірменська діаспора, намагаючись ускладнити відносини Туреччини з європейськими країнами,

розгорнула активну інформаційну кампанію антитурецького спрямування.

Як наслідок, у 2001 році Жак Ширак прийняв закон про визнання геноциду і запустив соціальні компенсаційні програми для нащадків його жертв. Інші європейські країни також почали закликати Туреччину визнати факт геноциду. Прийняття такого закону у Франції призвело до погіршення франко-турецьких відносин. Анкара різко обмежила масштаби економічного і військово-технічного співробітництва з Парижем. Туреччина також почала піднімати питання про злочини часів Французької колоніальної імперії в Алжирі. Згодом відносини між країнами відносно нормалізувались, але натягнутість у них зберігається.

Із такої специфіки витікає і ставлення Франції щодо європейської політики Туреччини. Остання прагне вступити до ЄС і шість років тому «Брюссель та Анкара розпочали переговори, покликані привести Туреччину до членства» [2]. Це питання є досить спірним, оскільки економічні й інституціональні наслідки вступу Туреччини будуть мати далекосяжні результати для ЄС.

Для того, щоб підтягнути Туреччину до європейських стандартів життя будуть потрібні величезні й постійні зусилля з перерозподілу коштів від європейських платників податків, які будуть виснажувати Європу без гарантії на успіх в Туреччині.

За умов світової економічної кризи, коли в самих країнах ЄС криза запустила глибокі руйнівні процеси і породила численні проблеми не лише в економічній, а й у інших сферах, потрясіння від вступу Туреччини залишається непосильним для ослабленого ЄС.

Крім того, якщо Туреччина приєднається до Євросоюзу, то громадянами ЄС стануть ще 80 млн чоловік. Ставши членом ЄС, Туреччина як найбільш населений член ЄС матиме найбільше число представників у Європейському парламенті. У Раді Європи вона буде на одному рівні з нинішньою Великобританією. Її зовнішні інтереси будуть домінувати в Європі. «Туреччина є занадто великою для Європи, щоб її проковтнути» [3] – такі заяви роблять представники французького політичного істеблішменту.

Але «найбільше пересічних європейців турбує те, що ці 80 млн потенційних додаткових громадян ЄС є мусульманами» [4]. Й особливо це стосується Франції, у якій кількість мусульманського населення постійно зростає за рахунок мігрантів та інших чинників, а це створює нестійку і навіть у чомусь конфліктогенну ситуацію.

Нинішній президент Франції Ніколя Саркозі неодноразово підкреслював, що «Туреччина не може

бути членом ЄС. Вона не європейська країна, це географічний факт. Але ж вона – одна з найбільших країн Середземномор'я, і це неможливо заперечити» [5].

Проте деякі вважають, що членство Туреччини в ЄС перетворить країну на демократичну державу, яка стане прикладом для інших мусульманських країн. Це могло б бути доказом, що іслам може співіснувати з демократією. Але Франція не вважає за можливе «ризикувати безпекою та цінностями Європи» [6]. Будь-які взаємовідносини з Туреччиною французький істеблішмент традиційно обмежує лише зв'язками по середземноморському та близькосхідному регіонах, а отже виводить міждержавне співробітництво в регіональну площину.

Отже, існує низка проблем, що супроводжують розвиток франко-турецьких відносин на сучасному етапі та визначають їх специфіку.

Проте, окрім дезінтеграційних впливів на відносини двох країн, існують чинники, які роблять співробітництво держав необхідним і важливим для гармонічного розвитку, як міждержавного так і регіонального співробітництва.

Одним із таких чинників є енергетичний. За умов сучасної занепокоєності державами світу їх енергетичною безпекою для Франції та для членів ЄС Туреччина є дуже важливим транзитером енергоресурсів.

Відповідно до спеціальної доповіді «Енергетична стратегія Туреччини», підготовленої в 2008 р. міністерством закордонних справ Туреччини, ця країна знаходиться «майже в безпосередній близькості до 72,7 % і 71,8 % підтверджених запасів нафти і природного газу планети, відповідно» [7].

Особливо після грузино-російської війни і російсько-українського газового конфлікту європейські країни і, зокрема, Франція почали набагато серйозніше ставитися до ідеї «отримання близькосхідних, каспійських і центрально-азійських енергоносіїв через територію Туреччини» [8]. Наприклад, французькі економісти вважають, що є три альтернативи російському природному газу – Норвегія, Алжир і Туреччина. Проте зрозуміло, що перші дві країни не можуть забезпечити ті обсяги блакитного палива, які могли б істотно скоротити залежність від «Газпрому». На рис. 1 і 2 вказані найбільш потужні нафтопроводи і газопроводи Туреччини (див. рис. 1 та 2).

Окрім енергетичної сфери, важливим полем для співробітництва країн є ринок озброєнь. Франція є одним з основних постачальників зброї в Європі, у той час як Туреччина є важливим потенційним клієнтом. Сума від імпорту Туреччиною французької зброї у період між 1995 і 2005 рр. склала 1,5 млрд євро, що є «потужним вливанням» [9] у французьку економіку.

Рис. 1

1. Газопровід Тебріз-Анкара – 7,5 млрд метрів кубічних на рік.
2. Газопровід Блакитний потік – 16 млрд метрів кубічних на рік.
3. Газопровід Баку-Тбілісі-Ерзрум – 8 млрд метрів кубічних на рік.
- 4-9. Два діючі газопроводи і чотири, заплановані до створення.

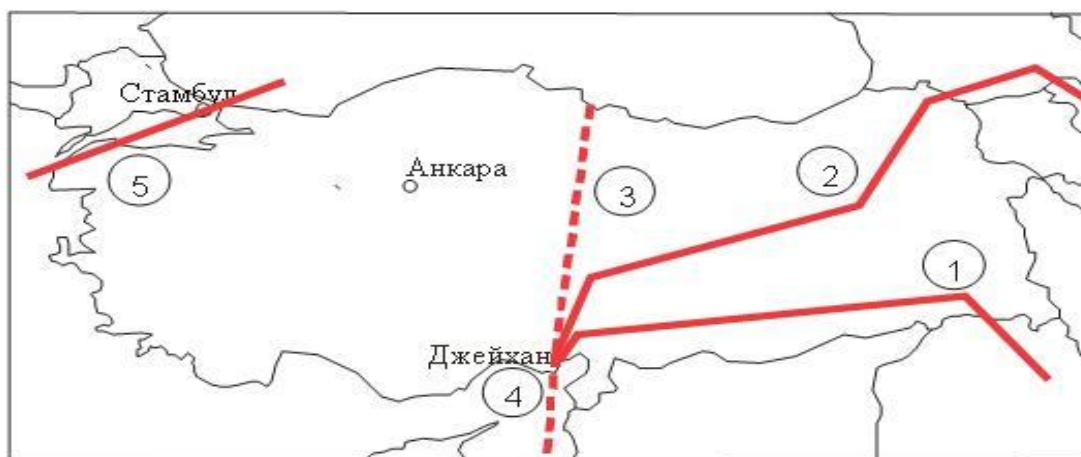

Рис. 2

1. Нафтопровід «Кіркук-Джейхан» – 1,6 млн барелів на день.
2. Нафтопровід «Баку-Тбілісі-Джейхан» – 1 млн барелів на день.
3. Нафтопровід «Самсун-Джейхан» – 1,5 млн барелів на день.
4. Нафтопровід «Джейхан-Хайфа» на стадії переговорів.
5. По протоках Босфор і Дарданелли – близько 3 млн барелів на день.

Париж сьогодні підтверджує також важливість Туреччини для оборони Франції, відзначаючи важливість існуючої співпраці між їх військами, зокрема, в Афганістані або в ході операцій у Боснії і Косово, у рамках співпраці по НАТО.

Таким чином, відносини між Туреччиною і Францією в питаннях оборони й озброєнь достатньо активні, спрямовані на розвиток торговельних обмінів між двома країнами і «на залучення до підписання великих контрактів» [10].

Франко-турецьке співробітництво в галузі оборони є, поряд з енергетичним фактором, одним із потужних стимулів поліпшення і розвитку міждержавних відносин.

Крім того Франція – другий за величиною інвестор в Туреччині, і багато французьких компаній ведуть активну діяльність на турецькому внутрішньому

ринку. Якщо не брати до уваги Нідерланди, що користуються податковими пільгами, то Францію «можна вважати основним закордонним інвестором у Туреччині» [11].

Отже, автор дійшов таких висновків:

На сучасному етапі стан відносин між Францією та Туреччиною можна назвати таким, що знаходиться на стадії розвитку.

Дві країни активно взаємодіють в економічному плані – активний торговельний обіг товарами ВПК, у сфері інвестицій – значна активність французьких інвесторів у Туреччині, та що особливо важливо за світових тенденцій – в енергетичній сфері, адже Туреччина є найбільш перспективною альтернативою забезпечення Франції та ЄС енергоресурсами в обхід ненадійних постачальників та транзитерів.

Проте особливості відносин двох країн обумовлені кількома проблемами політичного плану. Зокрема, на

сучасному етапі, як і протягом останніх десятиліть, гостроту привносить у двосторонні відносини питання про визнання Туреччиною геноциду вірмен.

Охолодженню міждержавних відносин сприяє стійка позиція Франції проти вступу Туреччини до Європейського Союзу, обумовлена такими причинами як небажання отримати в ЄС ще одну країну, яка потребуватиме значної економічної допомоги від розвинених країн ЄС, також побоюваннями її посилення і претендування на керуючі ролі у

Європарламенті, і крім того, небажанням збільшення частки мусульман у Європейському союзі.

Щодо тенденцій майбутнього співробітництва між країнами, можна зробити припущення, що франко-турецькі відносини мають найбільшу перспективу розвитку саме в площинах регіонального співробітництва, де будуть задоволені інтереси обох країн, та нівельовані гострі проблемні питання на двосторонньому рівні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Крылов А. Армянская диаспора – важный фактор мировой политики / А. Крылов // Новая политика. – 2004. – 30 августа. – С. 12.
2. Gresh A. Nicolas Sarkozy et les «ruptures» de la politique étrangère / A. Gresh // Le monde diplomatique. – 2008. – № 8. – P. 30.
3. Ibid.
4. Opt. cit.
5. Jaigu C. Sarkozy mise sur l'Union pour la Méditerranée / C. Jaigu // Le Figaro. – 2009. – 01 janvier.
6. Ibid.
7. Turkey's Energy Strategy / Republic of Turkey, Ministry of Foreign Affairs. – 2008.
8. Schmid B. La Turquie comme le plus fort maillon énergétique de l'Europe ? / B. Schmid // Le monde – 2007. – 8 mars. – P. 14.
9. Chemineau C. Vers un renouveau des relations bilatérales franco-turques en matière de défense ? / C. Chemineau // Ovipot. – 2009. – № 8. – P. 19.
10. Ibid.
11. Keiflin K. Relations franco-turques : une image à corriger / K. Keiflin // Ovipot. – 2010. – № 1. – P. 11.

ПОЗИЦІЯ ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ ТА ФРАНЦІЇ В ПІДТРИМАННІ ЯДЕРНОЇ БЕЗПЕКИ

У даній статті автор дослідив історичний процес створення ядерної зброї ядерних країн Європейського Союзу, таких як Великої Британії та Франції. Діяльність країн у підтриманні ядерної безпеки шляхом підписання різного роду договорів щодо скорочення зброї масового знищення та запобігання загроз і викликів у системі забезпечення ядерної безпеки.

Ключові слова: Велика Британія, Франція, ядерна безпека, «ядерний клуб», виклики, ядерне роззброєння, «стримуючий фактор».

В данной статье автор исследовал исторический процесс создания ядерного оружия ядерных стран Европейского Союза, таких как Великобритания и Франция. Деятельность стран в поддержании ядерной безопасности путем подписания различного рода договоров по сокращению оружия массового уничтожения и предотвращению угроз и вызовов в системе обеспечения ядерной безопасности.

Ключевые слова: Великобритания, Франция, ядерная безопасность, «ядерный клуб», вызовы, ядерное разоружение, «сдерживающий фактор».

In this article the author investigated the historical process of creating nuclear weapons of nuclear European Union countries such as Great Britain and France. Activities in support of nuclear safety by signing various agreements to reduce proliferation and prevention of threats and challenges in the system of nuclear safety.

Key words: United Kingdom, France, nuclear safety, «nuclear club», challenges, nuclear disarmament, «deterrent».

Тема статті є актуальною, оскільки глобалізація світових процесів, поряд із позитивним впливом на розвиток людства, стала джерелом фундаментальних змін, що відбуваються у світі міжнародної безпеки. Ні для кого не є секретом, що ядерна зброя є одним із найважливіших факторів, що підриває стабільність та безпеку в усьому світі.

Усвідомлюючи свою відповідальність у справі підтримання міжнародного миру і безпеки, враховуючи зобов'язання кожної країни як держави-члена Організації Об'єднаних Націй надавати допомогу ООН у діях, що провадяться відповідно до Статуту ООН та інших організацій, кожна держава повинна розглядати участь у міжнародних інститутах із підтримання міжнародної безпеки, у тому числі і ядерної, як важливу складову своєї зовнішньої політики.

З огляду на новизну запропонованої теми, основними джерелами для написання цього дослідження стали періодичні видання, аналітичні статті російських політологів, інтерв'ю європейських посадовців, а саме інтерв'ю міністра оборони Сполученого Королівства М. Портілло [6], прем'єр-міністра Великобританії Тоні Блера [10], президента Франції Жака Ширака [11], стаття російського політолога Т. М. Андреева [3].

Е. В. Волков [5] підкреслює вагомість практичних методів формування культури безпеки в атомній енергетиці. Г. А. Осипов [7] та В. П. Стародубов [8] основну увагу звертають саме на процес нерозповсюдження ядерної зброї, оскільки відомо, що зворотна тенденція призведе до знищення людства. У цьому контексті слід відзначити праці А. І. Шевцова [2], А. Г. Арбатова [4], С. М. Пик [1].

Метою даної статті є висвітлення суті діяльності ядерних країн ЄС у забезпеченні, визначення можливих викликів та загроз ядерній безпеці на терені Європейського Союзу, так і у світі в цілому.

Виходячи з цієї мети, можна визначити такі завдання роботи:

- 1) висвітлити процес створення зброї масового знищення на території Великої Британії та Франції;
- 2) класифікувати особливості актуальних загроз і викликів у системі забезпечення ядерної безпеки;
- 3) проаналізувати діяльність обох країн щодо скорочення власного ядерного потенціалу та заохочення на такий крок інших стратегічно-важливих країн даної проблематики;

Починаючи з 1970 року, у всьому світі діє Договір про непоширення ядерної зброї (ДНЯЗ), який позначає ядерні держави і регулює коло їх відповідальності стосовно наявного в них зброї.

Згідно з угодою, статус ядерних держав отримали США, Британія, Франція, Китайська Народна Республіка та СРСР (зараз Росія як правонаступниця). Саме в цих державах випробувальні вибухи були здійснені до 1967 року, тому вони офіційно увійшли до «ядерного клубу». Оскільки автора цікавлять лише ядерні країни Європейського Союзу, то надалі підтримання ядерної безпеки буде розглядатися з боку Великої Британії та Франції.

Отже, ядерна зброя обох країн створювалася під впливом різних чинників, оскільки Велика Британія формувала свій ядерний потенціал спільно зі США, а Франція в союзництві з Італією та ФРН.

До розробки ядерної зброї в Великобританії приступили напередодні Другої Світової війни. Із кінця 1940 року Англія і США стали обмінюватися інформацією з теорії створення атомної бомби. Після укладення Квебекської угоди (угода про заборону передачі будь-якої інформації про ядерну енергію третім країнам, у тому числі Франції) у 1942 році, ці роботи стали вестися спільними зусиллями в місті Лос-Аламос, США [6].

Після зміни політики керівництва Сполучених Штатів, за кілька місяців до закінчення війни англійський уряд вирішив приступити до створення власної ядерної зброї. Улітку 1945 року прем'єр-міністр К. Еттли створив надсекретний комітет <ГЕН-75> із планування і будівництва об'єктів для виробництва атомних бомб. Еттли вважав, що без власного атомної зброї Англія потрапила б цілком у залежність від США, які прагнули монополізувати атомну зброю і домагалися перегляду Квебекської угоди [1].

Після невеликих дискусій передачі секретних матеріалів із виготовлення ядерної зброї, Сполучені Штати погодилися надати Англії додаткову інформацію щодо реакторів, виробництва плутонію і методів виявлення ядерних вибухів. Але після створення Північноатлантичного союзу британський уряд дав дозвіл на розміщення на своїй території 20 атомних бомб і підрозділів американських стратегічних бомбардувальників. Із цього часу Великобританія майже завжди підтримує США в питаннях ядерної політики НАТО [5].

Із накопиченням великої кількості зброї масового ураження, Велика Британія, як і інші країни, задумалася про небезпеку, яку несе ця зброя, і 5 серпня 1963 року в Москві представниками СРСР, США і Великобританії було підписано Договір про заборону випробувань ядерної зброї у атмосфері, в космічному просторі і під водою. Договір мав справді універсальний характер: він був відкритий для підписання всіма державами, і будь-яке з них могло до нього приєднатися [2].

У преамбулі проводиться зв'язок між припиненням випробувальних вибухів ядерної зброї та досягненням угоди про загальне і повне роззброєння під суворим міжнародним контролем. Кожен з учасників зобов'язався не проводити будь-які випробувальні вибухи ядерної зброї та інші ядерні вибухи в трьох середовищах: в атмосфері; за межами атмосфери,

включаючи космічний простір; під водою, включаючи територіальні води та відкрите море.

Із таким успіхом 1 липня 1968 року був підписаний Великою Британією Договір про нерозповсюдження ядерної зброї, Договори про демілітаризацію окремих територіальних просторів. У цю групу входять: Договір про Антарктику 1959 р., Договір про космос 1967 р., Договір про заборону розміщення на дні морів і океанів і в його надрах ядерної зброї та інших видів зброї масового знищення 1971 р. До цієї групи договорів належать договори щодо без'ядерних зон у Латинській Америці (Договір Тлателолко, 1967 р.), і в південній частині Тихого океану (Договір Раратонга, 1985 р.).

10 квітня 1972 року було підписано Конвенція про заборону розробки, виробництва та накопичення запасів бактеріологічної (біологічної) і токсичної зброї та про їх знищення, а також у січні 1993 року – Конвенцію про заборону розробки, виробництва, накопичення і застосування хімічної зброї та про її знищення [7].

Політична влада Великої Британії щодо ядерного роззброєння поділилася на 2 табори: прихильників та противників. Прихильники вважають, що за 50 років свого існування британська ядерна зброя не відіграла жодної ролі в минулих військових конфліктах, Британія не отримала жодних переваг від володіння зброєю масового ураження. Якщо Британія відмовиться від ядерної зброї, стверджують вони, її безпека не зменшиться. Запаси плутонію повинні бути скорочені до мінімально необхідного рівня для існуючих СЯС – одна тонна або менше. Надмірна кількість повинна перебувати під міжнародним контролем. Британія не повинна надалі виробляти і набувати третій для військових цілей. Національні лабораторії не повинні далі підтримувати можливості створення нових боєзарядів. Їм слід переключитися на перевірку та інші аспекти контролю за ядерною зброєю, роззброєнням і перебудувати свою роботу на користь цивільних галузей [10].

Що стосується противників, то ще за часів прем'єрства М. Тетчер висунула концепцію, головною «родзинкою» якої було положення про те, що в сучасному світі ядерна зброя відіграє роль стримуючого фактору і гарантує збереження миру. Противники вказують, що процес ядерного роззброєння може звести нанівець ефект «стримування», який значною мірою утримував світ від війни протягом другої половини ХХ століття [8].

Навряд чи можна сумніватися, що перераховані вимоги прихильників ядерного роззброєння не будуть виконані. Але не можна не враховувати значного впливу авторитетних громадських організацій Великобританії на політику парламенту й уряду. У даний час це єдина ядерна держава із сильним антиядерним громадським рухом.

Найбільш стримана ядерна політика країни, порівняно з іншими державами – офіційними членами «ядерного клубу», може розглядатися як наслідок постійного тиску супротивників ядерної зброї у світі й у Великобританії в тому числі [3].

Дещо інша ситуація склалася у Франції. До початку 1950-х років французьке військово-політичне керівництво не мало планів створення власної ядерної зброї і повністю покладалося на гарантії США. Аж до 1954 року ядерна програма Франції перебувала у фазі мирних науково-дослідних робіт. У 1952 році був прийнятий закон Гайар – перший п'ятирічний план розвитку атомної промисловості країни, що носив суто мирний характер.

У 1957 році французький міністр оборони Жак Шабан-Дельмас запропонував ФРН та Італії утворити «ядерно-стратегічне співтовариство», услід за чим міністрами оборони трьох країн були підписані відповідні угоди.

Засумнівавшись у союзницьких гарантіях США в галузі ядерної безпеки, а також побоюючись втягування Франції в конфлікт, який у супереч її інтересам міг бути розв'язаний, влада Франції прийшла до висновку, що П'ятій республіці слід самостійно забезпечувати свою безпеку.

Розробкою французької ядерної доктрини займалися провідні військові теоретики, які незабаром розробили концептуальні положення національної доктрини, що отримала назву «стримування слабким сильним». Основна її суть полягала в ідеї, що більш слабкий суб'єкт міжнародних відносин у військовій галузі, котрий володіє ядерним потенціалом може шляхом погрози його застосування по великих містах стримати сильного агресора від розв'язання війни або конфлікту [4].

Перший випробувальний вибух французького ядерного вибухового пристрою був проведений на полігоні Регган 13 лютого 1960 року.

Франція займала особливу позицію щодо договорів, вироблених за активного сприяння СРСР, США і Великобританії у 1960-і роки, не беручи участі ні в Московському договорі 1963 року, ні в Договорі про нерозповсюдження ядерної зброї (ДНЯЗ) 1968 року. Франція проводила випробувальні вибухи в атмосфері до 1975 року, а до ДНЯЗ приєдналася лише в 1992 році. Додатковий протокол I до Договору про заборону ядерної зброї в Латинській Америці (Договір Тлателлоко) був введений Францією в дію лише в 1992 році (останньою з позарегіональних держав, чия підтримка була необхідна для введення Договору в дію в повному обсязі).

Мораторій на ядерні вибухи, якого СРСР, США і Великобританія дотримувалися з 1990-1992 років, був підтриманий Францією лише в 1996 році.

Після закінчення «холодної війни» французьке керівництво переглянуло багато положень ядерної доктрини і видозмінило комплекс озброєнь. У 1996 році Франція відмовилася від наземних балістичних ракет середньої дальності (БРСД) і наземної тактичної ядерної зброї (ТЯЗ). У перспективі країна збереже в бойовому складі тільки балістичні ракети підводних човнів (БРПЧ М-51), хоча на початку XXI століття на озброєнні залишалися, крім 384 стратегічних боєзарядів на підводних човнах, ще 80 одиниць тактичної ядерної зброї (ТЯЗ) авіаційного базування [11].

Франція сприяла безстроковому продовженню Договору про нерозповсюдження ядерної зброї (ДНЯЗ), після припинення ядерних випробувань підписала і ратифікувала Договір про всеосяжну заборону ядерних випробувань (ДВЗЯВ), а також три протоколи до Договору про без'ядерну зону в південній частині Тихого океану (Договір Раротонга). У 1997 році були ратифіковані три протоколи до Договору про створення в Африці зони, вільної від ядерної зброї (Договір Пеліндаба).

Отже, Франція та Велика Британія – активні учасники Групи ядерних постачальників, метою яких є обмеження ризику розповсюдження ядерного озброєння шляхом установлення контролю за експортом ключових матеріалів, обладнання та технологій; які входять у Режим контролю за ракетними технологіями (РКРТ); є учасницями Вассенаарських угод з експортного контролю за звичайними озброєннями, товарами і технологіями подвійного використання (ВД) [9].

По суті, як у плані проведення політики достатності ядерної зброї, щодо договорів із роззброєння, включаючи ДНЯЗ, так і в конструктивному відношенні до інспекцій МАГАТЕ на своїх об'єктах, у строгому підході до експортного контролю Великобританія та Франція може певною мірою бути корисним прикладом для інших ядерних держав, особливо якщо деякі пропозиції антиядерної опозиції країн були включені в офіційний курс.

ЛІТЕРАТУРА

1. Пик С. М. США – Велика Британія : «особливі відносини» / С. М. Пик. – К. : Знання, 2006. – 283 с.
2. Шевцов А. І. Зброя масового ураження : тенденції роззброєння / А. І. Шевцов. – Дніпропетровськ : ДФ НІСД, 2004. – 125 с.
3. Андреева Т. Н. Безопасность Западной Европы и независимые ядерные силы Великобритании и Франции / Т. Н. Андреева // МЭиМО. – 2004. – № 1. – С. 51–61.
4. Арбатов А. Г. Сокращение ядерного оружия и стратегическая стабильность / А. Г. Арбатов / Центр по изучению проблем разоружения, энергетики и экологии при МФТИ, 2004 [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://www.armscontrol.ru/course/lectu/htm>.
5. Волков Э. В. Практические методы формирования культуры безопасности в атомной энергетике / Э. В. Волков // III Международная конференция ГП «НАЭК» «Энергоатом» «Культура безопасности на АЭС Украины», Киев, 27-28 сентября 2006. – 76 с.
6. Интервью министра обороны Соединенного Королевства М. Портилло // Независимое военное обозрение. – 1996. – 14 ноября.
7. Осипов Г. А. Развивающиеся страны и нераспространение ядерного оружия : [монография] / Г. А. Осипов. – М. : Наука, 1990. – 175 с.
8. Стародубов В. П. Супердержавы XX века : стратегическое противоборство / В. П. Стародубов. – М. : Олма-Пресс, 2001. – 509 с.
9. Ядерная программа Франции. Справка. РИА НОВОСТИ. – 2010. – 13 февраля [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://ria.ru/spravka/20100213/208867767.html#13580268364262&message=resize&relto=register&action=addClass&value=registration>.
10. Blair : Retain UK Nuclear Weapons // Arms Control Today. – January/February 2007 // [Електронний ресурс]. – Режим доступа : http://www.armscontrol.org/act/2007_01-02/Blair.
11. Chirac : Nuclear Response to Terrorism Is Possible // The Washington Post. – January 20, 2006 [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://www.washingtonpost.com/wpdyn/content/article/2006/01/19/AR2006011903311.html>.

СВІТОВА ФІНАНСОВА КРИЗА ТА ЇЇ НАСЛІДКИ ДЛЯ КРАЇН ЄС

Розглядається феномен явища світової фінансової кризи 2008 року та його вплив на відносини між країнами Європейського Союзу. Характеризуються важливі аспекти політичних та економічних відносин країн-членів ЄС в умовах кризи. Розглядається криза єврозони як практичний прояв світової фінансової кризи в регіональному масштабі. Автор дійшов висновку, що більшість держав Союзу виявилися непередготовленими до таких подій і проявили свою нежиттєздатність без економічної допомоги розвинених країн Європи.

Ключові слова: світова фінансова криза, Європейський Союз, єврозона, криза єврозони.

Рассматривается феномен явления мирового финансового кризиса 2008 года и его влияние на отношения между странами Европейского Союза. Характеризуются важные аспекты политических и экономических отношений государств-членов ЕС в условиях кризиса. Рассматривается кризис еврозоны как практическое проявление мирового финансового кризиса в региональном масштабе. Автор пришел к выводу, что большинство стран Союза оказались неподготовленными к таким событиям и проявили свою нежизнеспособность без экономической помощи развитых государств Европы.

Ключевые слова: мировой финансовый кризис, Европейский Союз, еврозона, кризис еврозоны.

The 2008 global economic crisis phenomena and its influence on relations among European Union member states are considered. Important aspects of the political and economic relations of the EU party states under crisis conditions are characterized. The eurozone crisis as the practical display of the global economic crisis on the regional scale is considered. The author comes to the conclusion, that the majority of the European countries have become unprepared to such events and showed their lack of vitality without financial assistance of the developed European countries.

Key words: global economic crisis, the European Union, the eurozone, eurozone crisis.

Кінець 2000-х років у міжнародних відносинах ознаменувався виникненням світової фінансової кризи, яка, у свою чергу, вплинула на подальший хід економічних та політичних відносин держав світу, зокрема країн Європейського Союзу. Фінансова криза, яку іноді називають «великою рецесією», що розпочалася ще влітку 2007 року і практично проявилася у вересні-жовтні 2008 року у вигляді значного погіршення основних економічних показників у більшості розвинутих країн і глобальної рецесії, що виникла наприкінці того ж року [1]. Із виникненням цього явища особливо гостро постало питання про те, чи зможуть держави Євросоюзу вживати антикризових заходів незалежно одна від одної, адже протягом останніх 50 років вони були політично й економічно тісно пов'язані між собою.

Мету статті автор убачає у висвітленні важливих аспектів наслідків світової кризи для країн ЄС та відстеженні змін у їх політичних та економічних відносинах.

Фінансова криза, яка вразила світову економіку влітку 2007 року, не має подібних собі явищ у післявоєнній історії людства. Хоча вона набрала надзвичайних масштабів, криза має багато спільного з фінансовими рецесіями попередніх років.

Розвинуті країни європейського континенту зазнали декількох економічних проблем через фінансову кризу, та найбільш помітним економічний був у Великій Британії та Сполучених Штатах. Франція, Німеччина та деякі інші країни надавали підтримку банкам у вигляді урядових позик. Проте, однією з країн, чий уряд виявився нездатним підтримувати високорозвинений фінансовий сектор і був змушений шукати підтримки за межами власної держави, стала Ісландія. Уряд країни не витримав політичного тиску через фінансовий безлад. Те саме сталося з урядами Бельгії та Латвії.

Із політичної точки зору, деякі аналітики ставили питання, чи послабить криза Європейський Союз,

оскільки його держави-учасниці не погоджувалися на спільну економічну політику, намагаючись підтримати незалежність власних економік. Кінець 2008 – початок 2009 рр. ознаменувався цілковитою зміною позиції євро як валюти, зазнавши величезних втрат через прив'язаність до американського долара [2]. На міжнародній арені багато європейських держав постали на противагу Вашингтону напередодні зустрічі G-20 у квітні 2009 року. Німеччина і Франція непохитно протистояли тиску на країни, що зазнали кризи перевиробництва, із боку США, щоб надати їм свою допомогу.

Як наслідок, в Європі виникла боргова криза або криза суверенного боргу серед низки європейських країн. На початку 2010 року він охопив спочатку периферійні країни Євросоюзу (Грецію, Ірландію), і трохи згодом захопив фактично всю зону євро. Джерелом такої кризи вважають кризу ринку держоблігацій у Греції восени 2009 р. [2]. Для деяких країн єврозони стало складним або ж неможливим рефінансування державного боргу без допомоги посередників.

Від кінця 2009 року через зростання величини заборгованості державного і приватного секторів по всьому світу й одночасного зниження кредитних рейтингів у низці країн ЄС інвестори стали побоюватися розвитку боргової кризи. У різних країнах до розвитку боргової кризи призвели різні причини. Так, у Греції зростання величини держборгу було викликане надзвичайно високим рівнем заробітної плати держслужбовцям та значними розмірами пенсійних виплат [3]. Розвитку кризи сприяла також власне структура єврозони (валютний, а не бюджетно-податковий союз), котра також негативно відобразилася на можливості керівництва європейських держав реагувати на розвиток кризи: у країнах-учасниках є єдина валюта, але немає єдиного пенсійного та податкового законодавства [3].

9 травня 2010 року міністри фінансів провідних країн Європи відреагували на зміну інвестиційної обстановки створенням Європейського фонду фінансової стабільності (ЄФФС) із ресурсами розміром у 75 млрд євро для забезпечення фінансової стабільності в Європі за рахунок здійснення низки антикризових заходів. У травні 2011 року грецький державний борг опинився в центрі уваги всього світу. Грецьке суспільство у своїй переважній більшості відкидало будь-які пропозиції, що були спрямовані на заощадження державних коштів, та виказувало власне незадоволення ситуацією через агресивні вуличні акції протесту.

Наприкінці червня 2011 року грецький уряд спрямував до парламенту законопроекти, що передбачали економію бюджетних коштів у розмірі 28 мільярдів євро (близько 314 мільярдів гривень) протягом наступних 5 років. У разі прийняття запропонованих змін грекам обіцяли надати 12 мільярдів євро із загальноєвропейського фонду. Без вказаного грошового вливання уряд Греції був би змушений оголосити банкрутство вже в середині липня 2011 року [5].

У жовтні 2011 року і лютому 2012 року лідерами єврозони були узгоджені заходи запобігання економічному краху, у тому числі було підписано угоду про списання банками 53,5 % боргових зобов'язань уряду Греції, що належали приватним кредиторам, збільшення обсягів коштів Європейського фонду фінансової стабільності до близько 1 трлн євро.

Протягом листопада 2011 року лідери країн єврозони виступили з ультимативними заявами, адресованими Греції. Ніколя Саркозі й Ангела Меркель публічно виказали обурення власних урядів щодо ситуації у Греції.

Проте, іншою проблемою може стати загроза боргової кризи в Іспанії, яка потребує значно більших обсягів фінансової допомоги. Іспанія є 9-тою найбільшою економікою в світі і 4-тою в ЄС, неплатоспроможність Іспанії може мати суттєві економічні наслідки для світової економіки [6]. Іспанія, також як і Греція, Ірландія, Португалія, втратила конкурентні позиції на світових ринках, і має значний дефіцит платіжного балансу, стикнулася з кризою будівельної галузі, яка похитнула фінансову стабільність банківської системи.

Проте, основна проблема боргової кризи в країнах єврозони не пов'язана з великими обсягами державної заборгованості. Відношення державної заборгованості до ВВП у країнах Євросоюзу в цілому є нижчим, ніж в Англії, США або Японії. Проблема полягає в тому, що країни Євросоюзу політично не спроможні управляти кризовою ситуацією, що може спричинити значні фінансові втрати.

Крім зазначених вище причин і передумов, вважається також, що боргова криза в країнах єврозони була спричинена низкою факторів, зокрема таких як:

1) Неефективність системи збору та контролю статистичної інформації. Як відомо, уряд Греції подавав неправдиву інформацію про стан державних фінансів.

2) Прийняття до Європейського Союзу країн, що мали високі розміри державної заборгованості.

3) Диспропорція економічного розвитку країн-членів Європейського Союзу.

4) Зона вільної торгівлі та глобалізація світових ринків зумовила втрату конкурентних позицій окремих країн.

Для стабілізації ситуації у країнах Європейського Союзу розглядається можливість подальшого об'єднання у фіскальну унію з метою кращого контролю за державними витратами та надходженнями, узгодження бюджетних політик країн. Зрозуміло, що цей процес є складним, і для здійснення реформ необхідно є підтримка усіх урядів країн та їх громадян. Варіанти вдосконалення Європейського Союзу як економічного об'єднання країн є різними, однак, безсумнівним є факт необхідності реформування існуючої системи об'єднання.

Таким чином, автор дійшов висновку, що в кризових умовах багато європейських країн визнали свою неспроможність самотійно подолати наслідки

рецесії, цим самим підтвердивши свою залежність від провідних країн Європи, таких як Німеччина і Франція, та поставивши під сумнів дієвість існуючих механізмів об'єднання всередині ЄС. Проте, такі

обставини змушують країни шукати альтернативу та реформувати союз відповідно до умов сьогодення, що безумовно свідчить про прагнення до розвитку та вдосконалення цієї наддержавної структури.

ЛІТЕРАТУРА

1. Issue Guide : Western Europe and the Global Financial Crisis. Analysis brief [Electronic resource] // Council on Foreign Relations. – May 2009. – Access regime : <http://www.cfr.org/economics/issue-guide-western-europe-global-financial-crisis/p19525>.
2. The impact of the global financial crisis on Europe and Europe's Responses. Dennis J. Snower [Electronic resource] // Kiel Institute for the World Economy. – Access regime : http://www.bruegel.org/fileadmin/bruegel_files/Research_contributions/AEEF_contributions/Crisis_Developments_and_Long-Term_Global_Response/AEEF4PPDenisJ.Snower.pdf.
3. Economic Crisis in Europe : Causes, Consequences and Response [Electronic resource] // EUROPEAN ECONOMY 7. – 2009. – Access regime : http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/publication15887_en.pdf.
4. The Global Financial Crisis and the European Union. Ercument Tezcan [Electronic resource] // Turkish Weekly. – 16 July 2009. – Access regime : <http://www.turkishweekly.net/columnist/3170/the-global-financial-crisis-and-the-european-union.html>.
5. Слав'юк Н. Р. Боргові кризи в країнах Європейського Союзу [Електронний ресурс] / Н. Р. Слав'юк. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/fkd/2012_1/part1/38.pdf.
6. Резнікова Н. В. Стабілізаційні програми ЄС як відповідь світовій фінансовій кризі [Електронний ресурс] / Н. В. Резнікова, М. М. Відякіна. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/knp/172/knp172_182-186.pdf.

БРИТАНСЬКА МОДЕЛЬ РОЗВИТКУ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ: ПЕРСПЕКТИВИ ДЛЯ УКРАЇНИ

У статті розглянуто британську модель розвитку Європейського Союзу на сучасному етапі. Автором було простежено процес приєднання Великої Британії до ЄС, наведено передумови формування особливої моделі розвитку та виділено головні її особливості. У результаті аналізу було зроблено висновок про перспективи європейської інтеграції для України з точки зору британської позиції.

Ключові слова: Велика Британія, Європейський Союз, Україна, модель розвитку, інтеграція.

В статье рассматривается британская модель развития Европейского Союза на современном этапе. Автором был прослежен процесс присоединения Великобритании к ЕС, приведены предпосылки формирования специфической модели развития и выделены основные ее особенности. В результате анализа был сделан вывод о перспективах европейской интеграции для Украины с точки зрения британской позиции.

Ключевые слова: Великобритания, Европейский Союз, Украина, модель развития, интеграция.

In the article the British development model of the European Union at present stage is considered. The UK's entry to the EU is retraced, preconditions of formation of the special development model are given and its main features are highlighted by the author. The analysis concluded about the prospects of European integration for Ukraine in terms of the British position.

Key words: United Kingdom, the European Union, Ukraine, development model, integration.

Актуальність обраної теми пояснюється тим, що на сьогодні британський уряд намагається вести активну діяльність у рамках ЄС із метою забезпечення готовності народів Європи до вирішення проблем ХХІ століття. Проте, саме з Великобританією асоціюється найбільша кількість обмежень і уточнень у рамках діяльності Союзу. Прагнення Великобританії до особливого ставлення з боку ЄС спричинило виникнення британської моделі розвитку ЄС на сучасному етапі. Врахування цих особливостей важливе для України, зокрема з огляду на те, що одним із пріоритетів її зовнішньої політики є забезпечення інтеграції держави в європейський політичний, економічний, правовий простір із метою набуття членства в Європейському Союзі [1].

У наукових колах висвітлюються лише окремі фрагменти досліджуваної теми. Питаннями ЄС та його розвитку займаються В. В. Копійка, Ю. В. Палагнюк, Д. Фріш, І. П. Чернінко, питання місця та ролі Великобританії в ЄС розглядають М. Беймбрідж, П. Б. Ваймен, А. В. Валуєв, А. А. Громико, І. Б. Девишев, В. Ю. Крушинський, О. М. Морозов, І. А. Храбан та інші. Саме відсутність глибинного аналізу питання спонукало автора до роботи над цим дослідженням.

Автор поставив мету проаналізувати основи британської моделі розвитку ЄС, що сформувалася історично. Мету було конкретизовано в таких завданнях:

- висвітлити передумови формування політики Великої Британії в європейському процесі;
- виділити головні особливості британської моделі розвитку ЄС;
- сформулювати перспективи для України у зв'язку з цією моделлю.

Методологічну основу дослідження складає низка наукових історичних методів, що використовуються для вивчення міжнародних відносин, а саме описовий, проблемно-логічний метод, моделювання тощо.

Під час дослідження було використано ряд документів, що вперше вводяться в науковий обіг, а також такі джерела, як промови політичних діячів, нормативно-правові акти тощо. Усі вони взяті з офіційних сайтів різних державних установ та організацій. Корисним у процесі дослідження став також доробок провідних українських, російських та британських науковців, що займаються вивченням зовнішньої політики Великої Британії, Європейським Союзом тощо.

Ізольоване острівне положення, віддаленість від материка і, як наслідок, відсутність у британців почуття приналежності до єдиної Європи накладають відбиток на відносини Великої Британії з Європейським Союзом. Але континентальна Європа завжди була в центрі британської дипломатії, яка завжди намагалася зберегти баланс.

Не варто вважати Великобританію противником інтеграційних процесів на континенті, адже одні з перших ідей до об'єднання повосенної Європи були розроблені саме нею. Ідею створення «Сполучених Штатів Європи» уперше висловив у вересні 1946 року прем'єр-міністр Великобританії У. Черчилль у Цюріху, що поклало початок існуванню Ради Європи. У. Черчилль висловлювався за союз усіх європейських країн під керівництвом Франції та Німеччини, застерігаючи водночас, що його країна не інтегруватиметься у цей союз, а візьме на себе роль спостерігача [2, с. 95].

Післявоєнна політика Великобританії, яка на відміну від своїх континентальних партнерів не зазнала ні завоювання, ні поразки у війні, починає трансформуватися під впливом втрати статусу світової держави і метрополії могутньої імперії. Британські політики роблять вибір на користь майбутнього процвітання, що було пов'язане з тісними зв'язками з Європою [3].

Таким чином, в другій половині XX століття британська зовнішня політика поступово починає приділяти більше уваги європейській складовій. Однак шлях євроінтеграції був непростим та неоднозначним. Великобританія запізнилася з ініціативою включення в європейські структури, основи яких були закладені у договорах 1951 і 1957 років, тобто вона пропустила можливість контролювати процес утворення і функціонування організації. Проблемним було й приєднання до спільноти. Проти вступу Великобританії активно виступав президент Франції Шарль де Голль, який двічі використав право вето, аргументуючи своє рішення тим, що прийняття Великобританії ослабить Співтовариство економічно і змінить його внутрішню [4, с. 169-178]. Проте зміна керівництва у Франції наприкінці 60-х роках кардинально змінила ситуацію, а результати чого договір про приєднання Великобританії був підписаний 22 січня 1972 року і набрав чинності 1 січня 1973 року [2, с. 96].

Однією з особливостей британської політики є традиційний вплив євроскептиків в уряді, що істотно впливають на усі рішення щодо Європи. Проте Великобританія не може повністю відійти від європейських справ. Окрім економічних причин, цьому сприяють і політичні, а саме побоювання залишитися в ізоляції силами континентального франко-німецького блоку і поступове послаблення впливу Великобританії у світі.

Варто відзначити, що Великобританія приймає лише часткову участь у процесах євроінтеграції. Так, надання Маастрихтськими угодами пільгового права Великобританії утримуватися від участі в питаннях спільної соціальної політики ґрунтувалося на тому, що

приведення британського трудового законодавства до спільного з партнерами по ЄС знаменника завдало б серйозного збитку інтересам країни. Ще одним прикладом стало те, що Великобританія разом із Данією зарезервували за собою право відмовитися від участі у завершальному третьому етапі створення Економічного і валютного союзу (ЕВС), який передбачав введення єдиної валюти – євро.

Ще одним показником «особливої позиції» Великобританії є відмова від участі у Шенгенських угодах про вільне (безвізове) пересування громадян у межах Європейського Союзу. Згідно з умовами Амстердамського договору 1997 року, Шенгенська угода про кордони 1985 року є обов'язковим елементом для держав, які є членами Європейського Союзу, проте до Шенгенського простору входять лише 22 із 27 держав-членів ЄС, серед яких немає Великобританії. Проте держава формально приймає участь у передбачених Шенгенським законодавством положеннях про поліційне і судове співробітництво, що вступило в силу у 2005 році [2, с. 108-109].

Не варто забувати й про те, що особлива позиція Великої Британії на теренах ЄС завжди була помітною завдяки її жорсткому фінансовому прагматизму стосовно бюджету Євросоюзу. Вона доволі скептично ставиться до покладених на неї фінансових видатків у межах ЄС, не маючи наміру надто занурюватися в європейські інтеграційні процеси. Яскравим прихильником перегляду бюджетної політики Великобританії в ЄС була М. Тетчер, якій на початку 80-х років навіть вдалося переглянути внески Великобританії до загальноєвропейського бюджету в сторону їх зменшення. Це частково було пов'язано з відрахуваннями в рамках Спільної сільськогосподарської політики, а аргументувалося це тим, що аграрний сектор Великобританії невеликий. Також особливу позицію Велика Британія посідає і у питанні Спільної риболовецької політики, маючи особливі поступки у вигляді ексклюзивних риболовецьких прав в шестимильній зоні навколо островів [5].

Займаючи «особливе положення» в структурі ЄС Велика Британія активно захищає свої власні національні інтереси в рамках діяльності організації. Вона прагне не лише надання певних пільг чи виконання особливих умов. Великобританія хоче, щоб ЄС відповідав її національним інтересам. Таким чином затвердилася специфічна британська модель розвитку ЄС, що характеризується такими пунктами.

У питаннях європейського будівництва Великобританія більше підтримує ідею розширення, ніж поглиблення інтеграційних процесів. Розширення держав-членів, за словами Міністра з питань Європи у британському уряді Д. Лідінгтона, є найбільшим досягненням ЄС і головним пріоритетом для Сполученого Королівства [6]. Цей процес надає ЄС кількісної ваги, але одночасно робить його більш неоднорідним. Збільшення кількості держав-членів є ефективним способом послаблення централізації об'єднання, що для Великобританії завжди було вигідним у зв'язку з тим, що вона не припускає федералізації ЄС і перетворення його на супердержаву.

Це б означало втрату частини свого суверенітету, чого Велика Британія не схвалює. Тому ідея «розширення замість поглиблення» для Лондона є традиційно більш прийнятною [7, с. 181-186]. До того ж включення нових держав до складу Європейського союзу дозволить більш ефективно вести боротьбу з тероризмом, транскордонною злочинністю, торгівлею людьми та наркотиками, забрудненням навколишнього середовища. Отже, якщо вступ до Європейського Союзу нового члена сприятиме успішному вирішенню цих важливих для Великої Британії завдань, вона вітатиме це.

Економічна складова також є надзвичайно важливою частиною британської моделі розвитку ЄС. Головним пріоритетом діючого уряду Д. Камерона є сприяння економічному зростанню і підвищенню конкурентоспроможності ЄС в XXI столітті. У промові Д. Лідінтона на Новому економічному форумі в Мадриді 1 лютого 2012 року, що мала назву «Європа у світі, що змінюється» (*Europe in a changing world*) зосереджується увага на низці реформ для Єдиної Європи, зокрема підкреслено виключну важливість регулювання фінансового сектору сфери послуг як запоруки економічної стабільності, проведення жорсткої політики у питанні державного боргу і підтримки економічного зростання як запоруки процвітання. Великобританія може не бути частиною зони євро, але конкурентоспроможність і стабільність європейської валюти в її національних інтересах. Серйозним також постає екологічне питання, оскільки кліматичні зміни є життєво важливим питанням не тільки для Європи, а й для всього світу, тому Британія ставить питання низьковуглецевої економіки (*Low Carbon Economy*) на пріоритетну позицію в рамках діяльності ЄС [8].

Також основу британської моделі розвитку ЄС в економічному плані становить питання встановлення справжнього, дієвого та ефективного внутрішнього енергетичного ринку до 2014 року. Важливим є розширення стратегічного плану укладання угод про вільну торгівлю з Індією, Канадою, країнами Східного сусідства, з рядом партнерів АСЕАН, МЕРКОСУР і Японії [9], сприяння інноваціям, інвестиційним фондам, дослідженням в ЄС, як запоруки майбутнього Європи.

У контексті останніх подій, пов'язаних із кризою єврозони, ключовими ініціативами в просуванні до її вирішення Лондон вважає Європейський стабілізаційний

механізм (*European Stability Mechanism*) та Асоціацію банків (*Banking Union*), що стануть ефективними інструментами підтримки держав-членів єврозони та допоможе відновити стабільність єдиної валюти [10].

Ці документи описують те, яким Великобританія хоче бачити Європейський Союз, а саме міцним, стабільним, конкурентоспроможним утворенням, що зможе гідно протистояти різним викликам безпеки на міжнародній арені і активно розвиватися та зростати. В економічному плані – це процвітання, в територіальному – розширення.

Україна у своєму прагненні до євроінтеграції пройшла декілька етапів – від затвердження цього у засадах зовнішньої політики держави до підготовки угоди про асоціацію, яку є надія підписати до листопада 2013 року. Загальна позиція ЄС щодо приєднання України у майбутньому в цілому позитивна, хоча позиції окремих держав і відрізняються. Великобританія, будучи одним із перших піонерів розширення, традиційно проявляє певну солідарність до всіх кандидатів на вступ до ЄС. Важливим фактом також є те, що британський уряд ніколи не заперечував перспективи членства України в Союзі. Стабільна та послідовна політична підтримка євроінтеграційного курсу та перспектив членства України в ЄС роблять Сполучене Королівство одним з найважливіших союзників держави на шляху до Об'єднаної Європи. Перешкодою в цьому процесі можуть стати невирішені економічні та політичні проблеми, що постають перед Україною. Найбільш гостро Великобританія реагує на ув'язнення українських опозиційних лідерів [11].

Попри репутацію «незручного партнера» (*Awkward Partner*), Великобританія намагається відігравати провідну роль в ЄС, що визначається у великій мірі економічними інтересами держави. В результаті цього склалася специфічна модель розвитку ЄС відповідно до національних інтересів Великої Британії, що має свої особливості. Ця модель акцентує увагу на питанні пом'якшення централізації ЄС, сприянні економічного зростання і конкурентоспроможності ЄС в сучасних політичних та економічних реаліях, важливості співпраці в екологічній сфері. Проте вона дещо гальмує подальше поглиблення інтеграції і підтверджує існування феномену «різношвидкісної Європи». З огляду на акцент даної моделі щодо розширення, перспективи України входження до Євросоюзу є цілком позитивними у разі виконання певних умов.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» [Електронний ресурс] // Сайт «Законодавство України». – 2010. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2411-17>.
2. Палагнюк Ю. В. / Світова та європейська інтеграція : [навч. посібник] / Ю. В. Палагнюк. – Миколаїв : Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2008. – 340 с.
3. Морозов А. М. Факторы формирования политики Великобритании в отношении ЕС : автореф. дисс. ... к. пол. н. : 23.00.04 [Электронный ресурс] / Институт Европы РАН / А. М. Морозов. – М., 2008. – Режим доступу : <http://www.hse.ru/data/571/593/1225/Автореферат%20-%20факторы.pdf>.
4. Копійка В. В. Європейський Союз : історія і засади функціонування : [навч. посіб.] / В. В. Копійка, Т. А. Шинкаренко ; [під ред. Л. В. Губерського]. – К. : Знання, 2009. – 751 с.
5. Common Fisheries Policy [Електронний ресурс] // Сайт EU Facts. – Режим доступу : <http://www.civitas.org.uk/eufacts/FSPOL/AG5.htm>.

6. Minister for Europe welcomes launch of 2012 European Commission Enlargement Package [Електронний ресурс] // Сайт МЗС Великобританії. – 2012. – 10 жовтня. – Режим доступу : <http://www.fco.gov.uk/en/news/latest-news/?view=News&id=820593382>.
7. Черінько І. П. Політика Великої Британії щодо кандидатів на членство в ЄС (на прикладі розширення Європейського Союзу–2007) / І. П. Черінько // Науковий вісник Дипломатичної академії України. – 2009. – № 15. – С. 181–186.
8. Lidington D. Europe in a changing world [Електронний ресурс] / D. Lidington // Сайт МЗС Великобританії. – 2012. – 2 лютого. – Режим доступу : <http://www.fco.gov.uk/en/news/latest-news/?view=Speech&id=723580182>.
9. Eight priorities to strengthen growth in Europe [Електронний ресурс] // Сайт МЗС Великобританії. – 2012. – 21 лютого. – Режим доступу : <http://www.fco.gov.uk/en/news/latest-news/?view=News&id=732780582>.
10. Lidington D. Steps forward on the crisis in the eurozone [Електронний ресурс] / D. Lidington // Сайт МЗС Великобританії. – 2012. – 12 вересня. – Режим доступу : <http://blogs.fco.gov.uk/davidlidington/2012/09/12/steps-forward-on-the-crisis-in-the-eurozone/>.
11. Великобританія не підпишет соглашение об ассоциации Украина-ЕС, если Тимошенко и Луценко будут в тюрьме [Електронний ресурс] // Зеркало недели. – 2012. – 5 квітня. – Режим доступу : http://zn.ua/POLITICS/velikobritaniya_ne_podpishet_soglashenie_ob_assotsiatsii_ukraina-es_esli_timoshenko_i_lutsenko_budu.html.

ДИНАСТИЧНІ ЗВ'ЯЗКИ В ЄВРОПІ ЯК ПРОТОТИП ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ (НА ПРИКЛАДІ КИЇВСЬКОЇ РУСІ)

У статті розглянуто династичні зв'язки Київської Русі з Європою як прототип інтеграційних процесів. Виявлено їх роль та значення для країн, а також як династичні шлюби вплинули на зовнішньополітичні відносини між державами.

Ключові слова: шлюб, держава, династичні зв'язки.

В статье рассматриваются династические связи Киевской Руси с Европой как прототип интеграционных процессов. Выявлено их роль и значение для стран, а также как династические браки повлияли на внешнеполитические отношения между государствами.

Ключевые слова: династические связи, династия, Киевская Русь, интеграционные процессы, преобразования.

The article deals with dynastic ties of Russia with Europe as prototype integration processes. Revealed their role and importance to the countries as well as dynastic marriages affected the foreign relations between states.

Key words: the dynastic connections dynasty, Kievan Rus, integration processes, conversion.

Інтеграційні процеси – переплетення, взаємопроникнення процесів країн, регіону. Саме інтеграційні політико-економічні та культурні процеси призвели до етнічного консолідування східних слов'ян, які утворили давньоруську народність. Згодом в політику та суспільне життя Київської Русі стали проникати ідеї з Європи та Азії. Однак найбільша роль цих «проникнень» належить династичним шлюбом, які в часи середньовіччя вважались досить вигідним кроком до співдружності між державами.

Цілями статті є виявити, які династичні шлюби укладались між руськими князями та європейськими владиками, яку роль для політичного життя ці зв'язки мали, а також чи мав цей вплив радикальний характер.

Треба пам'ятати, що найчастіше династичні шлюби були наслідком політичних комбінацій і розрахунків, у більшості випадків майбутнє подружжя не бачило одне одного до початку процесу укладення шлюбу.

Очевидно, що з династіями сильніших держав правителі менших, слабших чи залежних намагалися поріднитися, щоб піднести себе на їхній рівень (принаймні вони цього прагнули), ствердити себе та мати підтримку у конфліктах, яких ніколи не бракувало. А сильніші держави через шлюби намагалися забезпечити себе від агресивності сусідів та певною мірою контролювати події, а також впливати на політику сусідніх держав [1, с. 13-15].

Одним із перших зв'язки з Заходом посилив князь Володимир, що мало важливе значення для подальшого розвитку Київської держави.

Від його шлюбу з чеською князівною Малфрідою і фіксуються протягом 11 поколінь руських князів, аж до правнуків короля Данила Галицького, тобто від 981 року до 20-х років XIV століття, що складає період майже чотири з половиною століття, загальний список династичних шлюбів трохи перевищує число 100 [2, с. 125-126].

Також він налагодив приязні зв'язки з Угорщиною, Чехією, Німеччиною, а щоб примиритися з Польщею оженив свого сина Святополка з дочкою польського князя Болеслава Хороброго. Та найбільшим досягненням Володимира було запровадження християнства (хоч християнство на Русі існувало і до нього – княгиня Ольга була християнкою). Оскільки, в той час вся Європа була християнською, щоб увійти в коло європейських народів Володимир 988 року охрестив Київську Русь, а сам одружився з візантійською царівною Анною. Завдяки Володимирові Київська Русь стала пов'язана з християнським Заходом, а не з ісламським Сходом.

Князь Ярослав (978-1054) провадив далі політику свого батька Володимира. У Західній Європі Ярослав мав великий вплив. Встановив дружні взаємини і часто обмінювався посольствами з римо-німецькими імператорами Генріхом II, Конрадом II і Генріхом III. Він також поріднився з багатьма європейськими

дворами, а деякі історики навіть називають його «тестем Європи». Так, укладено кілька шлюбів з німецькими княжими родами: найстарший син Ярослава, Ізяслав, мав за жінку німкеню. Міцними були зв'язки зі Скандинавією. Ярослав був одружений з дочкою шведського короля Інгігердою. Славний німецький лицар Гаральд Сміливий одружився з дочкою Ярослава Єлисаветою, а згодом (1046 р.) – став королем Норвегії. Після смерті Гарольда під час походу на Англію в 1066 р., Єлисавета вийшла заміж за короля Данії Свена Естрідсена. Друга дочка Ярослава, Анна, була жінкою французького короля Генріха II, після смерті якого 1049 р. стала королевою Франції. Близькими були зв'язки також з Угорщиною і Польщею. Ще одна дочка князя Анастасія вийшла заміж за угорського короля Андраша I. Ярослав здобув собі великий вплив серед польських князів, навіть видав заміж свою сестру Казимиру Обновителю польському королю. Син Ярослава, Всеволод, одружився з візантійською царівною, таким чином, закріпивши мирні стосунки між Візантією та Київською Руссю. Ці династичні взаємини дозволили Київській державі увійти в європейську політику, а Києву – стати одним з міжнародних центрів, в якому перехресчувались різні культурні течії [5].

За Володимира Мономаха збереглися зв'язки київської династії зі Скандинавією, Норвегією і Данією, Польщею. Що стосується останньої, то найактивніші шлюби з нею мали Волинські Мономаховичі. Тут головну роль грали стабільні кордони і економічні контакти. З першою галицькою династією у П'ястів відносини залишалися напруженими. Можливо, що тут відіграли роль більш тісні зв'язки галицьких князів з угорськими та чеськими правителями, які мали певні протиріччя з поляками. Довший час волинські князі були найбільшими союзниками польських. Мстислав Ізяславич був одружений з Агнесою, дочкою Болеслава III, його сестра Євдокія була дружиною Мешка Старого. Син Мстислава – Роман вмішувався в польські усобиці, як в родинні справи. Гремислава Інгварівна була видана за Лешка Білого, з його дочкою одружився Василько Романович, а з мазовецькою княжною – Василько Ярополкович. Гремислава Всеволодівна стала дружиною Болеслава I Опольського, а Переяслава Данилівна – Земовита I Мазовецького.

Сусідом Київської Русі була і Угорщина. Перші контакти з уграми сягають часів Олега. З угоркою, ймовірно, був одружений Святослав Ігорович. За герцога Ласло Сара була видана Прямислава Володимирівна. У 1046 р. Анастасія Ярославна стала дружиною угорського короля Андрія I. Можна не сумніватися, що союз з Угорщиною теж був складовою частиною політики, спрямованої на стримування активності Германської імперії. Король Андрій якийсь час перебував у вигнанні в Києві, його батька усунула від влади Гізела, дружина Стефана I. Обставини міжусобної боротьби змусили Анастасію Ярославну шукати притулку в німецьких землях. Тут вона, схоже, вийшла вдруге заміж за графа Пото і з допомогою німецьких військ у 1063 р. здобула

угорський престол для сина Шаломона, при якому стала регентшею. А сам Шаломон мусив скласти васальну присягу імператорові. Його противники відразу стали шукати допомоги на Русі. Шаломон же такої допомоги не дістав, хоча й був внуком Ярослава Мудрого. Він загинув у половецьких степах. Його противники (які були і противниками імперії) скріпили свій союз із Руссю шлюбом Ілони, дочки Бели I, тоді ще герцога, з Ростиславом Володимировичем, тоді старшим з онуків Ярослава Мудрого [3, с. 66].

Протягом всього XII ст. руські князі підтримували в Угорщині ті сили, які протидіяли імперському впливу. Подібно до Польщі, в Києві воліли мати між своїми кордонами і кордонами імперії незалежне Угорське королівство. У 1112 р. за короля Калмана I була видана Євфімія Володимирівна. Невдача цього шлюбу і періодична підтримка претензій Бориса, майже не вплинули на характер відносин між обома країнами. Гейза II був одружений з дочкою Мстислава Володимировича – Євфросинею. З дочкою хорватського бана Бейлуша одружився Володимир Мстиславич. Бан Бейлуш був одним з чільних вельмож при угорському дворі. Брат бана Белуша – Урош II Молодший був великим жупаном Зети, їх сестра була матір'ю короля Гейзи II. Обидва брати були опікунами короля в юності і мали великий вплив на нього і далі. По смерті мужа Євфросинія Мстиславна була довший час регентшею і спрямовувала всю зовнішню політику Угорщини. Вона протидіяла унії з Візантією та конфронтації з галицьким князем Ярославом Осмомислом. Бела III спочатку посадив матір у фортецю Бранічево, а під кінець змусив прийняти чернецтво у єрусалимському монастирі іоаннітів [4, с. 29-30].

Династичні пов'язання з скандинавськими королівствами були природними для династії Рюриковичів, яка сама була скандинавського походження. Найбільш інтенсивно вони розвивались до середини XII ст. Запад знаменитого шляху «з варяг в греки», загострення відносин з шведами та датчанами внаслідок суперництва за прибалтійські та фінські землі, де раніше переважав новгородський та половецький вплив, далі роздроблення Київської Русі – все це привело до значного скорочення зв'язків зі скандинавськими сусідами. З середини XII ст. в родині Рюриковичів вже не було невісток – дочок шведських королів (як Індігерда-Ірина, дружина Ярослава Мудрого, чи Христина, дружина Мстислава Володимировича). Рюриковичі перестали активно вмішуватись в скандинавські справи, як в часи Олафа Святого чи Гаральда III Хороброго, чиєю дружиною була Єлизавета Ярославна. Останнім відгомонам тих часів, коли Рюриковичі згадували своє вікінгівське походження, був шлюб Володимира Мономаха із спадкоємницею англійської династії Гітою Гаральдівною. Їх син Мстислав-Гаральд цікавився скандинавським походженням Рюриковичів, залишивши сліди цього зацікавлення в редактованих ним літописах. Він також намагався повернути традицію зв'язків із скандинавськими династіями. Його дві доньки Інгеборд та

Малфріда були видані за датських принців Кнута Лаварда та Еріка-Емунда. Кнут Лавард був ободрицьким королем, їх син, названий в честь прадіда Вольдемаром, став одним з найвидатніших датських королів. Одружився він з родичкою по матері: правнучкою Мстислава Володимировича – Софією, дочкою новгородського князя Володимира Всеволодовича, її мати Рікса, дочка польського князя Болеслава III, після смерті мужа вдруге вийшла заміж за шведського короля Сверкера I. Королева Софія була незвичайною жінкою і залишила по собі слід в скандинавському епосі. По смерті мужа вона вийшла за маркграфа Тюрінгії Людовика V [5].

Під час правління Данила Галицького підтримувались взаємини з Польщею і Угорщиною, що теж потерпали від нападів татар і велись переговори з папою Інокентієм IV про хрестовий похід на татар. Щоб здобути прихильність папи, який був впливовою

особою в європейській політиці, Данило погодився на церковну унію з Римом. Папа надіслав Данилові «взірець королівства» – королівську корону, а сама коронація відбулась в Дорогичині над Бугом у 1253 р. Однак хрестовий похід так і не відбувся, але Данило став королем, на зразок європейських правителів. Данило велику увагу звертав на Литовську державу [2, с. 157].

Отже, за часів Київської Русі держава як політично, так і просторово (завдяки розвитку торгівлі і торгових шляхів) була інтегрована до Європи. Та процес інтеграції продовжувався далі, вже часто загарбницькими методами збоку інших держав. Русь завжди більше тяжіла до Заходу, ніж до Сходу. Тепер її землі ділили різні держави, а вона при цьому намагалась не втратити свого національного обличчя, відстояти свою самостійність.

ЛІТЕРАТУРА

1. Котляр М. Князівські клани в дипломатичному суперництві за Київ (середина XII ст.) / М. Котляр // Київська старовина. – 2002. – № 1. – С. 10–23.
2. Нариси з історії дипломатії України : [науково-популярна література] / О. І. Галенко, Є. Є. Камінський, М. В. Кірсенко та ін. – К. : Вид. дім «Альтернативи», 2001. – 733 с.
3. Сахаров А. Дипломатия древней Руси : (Зарождение древнерус. дипломатии) / А. Н. Сахаров. – М. : Педагогика, 1987. – 126 с.
4. Сокуренок О. Київська Русь як суб'єкт міжнародних відносин у IX-XI ст. / Сокуренок О. // Підприємництво, господарство і право. – 2007. – № 7. – С. 19–22.
5. <http://ena.lp.edu.ua>.
6. <http://zksh.org.ua>.

РОСІЙСЬКО-КИТАЙСЬКЕ ВІЙСЬКОВО-ПОЛІТИЧНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО У 2001-2009 рр.: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

У статті йдеться про проблеми та перспективи російсько-китайського співробітництва у військовому та політичному аспектах. Зокрема, про нові договори щодо поставки зброї та військової техніки, а також щодо встановлення спільної мети – безпеки на регіональному та глобальному рівнях, поглиблення співпраці в рамках ШОС.

Ключові слова: Росія, РФ, Китай, КНР, ШОС, зброя, озброєння, безпека, регіональна безпека, співробітництво, військово-політична співпраця.

В статье идет речь о проблемах и перспективах российско-китайского сотрудничества в военном и политическом аспектах. В частности, о новых договорах касательно поставки оружия и военной техники, а также касательно установления общей цели – безопасности на региональном и глобальном уровнях, углубления сотрудничества в рамках ШОС.

Ключевые слова: Россия, РФ, Китай, КНР, ШОС, оружие, вооружение, безопасность, региональная безопасность, сотрудничество, военно-политическое сотрудничество.

The article is dealing with the problems and perspectives of Russian-Chinese cooperation in military and political aspects. In particular it is dealing with the new agreements concerning weapon and military equipment supply and also concerning setting of the common goal which relates to the security on the regional and global levels and cooperation strengthening within the frameworks of SCO.

Key words: Russia, the Russian Federation, China, PRC, SCO, weapon, armaments, security, regional safety, cooperation, military and political cooperation.

Росія і Китай – дві величезні держави, яким вдалося витримати вікову історичну кристалізацію. Саме територіальний чинник надає первинного значення розвитку міждержавних відносин, він спочатку є прабатьком будь-якої економічної взаємодії або геополітичних стратегій, що характеризують історичні етапи співпраці або протистояння.

Пострадянське десятиліття не принесло значних змін у розвиток відносин між Росією і Китаєм. У цей час політологи аналізували в більшості випадків варіанти європейського співробітництва, а також моделі взаємин між Росією і США. Різні ідеї «західноєвропейської» інтеграції пропонувалися експертами в надлишку і на будь-який смак, їм були присвячені сотні «круглих столів» і роки нескінченних суперечок. Що стосується досліджень китайського напрямку, то вони так і не змогли оформитися в зрозумілу стратегію: на першому етапі демократичних реформ, Китай Росію цікавив мало, зважаючи на свою економічну недорозвиненість, сьогодні вже Росія мало цікавить Китай, зважаючи на промислову перерозвинутість останнього.

За останнє десятиліття КНР чітко фігурувала в рамках зовнішньої політики Росії лише в якості вершини геометричного трикутника Москва-Делі-Пекін, розкреслену сходознавцем Є. Примаковим, але з відходом досвідченого дипломата з російської політики розсіявся і цей трикутник [5].

І сьогодні для продуктивної міждержавної взаємодії багато чого не вистачає. Аналітична інформація, що надходить з Китаю, як правило, дозована і часом надто суперечлива, щоб зробити цілісні висновки, здатні дати реальну оцінку результатами державної політики азійського сусіда. Російські політологи також не сильно прагнуть розвивати цю тему, спираючись у своїх судженнях не на висновки «закритих» аналітиків, а на думки істориків-китаєзнавців. Китайці, загалом, теж не поспішають розкривати свої карти: не проповідують, не женуть до Росії своїх місіонерів, не вчать будувати громадянське суспільство, а всього лише обмежуються «традиційною східною посмішкою» [7].

Сьогодні в Росії існує багато прихильників побудови геополітичної лінії, спрямованої на зближення з Китаєм. Подібна співпраця іноді

розглядається не сама по собі, а як ефективна протидія наростаючого впливу з боку третьої імперії – США. Ця точка зору вельми спірна. Як одна з її спростувань, може служити факт, що свідчить про те, що відносини між США і КНР, на відміну від російсько-китайських інтеграційних процесів, в різні історичні періоди характеризувалися більш чіткими формами.

Позиції Росії і КНР з принципових питань влаштування світопорядку та з основних міжнародних проблем, у тому числі таких регіональних, як іракська проблема та ситуація на Корейському півострові, збігаються або близькі. На цій основі між цими країнами підтримується тісна взаємодія в галузі зовнішньої політики. Останнім часом активізувалося співробітництво в рамках російсько-китайської Робочої групи по боротьбі з тероризмом. Окрім інтенсивних контактів між міністрами закордонних справ¹ діє система планових консультацій по лінії МЗС на рівні високопоставлених співробітників міністерства.

«Мирна місія-2009»: «Російський з китайцем – брати на вік» мала місце 18 і 19 липня на полігоні Таонань на північному сході КНР, де пройшли тренування з підготовки до спільних російсько-китайських навчань «Мирна місія-2009», які відбулися 22-26 липня. Як повідомив помічник головному Сухопутних військ полковник Ігор Конашенков, до Китаю було перекинуто близько тисячі російських військовослужбовців та понад 160 одиниць техніки, а також 20 літаків і вертольотів. У тренуваннях з російської сторони взяли участь посилені мотострілковий батальйон, десантно-штурмова рота і один літак Іл-76, що викинув з повітря на полігон підрозділ десантників [10].

«Тренування показали, що війська готові до спільних маневрів. Ті питання, які ми не могли вирішити на переговорах, зараз, в ході практичної роботи, успішно і оперативно вирішуються. Рівень підготовки китайських військових достатньо високий. Вони серйозно готуються до виконання будь-якої задачі, і є чому повчитися у китайських колег. У свою чергу китайські військовослужбовці охоче переймають російський бойовий досвід. Вони із задоволенням працюють з нами і вчать у нас. Взагалі в душі дружби і взаєморозуміння у нас проходять всі спільні заходи з китайськими колегами. І все від цієї роботи отримують задоволення, – сказав у розмові з журналістами генерал-лейтенант Олександр Студенікін» [10].

Генерал-лейтенант Ма Сяотянь також дав високу оцінку діям військ Росії і Китаю на спільних тренуваннях:

«Кваліфікація, професійні якості російських військовослужбовців, рівень взаємодії авіації і сухопутних військ залишили у мене дуже глибоке враження. Навчання обіцяють бути ефективними і корисними для обох армій.

Західна преса зустріла інформацію про російсько-китайських маневрах рядом злостивих статей. Основний їх лейтмотив: в рамках Шанхайської організації співробітництва (ШОС) з'явилося ядро військового блоку, що в перспективі може обмежити безроздільне панування НАТО у світі» [4].

Спільні китайсько-російські антитерористичні навчання «Мирна місія-2009» проходили в три етапи. Перший етап – стратегічні консультації – відбувся 22 липня в Хабаровську. Другий і третій етапи – підготовка до проведення антитерористичної операції і відповідно проведення самої операції – пройшли з 23 по 26 липня на полігоні Таонань Шеньянського військового округу [18].

КНР взагалі притаманна генетична нездатність творити будь-які альянси. Китайський народ має підвищену ступенем етнічної суб'єктності, що не раз було доведено його діаспорами, що проживають у багатьох країнах світу. Дані національні анклавні постійно збільшуються, але, як правило, не піддаються культурної асиміляції на нових територіях свого проживання. Подібна масштабна дисперсна міграція гармонійно вписується в загальнонаціональну стратегію: Китай не так величезний, щоб у ньому могли жити всі її громадяни, тому китаєць повинен знайти в собі сили, піти з нього, звільнивши місце для нових китайців, і побудувати власний «Китай» на території іншої держави [14].

У структурі російсько-китайських зв'язків одне з головних місць займає військово-технічне співробітництво. Це обумовлено тим, що Росія і Китай виявляють серйозну зацікавленість у розвитку тісних зв'язків у цій сфері. Китай є одним із найбільш ємних ринків озброєння у світі і для російського оборонно-промислового комплексу розширення військово-технічного співробітництва з Китаєм представляє можливість розвиватися, продовжуючи інвестувати в науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи зі створення нових зразків озброєння і військової техніки. На частку КНР припадає приблизно п'ята частина російського експорту озброєння, у 2003 році склав у грошовому еквіваленті більше 5 млрд доларів. В умовах тривалої дискримінації Китаю в американській і західно-європейській політиці, ембарго на експорт озброєння і військової техніки, Росія залишилася для Китаю фактично єдиним доступним джерелом отримання сучасних систем ВІВТ.

Взаємовідносини у військовій сфері відбилися у спільних деклараціях Росії і Китаю. Так, в російсько-китайській декларації від 25 квітня 1996, підписаної Президентом Російської Федерації Б. Н. Єльциним і Головою Китайської Народної Республіки Цзян Цземінем, сторони висловили прагнення до подальшого розвитку дружніх зв'язків між арміями двох країн і зміцненню військово-технічного співробітництва. У квітні 1997 року міністр оборони Російської Федерації І. Родіонов провів переговори в Пекіні зі своїм колегою Чи Хаотянь. У серпні 1997 року міністр оборони Російської Федерації І. Сергєєв провів переговори з заступником голови Центральної

¹ наприклад, у квітні 2004 року Росію з офіційним візитом відвідав міністр закордонних справ КНР Лі Чжаосін [1].

військової ради КНР генерал-полковником Лю Хуаціном. Обговорювалися проблеми регіональної безпеки, а також стан і перспективи російсько-китайського військово-технічного співробітництва [2].

У спільній декларації Росії і Китаю, підписаній 10 листопада 1997 року під час візиту Президента Російської Федерації Б. Н. Єльцина до Пекіна, вказується, що розвиток зв'язків у військово-технічній галузі є однією з важливих складових двостороннього співробітництва. У цій сфері сторони діють у суворій відповідності до Статуту ООН і взятими на себе міжнародних зобов'язань, сприяють підтримці регіональної і глобальної безпеки і стабільності [9]. Велике значення приділялося спільним військовим навчанням обох країн.

Під час офіційного візиту російського президента В. В. Путіна до Китаю підписано угоду з військово-технічного співробітництва на 2000-2005 і 2005-2015 роки. У лютому 2001 року в Москві заступник голови Військового Ради ЦК КПК Чжан Ваньань зустрівся з прем'єр-міністром Російської Федерації М. Касьяновим, на зустрічі обговорювалися економічні аспекти військово-технічного співробітництва двох країн і умови розрахунків за постачання Китаю російських озброєнь і військової техніки. Під час укладання Договору про добросусідство, дружбу і співпрацю між Російською Федерацією і Китайською Народною Республікою 16 липня 2001 було узгоджено зобов'язання не застосовувати першими один проти одного ядерну зброю, а також взаємно не націлювати стратегічні ядерні ракети [3].

У травні 2002 року відбулися зустрічі міністрів оборони Російської Федерації та Китайської Народної Республіки в Москві та Пекіні. За словами міністра оборони Росії С. Іванова, «... за останні кілька років у Росії пройшли навчання 2000 китайських офіцерів і ще 200 китайських військових продовжили навчання в російських військових навчальних закладах. Ще в 1995 році Китай став одним із провідних покупців озброєнь і військової техніки. Цьому свідчать поставки в Китай в 1995 році 200 танків Т-80У і 1200 ПТУРС «Снайпер». У листопаді 1995 року був підписаний контракт на постачання в Китай систем залпового вогню «Смерч», яке здійснило Тульське підприємство «Сплав» [1]. На початку листопада 2000 року під час офіційного візиту прем'єра Російської Федерації М. Касьянова обговорювалося питання про постачання Пекіну модифікованих літаків А-50.

На думку Касьянова, торгівля зброєю і технологіями з Китаєм є вигідним для Росії джерелом отримання валютних надходжень, а Китаю допомагає закласти основу для розвитку військово-промислового комплексу. Ця торгівля має для України особливе значення, оскільки КНР є одним з провідних покупців російських озброєнь і військової техніки. Значення Китаю як одного з головних партнерів Російської Федерації в галузі військово-політичного співробітництва, швидше за все, буде зберігатися протягом двох найближчих десятиліть. Співпраця Китаю і Росії включає в себе передачу технології не лише виробництва, але і створення комплексних систем,

починаючи з етапу їхнього проектування. У сфері протиповітряної оборони Китай прагне за допомогою російських поставок підвищити бойову ефективність. У серпні 2004 року завершено виконання підписаного у 2002 році контракту на постачання дивізіонів зенітних ракетних комплексів С-300ПМУ1 – Росія поставила КНР 12 дивізіонів ЗРК С-300ПМУ1 [17]. Продовжується співпраця у групі військово-морського озброєння².

Багато вчених і політиків побоюються, що бурхливий економічний розвиток дозволить КНР у середині ХХІ століття зайняти особливе місце на міжнародній арені і стати наддержавою. Відповідно до думки прихильників концепції «китайської військової загрози Росії», швидкозростаючий Китай створює загрозу сусіднім країнам, в першу чергу, Росії. Розвиток швидкими темпами військової техніки в Китаї та закупівлі в Росії сучасних видів зброї створюють серйозну загрозу безпеці Російської Федерації. За даними Китайського інституту сучасних міжнародних відносин, у Китаї планується процес скорочення чисельності особового складу всіх структур збройних сил. У 1997 році армія Китаю була скорочена до 2,5 млн чоловік, в тому числі сухопутні війська – на 18,6 %, а військово-морські сили – на 11,4 % [16].

Однак не можна недооцінювати серйозність китайської програми модернізації збройних сил, участь в якій бере і Росія. Деякі російські політики побоюються, що поставлене Китаю російське озброєння може бути звернене проти Росії у разі погіршення відносин між Росією і Китаєм. У той же час за оцінками експертів, рівень китайської армії поки недостатньо високий, щоб у доступному для огляду майбутньому становити загрозу Росії, крім того, її основні зусилля спрямовані на вирішення власних проблем. За офіційними даними, витрати КНР на оборону в 1996 році склали 8,4 млрд доларів, тобто набагато менше військових витрат Японії і США, які склали відповідно 50 і 265 млрд доларів. У 2000-2001 роках витрати на оборону Китаю склали 5 % витрат на оборону США [7].

Успіх озброєнь і військової техніки російського виробництва визначається тим, що воно істотно перевершує всі західні аналоги за критерієм «вартість-ефективність». Тим не менше, комплексні закупівлі готових збройових систем у Росії розглядаються китайським політичним і військовим керівництвом як тимчасовий захід, що переслідує мету заповнити наявні прогалини в конкретних типах сучасних ВІВТ, поки створюються аналогічні вітчизняні зразки. Китай

² Закупивши в Росії чотири есмінци проекту 956 «Сучасний», Китай вирішив два найважливіші завдання: серйозно підсилив ударні протикорабельні можливості своїх військово-морських сил і забезпечив їх сучасним протиповітряним прикриттям. З 2002 року Росія почала постачання в КНР підводних човнів проекту 636 вартістю не менше 1,5 млрд доларів. У 2005 році Рособоронекспорт підписав із китайськими замовниками контракт на ремонт і модернізацію підводних човнів проекту 877, побудованих у середині 90-х років на суднобудівному заводі в Росії [15].

як одна з провідних держав сучасного світу має своєю метою в найближчі 10-15 років повністю відмовитися від зовнішніх закупівель високотехнологічного озброєння і розробити свої власні його зразки. Зараз Китай займає за обсягами експорту ВІВТ четверте місце в світі після США, Росії та Франції [8]. Росія поставляє Китаю спеціально адаптовані для експорту варіанти озброєння, яке за своїми тактико-технічними характеристиками дещо відстає від самих передових вітчизняних розробок [8].

Таким чином, з одного боку, російсько-китайське військово-технічне співробітництво, безумовно, посилює військово-технічний потенціал і військову міць Китаю, сприяє реалізації його мети щодо створення потужної світової держави, здатної усіма наявними

засобами, включаючи і військові, ефективно відстоювати свої права та інтереси у світі, у тому числі зміцнення позицій КНР відносно Росії, з другого – розвиток ВТС із Китаєм посилює поступальний рух російсько-китайського співробітництва, підвищує довірчі двосторонні відносини, одночасно забезпечуючи солідний потенціал для зміцнення російського оборонно-промислового комплексу, який створює основу національного наукоємного виробництва.

Незважаючи на зниження обсягів співпраці, Китай залишається одним із найбільш важливих партнерів Росії в сфері ВТС. За останні півтора десяти років КНР була одним з найбільших покупців російських озброєнь, купуючи їх на суми до 2,7 млрд доларів на рік.

ЛІТЕРАТУРА

1. Афанасьев Е. В. Россия и Китай на пороге третьего тысячелетия / Е. В. Афанасьев // Международная жизнь. – 1995. – № 11-12. – С. 60.
2. Балданова Т. Б. Перспективы российско-китайского сотрудничества в энергетической области / Т. Б. Балданова. – С. 2.
3. Бардин М. КНР при суцху генетическая неспособность создавать международные альянсы [Электронный ресурс] / М. Бардин. – Режим доступа : <http://www.kreml.org/opinions/94094355>.
4. Дугин А. Может ли российско-китайское партнерство превратиться в военный союз против НАТО? [Электронный ресурс] / А. Дугин. – Режим доступа : <http://vip.subscribe.ru/quest/187>.
5. За пределами российско-китайских военных игр. Самые значимые российские военные маневры за последние 20 лет. – 30 августа 2005 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.inosmi.ru/inrussia/20050830/221853.html>.
6. Киреев Г. В. Четыре тысячи двести километров границы с Китаем / Г. В. Киреев // Международная жизнь. – 1999. – № 1. – С. 11–12.
7. Макиенко К. Военно-техническое сотрудничество России и КНР в 1992-2002 годах: достижения, тенденции, перспективы / К. Макиенко. – М. : Гендальф, 2002.
8. Мясников В. С. О российско-китайских отношениях в XXI в. [Электронный ресурс] / В. С. Мясников – Режим доступа : http://asiapacific.narod.ru/countries/china/o_rossijsko_kit_omosheniah.htm.
9. Панда и медведь. Другая сторона российско-китайской программы сотрудничества [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.liberty.ru/Themes/Panda-i-medved-.-Drugaya-storona-rossijsko-kitajskoj-programmy-sotrudnichestva>.
10. Песков Ю. Развитие российско-китайских отношений [Электронный ресурс] / Ю. Песков. – Режим доступа : <http://www.globalaffairs.ru/books/2660.html>.
11. Российско-Китайское сотрудничество как фактор международной стабильности. Выступление постоянного представителя РФ при ООН в Нью-Йорке А. И. Денисова на конференции «Диалог о России и Китае». – Леман колледж. – 25 марта 2006 г.
12. Российско-китайское сотрудничество: проблемы и решения. – Материалы Всероссийской научно-практической конференции, МГИМО (У) МИД РФ, г. Москва, 21-22 декабря 2006 г. – Под редакцией А. В. Лукина. – 204 с.
13. Россия и Китай расширят военно-техническое сотрудничество. – 17 февраля 2010.
14. Снижение объемов военно-технического сотрудничества с КНР закономерно – «Рособоронэкспорт» [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://russian.dbw.cn/system/2010/01/28>
15. Совместное Российско-Китайское заявление об итогах встречи на высшем уровне в Москве. – 17 июня 2009 года [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://russian.dbw.cn/system/2009/08/27/000156379.shtml>
16. Сяюнь Цзянь. Опасный мир. О «китайской военной угрозе» / Цзянь Сяюнь // Азия и Африка сегодня. – 2003. – № 3. – С. 28.
17. Турченко С. Мирная миссия-2009: Русский с китайцем – братья на век [Электронный ресурс] / С. Турченко. – Статья № 12553. – Режим доступа : <http://russian.peopledaily.com.cn/31857/33234/39566/2929086.html>.
18. Шлындов А. Военно-техническое сотрудничество между Россией и Китаем: современное состояние, проблемы, перспективы / А. Шлындов // Проблемы Дальнего Востока. – 2004. – № 6.

УКРАЇНА – РОСІЯ: ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ «СТРАТЕГІЧНОГО» ПАРТНЕРСТВА

У статті досліджено проблему демаркації українсько-російського державного кордону, демаркації сухопутного кордону і делімітації водного кордону.

Ключові слова: Росія, Україна, «стратегічне» партнерство, делімітація, демаркація, державний кордон.

В статье исследована проблема демаркации украинско-российской государственной границы, демаркации сухопутной границы и делимитации водной границы.

Ключевые слова: Россия, Украина, «стратегическое партнерство», делимитация, демаркация, государственная граница.

The problem of Ukrainian-Russian boundary demarcation is discussed in the article as well as the problems of land border demarcation and water border delimitation.

Key words: Russia, Ukraine, strategic partnership, delimitation, demarcation, state boundary.

Для нової моделі українсько-російських відносин є характерним перехід від певного романтизму останнього десятиліття 1990-х років до жорсткого прагматизму під час президентства В. Ющенка і до потепління в українсько-російських відносинах після січневих президентських виборів 2010. Особливої уваги потребують правові питання захисту державного кордону, що є визначальним у відстоюванні суверенітету країни. Зазначена тема за актуальністю займає одне з провідних місць серед питань безпеки нашої держави, тому дослідженню українсько-російських відносин присвячено чимало наукових робіт. Серед них слід виокремити монографії авторського колективу провідних українських учених і політиків «Україна та Росія у системі міжнародних відносин: стратегічна перспектива» [6], «Україна: стратегічні пріоритети: Аналітичні оцінки. – 2004» [3], низку статей науковців і експертів, таких як: Г. Яворська [9], О. Коломийцева [5], Н. Пархоменко [7], В. Васильєва [2], Чекаленко Л. [8], А. Боднар [1] та ін.

Метою роботи є дослідження проблеми демаркації державних кордонів, демаркації сухопутного кордону і делімітації водного кордону в українсько-російських відносинах.

Наразі в українсько-російському діалозі окреслилась тенденція стабілізації політичних відносин, посилення економічної залежності, що в середньостроковій та довгостроковій перспективі може поглибити і розширити дію російського фактора в Україні. Зміни складових характеристик відносин так званих наших країн чітко вкладаються в оновлену зовнішньополітичну концепцію російської політики, яка спрямована на формування Російської держави як

світового центру сили. Стрижневою ланкою політики Росії є силова складова щодо СНД, і в першу чергу України, яку віднесено до сфери стратегічних інтересів РФ. З огляду на геополітичні завдання Російської Федерації формується і український вектор російської зовнішньої політики. Російські інтереси в Україні передбачають, зокрема, вплив на політичні, економічні й гуманітарні процеси.

Серед остаточно невизначених двосторонніх питань на сьогодні залишаються проблеми кордону. Питання делімітації й демаркації кордону між Україною і Російською Федерацією мають більш як десятилітню історію. Особливої гостроти вони набувають переважно в періоди виборчих парламентських і президентських кампаній в обох країнах. Нагадаємо, що спроби Державної думи у 1992 і 1993 роках висунути претензії щодо приналежності Криму і міста Севастополя змусили Україну звернутися за підтримкою до Ради Безпеки ООН, яка прийняла відповідну постанову, засуджуючу подібні зазіхання [7].

Хоча великий Договір про дружбу і співробітництво між Україною і Росією було підписано 31 травня 1997 року (Україна ратифікувала його 1998, а Росія – 1999 року), вирішення питання кордонів відбувалося досить складно й уповільнено. Лише у червні 2003 року президенти двох країн підписали Договір про українсько-російський державний кордон, який у так званому «пакеті» з іншими двосторонніми документами (на цьому наполягала Росія) синхронно обома парламентами – Верховною Радою України і Федеральними Зборами РФ – було ратифіковано 2004 року. До речі, українські депутати стверджували, що не бачили у вічі текстів угод про створення Єдиного економічного простору (ЄЕП) та угоди про кордони, хоча їх ратифікували [4].

Російсько-українська комісія зі співробітництва на той час заявила, що процес делімітації сухопутної ділянки кордону завершено, і внесла необхідні документи на ратифікацію угод в парламенти двох країн. Оскільки російська сторона висунула низку претензій на українську територію саме в регіоні о. Тузла, сторони вирішили відкласти розгляд «складних територіальних питань» на потім. Унаслідок цього з тексту договору про кордони було вилучено статті документа щодо визначення морської лінії між країнами, тобто морських кордонів. Отже, між Україною і Росією й нині немає визначеного кордону в прилеглих морських водах і берегової лінії. І цьому є відповідні пояснення.

Основною перешкодою на шляху врегулювання прикордонних питань для Росії став заявлений європейський вибір України. Активізацію дій Росії щодо вирішення питань Азовського моря і Керченської протоки прискорив посилений курс України до Північноатлантичного альянсу, а саме: прийняття Верховною Радою України Закону від 17 липня 2003 року (в першому читанні) про Меморандум співробітництва України з НАТО, підписаний українським Урядом 9 липня 2002 року [3].

Український дрейф до НАТО не тільки викликав посилення тиску Росії на Україну в ареалі Азовсько-Чорноморського простору, а й спричинив поряд з іншими чинниками внесення відповідних змін в російську стратегію безпеки у вересні 2003 року: запровадження Росією превентивних (тобто випереджальних) ядерних ударів проти противника без санкціонування ООН. Таке положення у разі виникнення конфлікту несе загрозу як країнам, що межують із Росією, так і державам інших континентів за радіусом дії ракет, і, в першу чергу, віддаленим країнам американського регіону. Отже, у цій площині Росія діяла на випередження України [8].

Російська Федерація намагається розв'язати проблему морських кордонів (в Азовському морі і в Керченській протоці) та висуває при цьому ряд аргументів:

- забезпечення своїх кордонів від потенційної і вірогідної загрози – просування військ НАТО до кордонів РФ;
- забезпечення транзитного простору України для російських енергоносіїв, які постачають Європу;
- збереження українського ринку для збуту російської промисловості;
- захист українського ринку нафтопереробки (який на 70-80 % є російською власністю), продовольства (на 30-40 % – російська власність), банківського капіталу (на 40-50 % – це російська власність) [6].

Обґрунтовуючи свою позицію, російська сторона пропонувала Україні все нові й нові варіанти проходження відповідної лінії кордону, посиляючись на низку положень міжнародного права.

Повертаючись до морських кордонів, зазначимо, що Україні вже нав'язано російський сценарій вирішення питання Азовського моря, а саме: надання цьому морю статусу внутрішнього. Прийняття наполегливих пропозицій із боку Росії щодо згаданого варіанта пов'язане з низкою потенційних загроз. Перш за все, у міжнародному праві внутрішнє море або внутрішні води визначаються як продовження території суші, яка може належати лише одній державі. Міжнародне право тлумачить це положення таким чином: «внутрішні морські води перебувають під виключним суверенітетом прибережної держави» [2].

Можна передбачити, що Росія і далі розглядатиме Азовську акваторію виключно російським простором для створення відповідної інфраструктури, рибного промислу, розвідки і розробки покладів енергоносіїв тощо. Для збереження позитивного міжнародного іміджу Росія запропонувала Україні варіант поділу Азовського моря по його дні. У разі незгоди – поділ Азовського моря по серединній лінії (за прикладом поділу Каспію) тощо.

Паралельно російська сторона зосередила свою увагу ще на одному стратегічному чорноморському об'єкті – Керч-Єнікальській протоці, що розташована на території України. Підрахувавши, що за прохід російських кораблів вона платить чималі кошти в український бюджет, Росія стала чинити тиск на Україну щодо проведення кордону по фарватеру протоки. У разі згоди української сторони державний кордон на цій ділянці знову ж таки було б пересунуто так, щоб це було на користь Росії. Україна і в цьому випадку не звернулася до міжнародних арбітрів, замовчуючи можливі наслідки. Чи то впевненість у своїй позиції зіграла визначальну роль, чи то, знову ж таки, рішення владної верхівки, але згадане питання не набуло розголосу [1].

Переговори про демаркацію і делімітацію кордонів у Керченській протоці тривають уже 13 років, але за цей час ніякого прогресу не відбулося. Важко сказати, на які чергові поступки піде Україна. А от Росія ніколи не йде на поступки.

Перед підписанням договору про тимчасове перебування Чорноморського флоту РФ президентами Борисом Єльциним і Леонідом Кучмою у 1997 році переговори йшли 5 чи 6 років. У них брали участь сотні експертів. Росія вже тоді наполягала на питанні про базування на 50 років, але ми витримали, не пішли на це. Натомість договір про продовження перебування флоту підписали за день. Подібні поспішні рішення можуть прийматися і щодо Керч-Єнікальського каналу [5].

Нагадаємо: у переговорах з Росією Україна наполягає на українській приналежності Керч-Єнікальського каналу. Російська сторона з цим не згодна. Зараз російські судноплавні компанії платять Керченському порту за провідку суден Керч-Єнікальським каналом близько 150-180 млн дол. на рік.

17 травня 2010 року було підписано угоду про демаркацію українсько-російського державного кордону.

23 липня 2010 року Президент Віктор Янукович підписав закон про ратифікацію угоди між Україною і Російською Федерацією про демаркацію українсько-російського державного кордону. Експерти побоюються, що домовленість про демаркацію сухопутного кордону з Росією змусить Україну поступитися в суперечці про морський кордон. Україна, найімовірніше, відмовиться від вимоги зберегти водний кордон в Азовському морі і Керченській протоці по лінії адміністративного ділення між союзними республіками за часів СРСР [9].

Питання демаркації сухопутного кордону (встановлення кордону на місцевості) і делімітації водного кордону (встановлення кордону на карті) дві країни завжди розглядали нерозривно. Росія наполягає, що законодавство СРСР не передбачало розмежування внутрішніх вод і, відповідно, адміністративний кордон по воді не проходив. Звідси пропозиція Кремля: провести кордон по т. зв. модифікованій серединній лінії. Ця лінія базується на основі рівного віддалення від берегів двох країн, але при цьому враховує

острови, геологічні структури та інше. Отже, якщо є угода про демаркацію сухопутного кордону, значить, є домовленість і щодо делімітації водного кордону. Якщо Росія погодилася на демаркацію, це означає, що Україна погодилася на російський варіант проходження кордону в Азовському морі і Керченській протоці, яка змістить рубежі на захід, – ближче до України. При цьому вододіл зміститься як по воді, так і по дну – це означає, що на користь Москви зміниться доступ країн до покладів нафти і газу.

Отже, з огляду на ситуацію, що склалася, можна стверджувати, що Російська Федерація, зважаючи на свої стратегічні інтереси, зробить все можливе, щоб закріпитися на досягнутих позиціях як у територіальному питанні, так і щодо умов проведення морського кордону. Україна ж у цьому діалозі виступає реципієнтом, а не впроваджувачем власних ідей. Позиції нашої держави у питаннях співробітництва з РФ досить часто бракує наполегливості і впевненості у правильності прийнятих рішень, відвертого захисту саме українських інтересів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Боднар А. Демаркація та делімітація кордонів: проблеми, пошуки, рішення / А. Боднар // Український географічний журнал. – 2008. – № 3. – С. 10–13.
2. Васильева В. Год России в украинской экономике. Посол Украины в Российской Федерации о перспективах развития отношений между Москвой и Киевом / В. Васильева // Независимая газета. – 2003. – 28 янв. – С. 8–10.
3. Гальчинський А. Україна : стратегічні пріоритети : Аналітичні оцінки / А. Гальчинський. – К. : НІСД, 2004. – 344 с.
4. Договір між Російською Федерацією і Україною про російсько-український державний кордон; Договор между Россией и Украиной о сотрудничестве в использовании Азовского моря и Керченского пролива. – Керч, 24 декабря 2003 года.
5. Коломийцева О. Кордон. Тривожний роман, або кому вигідно роздухувати проблему на рівному місці? / О. Коломийцева // Персонал. – 2006. – № 4. – С. 15–17.
6. Пирожков С. Україна та Росія у системі міжнародних відносин : стратегічна перспектива / С. Пирожков. – К. : НІПМБ, 2001. – 624 с.
7. Пархоменко Н. Кордони України : незавершена ланка десятилітнього державотворення / Н. Пархоменко // Дзеркало тижня. – 2001. – № 26 (14 липня). – С. 28–31.
8. Чекаленко Л. Формування нової моделі українсько-російських відносин на сучасному етапі глобалізації / Л. Чекаленко // Науковий вісник Дипломатичної академії України при МЗС України. – 2004. – Вип. 10. – С. 34–39.
9. Яворська Г. Експерти непокояться, що Україна може втратити частину морської території [Електронний ресурс] // Український незалежний центр політичних досліджень / Г. Яворська. – Режим доступу : <http://www.ucipr.kiev.ua>. (2010 рік).

СТРАТЕГІЧНЕ ПАРТНЕРСТВО В АМЕРИКАНСЬКО-ТУРЕЦЬКИХ ВІДНОСИНАХ

Стаття присвячена проблемі розвитку партнерських відносин між США та Туреччиною. Аналізуються перспективні напрямки співробітництва та вірогідні проблеми, що можуть виникнути в процесі двостороннього співробітництва.

Ключові слова: *Сполучені Штати Америки, Турецька Республіка, Близький Схід, зовнішня політика, стратегічне партнерство, політика «залучення».*

Статья посвящена проблеме развития партнерских отношений между США и Турцией. Анализируются перспективные направления сотрудничества и вероятные проблемы, которые могут возникнуть в процессе двустороннего сотрудничества.

Ключевые слова: *Соединенные Штаты Америки, Турецкая Республика, Ближний Восток, внешняя политика, стратегическое партнерство, политика «привлечения».*

The article is devoted to the problem of the partnerships development between USA and Turkey. Promising cooperation courses and feasible problems, which can appear in the process of bilateral cooperation, are analyzed.

Key words: *the United States of America, Turkish Republic, Near East, foreign affairs, strategic partnership, the policy of attracting.*

Сполучені Штати Америки в сучасному світі є єдиною наддержавою, яка володіє основними компонентами, складовими поняття сили держави, а саме лідерством у галузі озброєнь, економічних показників, розвитку новітніх технологій та масової культури. Основні етапи подібного статусу розвивалися впродовж декількох останніх десятиліть. Масштаби і вплив США як світової держави сьогодні унікальні. Це дозволяє говорити про реалізацію державою зовнішньополітичної стратегії в планетарному масштабі.

Одним з елементів американського механізму глобального впливу є система побудови союзницьких відносин із державами в різних регіонах світу. У сучасному світі Близький та Середній Схід має стратегічне значення для найбільш розвинених економік світу. Незважаючи на те, що в даному регіоні відсутня стабільність, останнім і вирішальним арбітром у них є американська потужність [1].

Турецька Республіка є претендентом на роль регіонального лідера в регіоні Близького та Середнього Сходу, а також слугує так званим опорним пунктом для американської зовнішньої політики. Сучасний статус Туреччини дозволяє стабілізувати чорноморський регіон, контролювати доступ до Середземномор'я та стримувати розвиток мусульманського фундаменталізму [2].

Для успішної взаємодії з Турецькою Республікою та забезпечення необхідної стабільності у співпраці, Америці необхідно було виробити механізм впливу на державу, що має стратегічне географічне положення,

контроль над яким дозволить надавати ключовий вплив на Близький та Середній Схід. Крім того, необхідно враховувати комплекс обставин, який якісно виділяє Турецьку Республіку: держава належить до іншої цивілізації і має свої інтереси й амбіції в регіоні [3].

Автор погоджується з висловом дослідника з даної проблеми О. Ірхіна, який наголошує, що зовнішньополітична стратегія США щодо Туреччини включила комбінацію військових і невійськових чинників. Військовим аспектом стала тісна співпраця у військово-технічній галузі, що було гармонійно доповнене входженням держави до Північноатлантичного альянсу, розміщенням ряду військових баз. Разом із тим, що армія є ключовим елементом турецького традиційного суспільства вона, одночасно, є найбільш вестернізованою його частиною.

Другим ключовим невійськовим чинником є економічна модель держави. Економіка Туреччини, побудована на західних позиках, розвивається за рекомендаціями МВФ і потребує постійних зовнішніх запозичень через високі військові витрати, а також технологічну відсталість держави.

Третім ключовим елементом американської зовнішньополітичної стратегії щодо Туреччини є вплив на формування культурної сфери через систему вищої освіти. Цей вплив дозволяє формувати невелику, але впливову частину турецького соціуму, яка підтримує сучасний зовнішньополітичний курс держави, направлений на тісний союз із західними державами.

Четвертим елементом для досягнення американських геостратегічних цілей щодо Туреччини є моделювання зовнішньополітичного курсу через формування за участю держави військово-політичних блоків. На даний час на території Близького і Середнього Сходу найбільш вдалим із погляду американської зовнішньополітичної стратегії є військово-політичний альянс Ізраїлю і Туреччини, який почав формуватися в 90-х роках XX століття. Такий союз багато в чому відповідає інтересам його регіональних суб'єктів: вороже, переважно арабське оточення, боротьба за ресурси із сусідами, прозахідна орієнтація двох держав, військово-технічна залежність від США. У той же час, для Туреччини тісні контакти з ізраїльтянами формують умови, направлені проти ісламізації її зовнішньої політики [4].

Автор не може не погодитися з думкою російського дослідника з даної тематики М. П. Гучаніна, що американська фінансово-економічна допомога вже багато років відіграє значну роль в розвитку турецької економіки. Існують труднощі при визначенні розмірів та виділенні із загального обсягу зовнішніх ресурсів американських інвестицій, що надходять до турецької економіки, оскільки фінансово-економічна допомога США прямує кількома каналами: на дво- й багатобічній основі, у рамках військово-економічної співпраці, а також у вигляді приватних капіталовкладень та позик комерційних банків. Особливо важко виділити кошти американського походження з кредитів, які надаються в рамках міжнародних фінансових інститутів (перш за все МБРР, МВФ), де наявність американського капіталу і вплив його контролю дуже великі [5].

Автор вважає за доцільне приділити значну увагу перспективам економічної співпраці та наголосити, що обидві сторони мають на меті посилювати в широких масштабах цю співпрацю, тісно пов'язуючи її зі стратегічними інтересами США в регіоні, регіональними претензіями Туреччини. Судячи з усього, при реалізації значних проєктів мова йтиме про їх військово-економічну значущість, здатність підсилити регіональні амбіції Туреччини, забезпечити їй роль головного в регіоні транзитного, енергетичного, транспортного й телекомунікаційного мосту.

У першу чергу, планами США є розширення військово-економічної співпраці з Туреччиною, досягнення щорічного збільшення постачань американської військової техніки на 50-100 млн дол.

Інша сфера великомасштабної співпраці – енергетика. На найближчі роки Туреччина планує нарощувати енергопотужність країни, у зв'язку з чим необхідно різко збільшити будівництво електростанцій. Очікується, що їх будівництвом також будуть займатися компанії США. Однією з найбільших сфер капіталовкладень для американського бізнесу може слугувати проєкт освоєння південно-східної території Туреччини. Проєкт передбачає будівництво 19 гідроелектростанцій, 22 дамб і тунелів [6].

Отже, виходячи з вищезазначеного, автор може зробити висновок, що США, починаючи з 1948 року, створили певний механізм економічної залежності

Туреччини. Для Турецької Республіки, яка прагне до вестернізації та активної участі в політичному житті Заходу, дана залежність є вигідною, адже без західних та американських позик Туреччина не в змозі утримувати найбільшу після США армію та розвивати свою економіку за західними принципами. Таким чином, активна американсько-турецька співпраця є одним із головних пріоритетів зовнішньої політики обох країн, відповідає інтересам національних економік та формує певний механізм залежності країн одна від одної. Турецька Республіка та США в перспективі мають плани розвивати економічні відносини в більш широких масштабах.

Сьогодні, як і раніше, зміст і спрямованість зовнішньополітичного курсу Туреччини визначаються членством країни в НАТО, розвитком її багатосторонніх зв'язків зі США, прагненням турецького військово-політичного керівництва забезпечити посилення ролі та впливу країни на південному фланзі Північноатлантичного союзу, у регіонах Близького і Середнього Сходу, на Балканах, а також у тюркомовних державах Закавказзя і Центральної Азії.

Активна участь Туреччини в діяльності НАТО розглядається військово-політичним керівництвом країни як основа забезпечення безпеки і можливості реалізації, за підтримки союзників, цілей своєї зовнішньої та військової політики [7].

Розвиток багатосторонньої співпраці зі Сполученими Штатами розглядається турецьким керівництвом як гарантія забезпечення зовнішньої і внутрішньої безпеки країни. У свою чергу, США, враховуючи велике стратегічне значення Туреччини завдяки її близькості до меж СНД і країн Близького Сходу, розраховують на подальший розвиток військової співпраці з Анкарою [8].

Відповідно до угод у військовій галузі, що діють, підписаних на двосторонній основі ще за часів біполярного світу, Сполучені Штати володіють юридичними правами на використання понад 30 військових баз і об'єктів на турецькій території, їх розширення та модернізацію, а також перекидання до Туреччини в загрозливий період й у військовий час додаткових контингентів сухопутних військ, морської піхоти і значної кількості бойових літаків тактичної та стратегічної авіації. Розроблені на основі угод «сумісні плани тилового забезпечення» визначають порядок прийому американських військ посилення на турецьких авіаційних базах і аеродромах, у військово-морських базах і портах, забезпечення їх висунення в райони призначення, а також передбачають створення запасів зброї, військової техніки і засобів матеріально-технічного забезпечення на 60 діб ведення бойових дій [9].

Основними військово-морськими базами і портами, які планують використовувати військово-морські сили США, є: Гельджюк, Ізмір, Бандирма, Мармара-Ереглісі, Чанаккале, Мерсин, Іскендерун і Анталія.

Розглядаючи Туреччину як найбільш надійного союзника в регіоні Близького і Середнього Сходу, Сполучені Штати продовжують надавати їй значну військову і військово-економічну допомогу, роблять

великий внесок у здійснення програм реорганізації та модернізації її збройних сил.

Крім того, на сучасному етапі велика увага приділяється реалізації проекту транспортування каспійської нафти за маршрутом Баку-Джейхан. Керівництво Сполучених Штатів надає Анкарі значну політичну підтримку у вирішенні даного питання [10].

Автор також вважає за доцільне зазначити, що в даний час приділяється велика увага створенню сучасної зброї власними силами і зміцненню військово-економічного потенціалу. Додаються значні зусилля в розвитку власного виробництва літаків, танків, різних типів ракетної зброї та електроніки. У 1985 р. було створено управління DUDA. Основні завдання цього управління – модернізація існуючих військових підприємств, залучення іноземного капіталу у військову промисловість, виробництво сучасного озброєння за участю як державного, так і приватного сектора, підписання контрактів з іноземними компаніями [11].

Щодо спільних американсько-турецьких військових проектів, які здебільшого фінансуються Сполученими Штатами, то автор прагне спочатку нагадати, що розвитку військових сил Туреччини в даний час активно допомагають США і НАТО. Діє угода зі США «Defense and economic cooperation agreement», що має безпосереднє відношення до військового виробництва. Прикладом технологічної співпраці Туреччини зі США можна вважати державну компанію ТУСАШ (Турецька авіаційна промисловість). Вона була започаткована в 1973 р. для створення в країні сучасної бази виробництва військової і цивільної авіації. Цій компанії було передано майно заводу «Мюртед», розташованого поблизу американської військової бази під Анкарою. Хоча ТУСАШ планувала почати з виробництва цивільної авіатехніки, поки що нею здійснюється збірка військових літаків [12].

Щодо найближчих перспектив турецько-американського військового співробітництва, то в Національний

стратегії безпеки США наголошується на пріоритетності ролі НАТО та подальшому сприянню розширення організації задля задоволення національних інтересів та безпеки країни [13]. Туреччина, у свою чергу, маючи найбільшу після США армію, має на меті подовжувати розвивати стратегічне партнерство зі США по лінії НАТО та прагнути до більш тісної співпраці у військовій та інших галузях, що є одним із першочергових завдань країни відповідно до зовнішньополітичного курсу Республіки Туреччина [14].

Американсько-турецька співпраця по лінії НАТО та у військово-технічній сфері є одним зі стратегічних завдань обох країн. США і Туреччина мають на меті поглиблювати подальшу співпрацю та сприяти покращенню військово-технічного становища, що є першочерговим завданням національної безпеки обох держав.

Відповідно до вищезазначеного, автор вважає за доцільне підвести загальний підсумок. Отже, будучи єдиною наддержавою, США створили певну модель залежності Туреччини від американської політики та економіки. Зовнішньополітична стратегія США по відношенню до Туреччини має на меті повний вплив та можливість подальшого керування політичним та економічним життям країни. Автор не може не зазначити, що Туреччина не зможе проводити повноцінну економічну політику без позик та допомоги США. Маючи найбільшу після США армію та будучи членом НАТО, Туреччина не має можливості існувати самостійно в економічній та військово-технічній галузях. Вдало створена зовнішньополітична стратегія США щодо до Туреччини дозволяє останній розвиватися відповідно до західних тенденцій, по шляху вестернізації, а США, у свою чергу, мають значний захист та підтримку на Сході, що є дуже важливим відповідно до завдань національної безпеки США.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кірпенко П. Великі інтереси й великі обов'язки. До питання про Близькосхідну політику США / П. Кірпенко, Н. Шпакова // Політика і час. – 2003. – № 4. – С. 60.
2. Варбанець П. Регіональні пріоритети зовнішньої політики Туреччини / П. Варбанець // Політика і час. – 2003. – № 7. – С. 51–58.
3. Юрченко С. В. Геостратегія США у процесі становлення глобальної держави : автореф. дис. ... докт. політ. наук : 23.00.04 / НАН України. Ін-т світ. економіки і міжнар. відносин / С. В. Юрченко. – К., 2001. – С. 12.
4. Ірхін О. А. Зовнішньополітична стратегія США щодо Турецької Республіки : дис. ... канд. політ. наук : 23.00.04 / НАН України ; Інститут світової економіки і міжнародних відносин / О. А. Ірхін. – К., 2006. – С. 19.
5. Гучанин М. П. Турция и США : основные этапы торгово-экономического сотрудничества / М. П. Гучанин. – М. : ИИИиБВ, 2002. – С. 78.
6. Ирхин А. А. США и роль армии в политической жизни Турции : история и современность / А. А. Ирхин // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. – 2000. – Том 15 (54). – № 1. – С. 21–29.
7. Юрченко С. В. Геостратегія США у процесі становлення глобальної держави : автореф. дис. ... докт. політ. наук : 23.00.04 / НАН України. Ін-т світ. економіки і міжнар. відносин / С. В. Юрченко. – К., 2001. – С. 25–26.
8. Ірхін О. Витоки стратегічного союзу США і Турецької Республіки : договір 1948 р. / О. Ірхін // Дослідження світової політики : зб. наук. пр. Вип. 26. – Київ : Інститут світової економіки і міжнародних відносин, 2004. – С. 167.
9. Гучанин М. П. Турция и США : основные этапы торгово-экономического сотрудничества / М. П. Гучанин. – М., ИИИиБВ, 2002. – С. 78.
10. Мартов М. М. Военно-экономическая политика Турецкой Республики и ее сотрудничество с зарубежными странами : сб. статей «Армия и власть на Ближнем Востоке : от авторитаризма к демократии» / М. М. Мартов. – М. : ИИИиБВ, 2002. – С. 379.
11. Уразова Е. И. Структурные изменения в экономике республиканской Турции : сб. статей «Ближний Восток и современность». Вып. 21. – М. : ИИИиБВ, 2004. – С. 17.
12. Хренов В. В. Вопрос о членстве Турции в НАТО и война в Корее (1950-1953) / В. В. Хренов // Восток. – 2008. – № 5. – С. 88.
13. Накисбаев Д. В. Американо-турецкие отношения в эпоху глобализации и перспективы их развития : автореф. дис. ... канд. истор. наук : 23.00.04 / Дипломатическая академия МИД России. – М., 2008. – С. 15.
14. United States. President. The National Security Strategy of the United States of America. – Washington, The White House. – 2006. – P. 47. – Режим доступа : <http://www.whitehouse.gov/nsc/nss/2006/nss2006.pdf>.

УКРАЇНСЬКО-НІМЕЦЬКІ ВІДНОСИНИ В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРАГНЕНЬ УКРАЇНИ

У статті розглядаються українсько-німецькі відносини в контексті євроінтеграційних прагнень України, дається характеристика основним тенденціям та перспективам їх розвитку. Також проаналізовано можливість підписання Угоди про Асоціацію між Україною та ЄС. Автор дійшов висновку щодо перспективи вступу України до ЄС та впливу на цей процес позиції Німеччини.

Ключові слова: Україна, Німеччина, Європейський Союз, євроінтеграція.

В статье рассматриваются украинско-германские отношения в контексте евроинтеграционных стремлений Украины, дается характеристика основным тенденциям и перспективам их развития. Также проанализированы возможности подписания Соглашения об Ассоциации между Украиной и ЕС. Автор пришел к выводу, относительно перспективы вхождения Украины в ЕС и влияния на этот процесс позиции Германии.

Ключевые слова: Украина, Германия, Европейский Союз, евроинтеграция.

The article deals with the Ukrainian-German relations in the context of European integration aspirations of Ukraine, describes trends and prospects of their development. Also was analyzed the possibility of signing the Association Agreement between Ukraine and the EU. The author concluded the prospect of EU membership for Ukraine and influence position of Germany in this process.

Key words: Ukraine, Germany, European Union, Eurointegration.

Актуальність статті зумовлена тим, що Україна зробила європейський вибір перспективного розвитку та орієнтується на розвинуті держави світу, у яких можна запозичити досвід розбудови політичної, економічної і культурної системи суспільства.

Серед європейських провідних держав світу, повноправних і впливових членів Європейського Союзу Україна надає пріоритет ФРН. Німеччина для України є важливим економічним і стратегічним партнером та одним із найближчих сусідів, що належить до Європейського Союзу, а також надійним партнером на шляху до Європи. Українсько-німецькі відносини посідають важливе місце в національній історії двох країн та загальноєвропейському історичному процесі. Федеративна Республіка Німеччина – одна з найбільш економічно розвинених країн світу, є головним торговельним та інвестиційним європейським партнером України, завдяки чому створено надійний фундамент двосторонньої взаємодії.

На сучасному етапі країни активно співпрацюють на міждержавному та міжурядовому рівнях у політичній, економічній та культурно-гуманітарній сферах. Про це свідчить ряд багатьох складових зовнішньополітичних відносин між країнами.

ФРН на сучасному етапі – це провідна країна на Європейському континенті, яка має високу політичну та економічну могутність та здатна впливати на

інтеграційні процеси в Європі. Саме тому українській стороні вигідно будувати та розвивати стратегічні відносини з Німеччиною. Актуальність статті становить також інтерес у вивченні унікального німецького досвіду демократичної трансформації, становлення правової держави та створення функціональних механізмів соціальної ринкової економіки.

Використання значного політичного, економічного та культурного потенціалу ФРН на користь національних інтересів України належить до перспективних завдань української зовнішньої політики. Зважаючи на вагомий роль ФРН у Європейському Союзі, Україна зацікавлена в поглибленні співпраці з Німеччиною в усіх сферах, які вирішальним чином впливають на реалізацію стратегічного завдання поетапної інтеграції України до Європейського Союзу. Саме тому комплексне вивчення двостороннього співробітництва, аналіз його стану та якості, виявлення існуючих проблем, які є на даному етапі відносин, та пошук шляхів їх вирішення, визначення пріоритетних напрямів, форм і з'ясування перспектив їхнього подальшого розвитку з точки зору нагальних потреб України має важливе значення для формування політики подальшої співпраці між Україною та ФРН [1].

Отже, мета і завдання статті полягають у з'ясуванні особливостей розвитку українсько-

німецького співробітництва в політичній, економічній та культурно-гуманітарній сферах в умовах внутрішніх політичних і суспільних трансформацій із визначенням їх ефективності, проблем та подальших перспектив України щодо вступу до ЄС та підписання Угоди про Асоціацію.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Питання українсько-німецьких відносин розробляли такі дослідники як А. Кудряченко, Г. Грабарчук, А. Мартинов, М. Михальченко, Л. Чекаленко.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як уже зазначалось, серед провідних європейських держав світу, повноправних і впливових членів Європейського Союзу Україна надає пріоритет ФРН. Німеччина на сучасному етапі – це провідна країна на Європейському континенті, яка має високу політичну та економічну могутність і здатна впливати на інтеграційні процеси в Європі. Зважаючи на це, Україна зацікавлена в поглибленні співпраці з Німеччиною в усіх сферах, які вирішальним чином впливають на можливість інтеграції України до ЄС [1].

Із приходом в Україні до влади Віктора Януковича в березні 2010 року тема євроінтеграції України стала обговорюватися все більше і більше. На саміті «Україна – ЄС», що пройшов 22 листопада 2010 року, був схвалений план дій щодо скасування короткострокових віз у Євросоюз для громадян України, проте, навіть точне дотримання плану не гарантує автоматичного введення безвізового режиму [1]. Також на саміті обидві сторони підписали протокол до Угоди про партнерство та співробітництво за основними принципами участі в програмах ЄС, [2] а голова Єврокомісії Жозе Мануел Баррозу сказав, що сподівається підписати Угоду про асоціацію до середини 2011 року [3]. Однак, арешт лідера української опозиції Юлії Тимошенко в серпні 2011 року поставив перспективи підписання цієї угоди під сумнів. Печерський райсуд Києва 11 жовтня 2011 року засудив Тимошенко до 7 років ув'язнення із заборобою займати певні державні посади протягом ще 3 років за перевищення службових повноважень при підписанні газових угод із Росією. Також суд зобов'язав Тимошенко виплатити «Нафтогазу України» 1,516 млрд грн. Маркус Ленінг, уповноважений федерального уряду Німеччини з прав людини, засудив «вибіркове та політично мотивоване правосуддя щодо Тимошенко» і додав, що Німеччина і Євросоюз «будуть пильно стежити за розвитком подій в Україні» [4]. Вирок у справі проти Тимошенко, оголошений у жовтні того ж року, викликав однозначно негативну реакцію як США, так і ЄС, створивши загрозу відносинам України та Європейського Союзу почати розвиватися за схожим з Білоруссю сценарієм. [5]

Також у лютому 2011 року посол ЄС в Україні Жозе Мануель Тейшейра заявив, що на даний час Україна не відповідає мінімальним умовам для обговорення питання членства в ЄС [6].

Особливу позицію щодо підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС займає Німеччина.

Оскільки всередині Європейського Союзу ФРН – це важливий і надійний партнер для України та впливовий гравець на міжнародній арені, позиція цієї країни може суттєво вплинути на підписання асоціації й іншими країнами ЄС. Адже парафування угоди про асоціацію з ЄС є тільки формальним підтвердженням завершення переговорів. Вступити в силу документ може тільки після його підписання та ратифікації Європарламентом і національними парламентами 28 держав Євросоюзу і України.

У листопаді 2011 року державний міністр німецького МЗС Корнелія Піпер на прес-конференції в Києві заявила, що Берлін може не підписати угоду про асоціацію між ЄС і Україною: «Якщо говорити про уряд Федеративної республіки Німеччина, то важко уявити, що така угода про асоціацію може бути підписана, якщо не виконані умови її підписання» [7]. За словами міністра, німецька сторона в цілому зацікавлена в підписанні угоди, проте для цього в Україні мають дотримуватися європейських принципів: верховенства права, зміцнення демократії, захисту прав людини.

Загострення суперечностей у відносинах Україна-ЄС у другій половині 2011 р. серйозно вплинуло на політичну атмосферу двостороннього діалогу. Хоча на саміті 19 грудня сторони оголосили про завершення переговорів щодо Угоди про асоціацію, рух до остаточного підписання Угоди ще обумовлений прогресом у внутрішньополітичному розвитку держави. Однак, глибинні причини поточних проблем криються в концептуальних прогалинах чинної моделі східної політики ЄС. Натомість необхідний широкий політичний компроміс з усіх головних аспектів Угоди, у тому числі геополітичних [8].

Німецькі політики зазначають, що швидкість, із якою Україна рухається шляхом інтеграції, залежить від неї самої. На зустрічі на вищому рівні в грудні 2011 року йшлося про те, що підписання договору про Асоціацію можливе тоді, коли політичні умови, що перешкоджають цьому, буде усунуто. [6]

На саміті Україна-ЄС, що відбувся в Києві 19 грудня 2011 року, так і не було парафровано угоду про асоціацію та створення зони вільної торгівлі між Україною та Європейським Союзом. Українські політики зазначали, що цю угоду буде підписано в лютому 2012 року. Але події 27 лютого 2012 року, коли Печерський районний суд Києва засудив Ю. Луценка до 4 років позбавлення волі з конфіскацією майна за перевищення службових повноважень на посаді міністра внутрішніх справ, відкинули цей процес на невизначений термін. Німеччина зазначає, що вирок колишньому міністру внутрішніх справ Юрію Луценку свідчить про непрозорість і залежності судового процесу та про вибірковість правосуддя в Україні, і якщо країна серйозно налаштована на зближення з Європейським Союзом, вона повинна продемонструвати свою відданість європейським цінностям. Про це йдеться в повідомленні посольства Німеччини в Україні. Європейський Союз розчарований вироким Юрію Луценку та продовжить стежити за розвитком його

справи під час апеляції. Про це йдеться у спільній заяві верховного представника зі зовнішніх зв'язків ЄС Кетрін Ештон та комісара Штефана Фюле.

Також на позицію німецьких політиків щодо асоціації впливає той факт, що суд не дозволяє їм відвідати экс-прем'єра України Юлію Тимошенко в СІЗО. Це, на їх думку, порушує права людини і тому частина країн-членів ЄС, перш за все Німеччина, виступають за відмову від парафування Угоди про асоціацію в умовах погіршення ситуації з демократією в Києві. Існує імовірність, що Європейський парламент (ЄП) може прийняти критичну резолюцію по Україні, ЄП може вимагати від органів влади ЄС призупинити переговори щодо Угоди про асоціацію до вирішення накопичених проблем, зокрема тих, які стосуються Юлії Тимошенко.

Станом на кінець 2011 – початок 2012 року, як зазначають експерти, двосторонні відносини між країнами продовжують залишатися напруженими. Позиція, яку займає Німеччина щодо підписання асоціації з Україною, залишається незмінною. Під час підписання договору про асоціацію Німеччина та ЄС, перш за все, будуть враховувати те, як в Україні реалізуються принципи демократії, права і свободи людини, які є основою відносин та співпраці між країнами ЄС. Головними проблемами України, що перешкоджають країні заручитися підтримкою Німеччини, на шляху до асоціації є: переслідування та арешт опозиції, нехтування принципами демократії, прав і свобод людини, непостійність у лінії зовнішньої політики країни, що постійно відхиляється то в бік європейської інтеграції, то в бік Митного союзу. Існує імовірність, що є також й інші причини, які впливають на хід подій, що пов'язані з підписанням асоціації, та офіційно не зазначаються представниками Німеччини. Оскільки зовнішня політика ФРН щодо України, після здобуття країною незалежності, була орієнтована на політику Російської Федерації, то можна припустити, що конфлікти та непорозуміння між Україною та Росією впливають і на сучасний стан відносин ФРН із нашою країною, особливо це стосується газових конфліктів, а так як Україна володіє основною частиною газотранспортних сполучень, що забезпечує транзит природного газу з РФ через територію України у країни Західної та Центральної Європи, у тому числі і до ФРН, то існує серйозна проблема енергетичної безпеки ЄС. Україна, так уже історично склалось, знову опинилась на перетині інтересів двох частин світу, тому стає зрозумілим її маневрування та гнучкість щодо ведення зовнішньої політики країни. Але Україні треба обрати один із цих напрямків, так як заступник генерального директора Генерального директорату «Європейська політика сусідства» Єврокомісії Хьюг Мінгареллі, виступаючи на засіданні Комітету з питань закордонних справ Європарламенту, повідомив про неможливість для України одночасного вступу до Митного союзу з Росією, Білоруссю та Казахстаном і створення зони вільної торгівлі (ЗВТ) з ЄС [1].

Ще однією причиною, яка діє на користь підписання ФРН Угоди про асоціацію є те, що

Україна, як країна, яка належить до Східної Європи і є учасницею проекту ЄС «Східне партнерство» (що має на меті зміцнення стосунків зі східними сусідами ЄС і є продовженням східного напрямку існуючої Європейської політики сусідства) може стати мостом між ЄС та іншими пострадянськими державами, зокрема Білорусією, Молдовою та Кавказом, та допоможе покращенню діалогу між країнами. Таким чином, налагодження ЄС відносин з Україною шляхом підписання асоціації допоможе країнам вийти на новий, більш ефективний та якісний рівень правових та економічних відносин.

Тобто для ФРН та країни ЄС підписання Угоди про асоціацію є також вигідним. Можна припустити, що країни зайняли вичікувальну позицію у зв'язку зі зазначеними вище причинами, які є ще невирішеними Україною, та виборами в Росії та майбутніми в Україні, що можуть змінити політичну ситуацію в країнах та взагалі у Східній Європі.

Можна зробити прогноз щодо перспективи підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, що може стати передумовою її повноцінного членства у ЄС. Згідно з оптимістичним сценарієм, угоду про асоціацію буде підписано після парламентських перегонів уже в 2013 р. За найпесимістичнішим сценарієм, Україні дають 20 років на те, щоб розібратися з собою та своїми євроінтеграційними прагненнями. Решта варіантів стоять на межі між цими двома. Україні потрібно розібратися з існуючими всередині держави проблемами та визначитися, у якому напрямку проводити свою зовнішню політику, заручившись підтримкою такого сильно та надійного партнера як Федеративна Республіка Німеччина.

Отже, Вибори в німецький бундестаг, формування нового уряду та зміцнення внутрішньополітичних позицій канцлера Ангели Меркель підтвердили продовження попередньої зовнішньополітичної лінії, спрямованої на посилення ролі Німеччини в Європі та світі. Попри зміну кабінету та прихід на пост керівника зовнішньополітичного відомства Гідо Вестервелле, немає прямих підстав говорити про можливі позитивні для України зміни в німецькому зовнішньополітичному курсі.

На східноєвропейському напрямку пріоритетом для Німеччини залишаються відносини з РФ. Ця тенденція помітно увиразнилася, зокрема завдяки двостороннім енергетичним домовленостям. Визнаючи право вето РФ на розширення НАТО на схід і на політику розширення ЄС на східноєвропейському напрямку, Німеччина фактично сприяє реалізації претензій РФ на власну зону впливу на пострадянському просторі, до якої потрапляє Україна.

Несприятливі тенденції у відносинах Німеччини з Україною справляють негативний вплив на відносини України з ЄС, зокрема ускладнюючи процес укладання Угоди про асоціацію. Незгода Німеччини внести до тексту Угоди положення про наявність «європейської перспективи» по суті працює на зміцнення позиції РФ у регіоні і стоїть на заваді євроінтеграційним намірам України. Крім того,

виникає небезпека звести нанівець конкретні інтеграційні можливості, закладені в політиці ЄС «Східне партнерство». Переведення уваги ЄС з України на Молдову як на «зразкового східного партнера» підтверджує цю швидко наростаючу тенденцію.

Зважаючи на геополітичні зміни в нашому оточенні та різке збільшення рівня зовнішніх загроз, глобальних і регіональних, Україна повинна інтенсифікувати рух у євроінтеграційному напрямку, використовуючи всі наявні можливості, зокрема щодо ЗВТ та переговорів про скасування візового режиму з ЄС. Водночас у нових умовах слід приділяти набагато більше уваги розбудові двосторонніх відносин із країнами – членами ЄС, зокрема Німеччиною. Необхідно відновити довіру у відносинах України з Німеччиною, що буде складно зробити, особливо

після українсько-російських газових конфліктів та переслідування лідерів опозиції. Ознаки поживлення дипломатичного діалогу, що спостерігаються зараз на рівні міністрів закордонних справ є позитивним чинником. Також організація та проведення «Євро-2012» на високому рівні покращила імідж України в ЄС, хоча Німеччина ініціювала політичний бойкот «Євро-2012» в Україні. Лише поодинокі європейських політиків можна було побачити на українських трибунах. Також жоден із високопосадовців ЄС не виявляє бажання зустрічатися з В. Януковичем, доки лідерка опозиції Юлія Тимошенко та інші політики її уряду сидять у в'язницях через політично мотивоване правосуддя. Це величезна проблема для іміджу країни. Навіть успішний у спортивному та організаційному плані чемпіонат не зміг відсунути цю проблему на задній план [6].

ЛІТЕРАТУРА

1. Кудряченко А. І. Україна і Німеччина : двосторонні відносини на початку 90-х років / А. І. Кудряченко, Г. О. Грабарчук. – К. : Либідь, 1994. – 46–60 с.
2. Мартинов А. Ю. Українсько-німецьке співробітництво у контексті європейської інтеграції (90-ті рр. XX ст.) / А. Ю. Мартинов. – К. : Либідь, 2000. – С. 80–86.
3. Михальченко М. І. Україна як нова історична реальність : запасний гравець Європи / М. І. Михальченко. – К. : Либідь, 2004. – С. 487–490 с.
4. Чекаленко Л. Зовнішня політика України / Л. Чекаленко. – К. : Либідь, 2006. – 715–719 с.
5. Співпраця з Україною у рамках політики сприяння економічному розвитку [Електронний ресурс] // Посольство Федеративної Республіки Німеччина у м. Київ. – Режим доступу : http://www.kiew.diplo.de/Vertretung/kiew/uk/04/Entwicklungspol_Zusammenarbeit/Allgemeine_Informationen/allgemeine_informationen_EZ.html.
6. Після фінального свистка Євро-2012 у Києві [Електронний ресурс] // Українська правда. – Режим доступу : <http://www.pravda.com.ua/inozmi/deutsche-welle/2012/07/3/6967888/>.
7. ЄС : Для проведення саміту Україна-ЄС немає ніяких нових умов [Електронний ресурс] // РБК-Україна. – Режим доступу : <http://www.rbc.ua/ukr/top/show/es-dlya-provedeniya-sammita-ukraina-es-net-nikakih-novyh-17102012173800>.
8. Polen und die Ukraine stolz – «Wir können Europa» [Електронний ресурс] // Die Welt. – Режим доступу : <http://www.welt.de/sport/fussball/article109813520/Polen-und-die-Ukraine-stolz-Wir-koennen-Europa.html>.

СПІВРОБІТНИЦТВО США ТА МЕКСИКИ У СФЕРІ БОРОТЬБИ З НАРКОТИКАМИ

Стаття присвячена дослідженню проблеми наркобізнесу в Мексиці та розгляду американо-мексиканського співробітництва, спрямованого на припинення діяльності наркокартелів як загрози національної безпеки США.

Ключові слова: Мексика, США, наркобізнес, наркокартель.

Статья посвящена исследованию проблемы наркобизнеса в Мексике и рассмотрению американо-мексиканского сотрудничества, направленного на прекращение деятельности наркокартелей как угрозы национальной безопасности США.

Ключевые слова: Мексика, США, наркобизнес, наркокартель.

The article is devoted to the investigation of the drug industry problem in Mexico and to the examination of the American-Mexican cooperation which can be aimed to the stoppage of the drug chaster's activity as the treat to U.S. national security.

Key words: Mexico, USA, drug industry, drug chaster.

Проблема наркотиків стала однією з головних для усього світового співтовариства. Масштаби торгівлі «білою смертю» зараз настільки великі, що необхідна участь усіх країн у міжнародних акціях із її викорінення, до того ж заходи, що застосовуються, повинні бути послідовними та узгодженими.

Наркотики являють собою джерело внутрішньої нестабільності багатьох країн, вони породжують злочинність, підривають здоров'я та добробут нації. Наркобізнес породжує і суперечки між державами, призводить до напруження між ними. Прикладом можуть бути США та Мексика.

Хоча в Мексиці прийнята та здійснюється Національна програма боротьби з наркотиками, у США непокоїться, що мексиканська наркомафія за своїм впливом, особливо всередині країни, може зайняти місце колумбійських картелей. Наркокорупція в Мексиці, що охопила поліцію, слідчі та судові органи, політичних діячів та державних чиновників на всіх рівнях, змушує США бачити в Мексиці другу після Колумбії «наркодемократію» та здійснювати жорсткішу політику щодо до свого південного сусіда.

Мексика є головним плацдармом постачання наркотиків у США. 70 % наркотиків та інших психотропних речовин потрапляє в цю країну з Мексики або через Мексику. Крім того, Мексика є крупним виробником марихуани у світі. За даними американських спецслужб, загальна вартість наркотиків, які щорічно перетинають річку Ріо-Гранде, по якій проходить американо-мексиканський кордон, перевищує десятки мільярдів доларів [1, с. 53].

Існує багато варіантів постачання наркотиків у Мексику повітрям, морем та суходолом. 15 % повітряних вантажів приймається в центральних

штатах країни, невеликі партії йдуть через Чьяпас, Табаско, Кампече та Кінтана-Роо, великі поступають на підпільні аеродроми в північних штатах, що межують зі США. Морські поставки також багатоваріантні, враховуючи, що Мексика має 11,5 тис. км узбережжя і близько 30 великих портів. Однак основна маса йде транзитом до США наземними маршрутами. Із Колумбії вантаж невеликими літаками переправляється в країни Центральної Америки, а звідти, через Мексику, у США. Зафіксовано такі маршрути:

- по Панамериканському шосе: з Оахаки до м. Сьюдад-Хуарес на кордоні зі США (шосе проходить через штати Пуебла, Морелос, Гуанахуато, Сакатекас та Дуранго і Федеральний округ);

- шосейна дорога вздовж узбережжя Мексиканської затоки: із міста Вільєрмоса (штат Табаско) до м. Матаморос (по цій дорозі йдуть в основному вантажі зі штатів Чьяпас та Оахака);

- шосе з Мехіко до м. Нуево-Ларедо на кордоні зі США [1, с. 54].

У Мексиці нараховується досить велика кількість наркокартелів, серед яких слід назвати такі: Ла Фамілія, Галф, Лос Зетас, Бельтран-Лейва, Сіналоа, Вісенте Каррільо Фуентес, Арельяно Фелікс або Тіхуана. Діяльність даних угруповань не обмежується лише збутом наркотичних речовин, вони також займаються викраденням людей, проституцією та здирицтвом [4].

Новий виток боротьби з наркобізнесом у Мексиці розпочався в 2006 році з приходом до влади Філіпе Кальдерона, який одразу після інавгурації оголосив війну наркокартелям. Вважаючи мексиканський наркобізнес серйозною загрозою національній безпеці

власної країни, Барак Обама пообіцяв покласти край існуючій на півдні напруженості і надати матеріальну підтримку мексиканському лідеру Феліпе Кальдерону, який вступив із наркобаронами у збройний конфлікт. Його жертвами на сьогоднішній день вважаються 12,3 тис. осіб. За повідомленнями американських ЗМІ, регулярні бойові зіткнення на рівні невеликих військових підрозділів проходять на території восьми з 32 штатів країни. У них бере участь 45 тис. солдатів мексиканської армії і 375 тис. поліцейських. У свою чергу, для участі в бойових діях керівники картелів створили невеликі приватні армії. Їх основу склали колишні бійці мексиканської армії і поліції. Кримінальні авторитети агітують їх за вступ до своїх лав і пропонують їм у разі більше того, що могла їм надати держава. У результаті тисячі військових щорічно дезертують із лав збройних сил. Таким чином, мексиканській армії протистоять близько 300 тис. членів кримінальних співтовариств, що користуються підтримкою місцевого населення. Фактично те, що відбувається в Мексиці, за своїми масштабами дуже нагадує громадянську війну [5, с. 40].

За допомогою терору картелі намагаються вплинути на громадську думку, знизити рейтинг чинного президента та позбавити його підтримки виборців. При цьому в середовищі місцевих політиків також чимало тих, хто, отримуючи гроші від мафії, відстоює її інтереси на найвищому рівні.

Проте, незважаючи на усі труднощі даної боротьби, уже сьогодні можна відзначити, що по корупції і позиціям наркобаронів, особливо в центрі і на півдні країни, завдано сильного удару. Із державних органів було звільнено сотні продавних поліцейських, політиків і чиновників, заарештовано тисячі злочинців. У наркокартелів вилучені тонни наркотиків і майже третина мільярда доларів. У деякі штати країни для боротьби з бандитизмом введені армійські частини, які замінюють собою місцеву корумповану поліцію і демонструють місцевому населенню силу держави.

Однак, на даних досягненнях невдовзі можна буде поставити крапку. 2010 рік став для антинаркотичної війни президента Кальдерона багато в чому визначальним. Країна, чий бюджет залежить від цін на нафту (Мексика є одним зі світових експортерів чорного золота), у зв'язку зі світовою економічною кризою переживає непрості часи. Експерти не виключають, що бюджетні гроші, виділені на боротьбу з наркомафією, незабаром можуть вичерпатися. У злочинців доходи також знизилися, проте вони, за даними американської преси, знаходять усе нові джерела фінансування. Зокрема, подібно до своїх побратимів з Італії, вони обклали даниною всі комерційні підприємства. Не відмовляються вони і від викрадення людей [3, с. 15].

У сформованій ситуації уряд Кальдерона дуже розраховує на допомогу США, які протягом усієї антинаркотичної кампанії підтримують дії Мехіко. Вашингтон виділяє на боротьбу з мексиканськими картелями десятки мільйонів доларів. Слід зазначити,

що у 80-х роках Мексика отримувала від США солідну фінансову допомогу для боротьби з наркобізнесом: наприклад, у 1989 році – 53 млн дол; у 1990 році – 50 млн дол; у 1991 році – 57 млн дол. Крім того, на території країни діяли співробітники американського Агентства по боротьбі з наркотиками, що контактували з місцевими правоохоронними органами [1, с. 58].

У 2007 році Сполучені Штати оголосили про виділення 1,4 млрд доларів протягом трьох років на боротьбу з наркокартелями, що базуються на території Мексики. Мексиканська армія отримує від американців зброю, а інструктори зі США тренують спеціальні підрозділи, призначені для боротьби з наркобізнесом.

Однак, поряд із цим були і випадки, коли фінансова допомога з боку США припинялася: у 1992 році конгрес США прийняв закон проти зловживання наркотиками, у якому, у тому числі, встановлювалося: а) автоматична зупинка допомоги країнам, що вдаються до незаконного обігу наркотиків у великих розмірах; б) скасування для цих країн Всезагальної системи преференцій та в) переміщення допомоги в боротьбі з виробництвом та транспортуванням наркотиків у категорію зовнішньої допомоги, що поступово повинна скорочуватися. А в 1994 році в Мексиці була схвалена політика «мексиканізації» боротьби з наркотиками. Суть її полягала в тому, що країна не повинна вдаватися до іноземної допомоги. Та від цієї політики незабаром довелося відмовитися через нестачу фінансових засобів і постійного тиску з боку США, що засікали посадки літаків із великими партіями кокаїну на мексиканській території [2, с. 115].

Адміністрація Обама вживає активних заходів для боротьби з мексиканським наркотрафіком. Була посилена охорона кордону, у регіон спрямовані сотні федеральних агентів по боротьбі з наркотиками. Було проведено низку спільних американо-мексиканських операцій проти картелей, яким було завдано значних втрат. Однак системою у двосторонніх відносинах подібні заходи поки не стали. Тим більше що американські сенатори і незалежні експерти вважають, що спільні дії двох урядів по боротьбі з незаконним обігом наркотиків поки зазнають невдачі. На думку ряду впливових політиків, Вашингтону і Мехіко необхідно діяти більш злагоджено і обмінюватися інформацією, яка потрапляє в розпорядження спецслужб [4].

Утім, навіть якщо спільні антинаркотичні операції і стануть постійними, а всі спільні плани Вашингтона і Мехіко будуть реалізовані, війна з наркомафією може закінчитися безрезультатно. І справа тут не тільки у відсутності коштів і корупції, що проникла у владні органи Мексики, а й у відсутності політичної волі – перш за все американської влади.

Із початку 1960-х років у США встановився досить високий попит на наркотики. Раніше ними були південноамериканські кокаїн та опіум, що поставляються колумбійцями. Зараз же їм на зміну прийшли мексиканські картелі, які постачають на ринок основну частку кокаїну, героїну і метафетамінів.

Навіть марихуана, яку, як недавно зізнався, пробував у молодості Барак Обама, має мексиканське походження. Тому очевидно, що тільки ефективна боротьба з наркозалежністю в США, які займають перше місце у світі за рівнем споживання кокаїну та марихуани, здатна покласти край надприбутків

мексиканських картелей. Оскільки, якщо існуватиме попит, то, відповідно, буде і пропозиція [5, с. 46].

Затягування вирішення проблеми наркобізнесу в Мексиці означає сповзання країни в безодню хаосу громадянської війни, а для США – появу нестабільного й небезпечного сусіда на півдні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ермаков Г. П. Наркобизнес в Мексике / Г. П. Ермаков // Латинская Америка. – 1997. – № 3. – С. 52–60.
2. Жирнов О. А. Новое «Издание» панамериканизма : латиноамериканская политика Дж. Буша : аналит. обзор / О. А. Жирнов, И. К. Шереметьев. – РАН. ИНИОН. Центр науч.-информ. исслед. глобал. и регионал. проблем. отд. Зап. Европы и Америки ; [отв. ред. Л. В. Коваленко]. – М., 2005 – 132 с.
3. Латинская Америка : государство и общество перед вызовами XXI века // Латинская Америка. – 2009. – № 8. – С. 4–28.
4. Скотт С. Мексиканский наркобизнес / Стюарт Скотт, Алекс Поузи [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.psj.ru/press/detail.php?ID=28692>.
5. Сударев В. П. США после выборов : перспективы нового латиноамериканского курса / В. П. Сударев // Латинская Америка. – 2009. – № 7. – С. 39–47.

THE GEOPOLITICAL CHALLENGE OF THE EUROPEAN «ENERGY SECURITY POLICY»

У даній статті розглядається міжнародна політика Європейського Союзу як провідного та впливового «гравця» на всесвітній політичній арені, що наразі підлягає величезному впливу та значному тиску з боку інших держав через перш за все «енергетичну залежність» ЄС від імпортованого природного газу та нафти. У зв'язку з цим центральним питанням та дилемою даного наукового дослідження є таке: як Європейському Союзу задовольнити власні економічні потреби, але при цьому не перетворитися на політичну маріонетку та не втратити свого вагомego впливу в транснаціональних відносинах.

Ключові слова: міжнародна політика Європейського Союзу, «енергетична безпека», транснаціональні відносини, «політика добросусідства», політичні маніпулювання, економічна співпраця Росія / Україна-ЄС, експорт-імпорт корисних копалин.

В данной статье рассматривается международная политика Европейского Союза как ведущего и влиятельного «игрока» на всемирной политической арене, который сейчас подлежит влиянию и значительному давлению со стороны других государств в связи с «энергетической зависимостью» ЕС от импортированного природного газа и нефти. В связи с этим центральным вопросом и дилеммой данного научного исследования является следующее: как Европейскому Союзу удовлетворить собственные экономические потребности, но при этом не превратиться в политическую марионетку и не потерять своего весомого влияния в транснациональных отношениях?

Ключевые слова: международная политика Европейского Союза, «энергетическая безопасность», транснациональные отношения, экономическое сотрудничество Россия / Украина-ЕС, экспорт-импорт полезных ископаемых.

This article examines the international politics of the European Union as the leading and influential «player» on the world political are, which is currently being a subject to an enormous influence and considerable pressure from other states through the «energy dependence» of the EU on imported oil and natural gas. In this regard, the central issue and the dilemma of the research is the following question: how the European Union is to meet its own economic needs whilst not turning into a political puppet and not losing its great influence in transnational relations?

Key words: international policy of the European Union, «energy security», transnational relations, economic cooperation Russia / Ukraine-EU on the exports and imports of precious minerals.

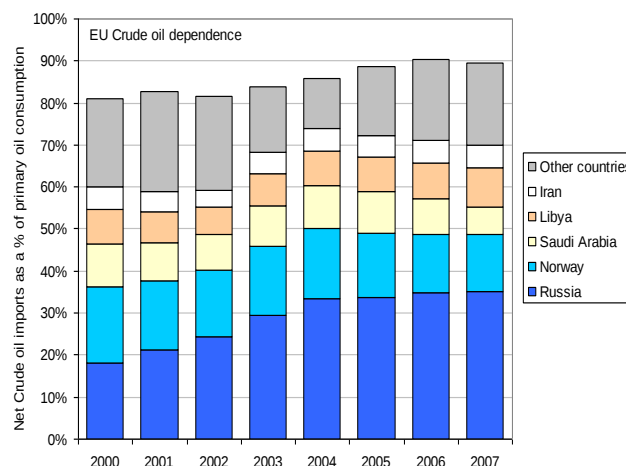
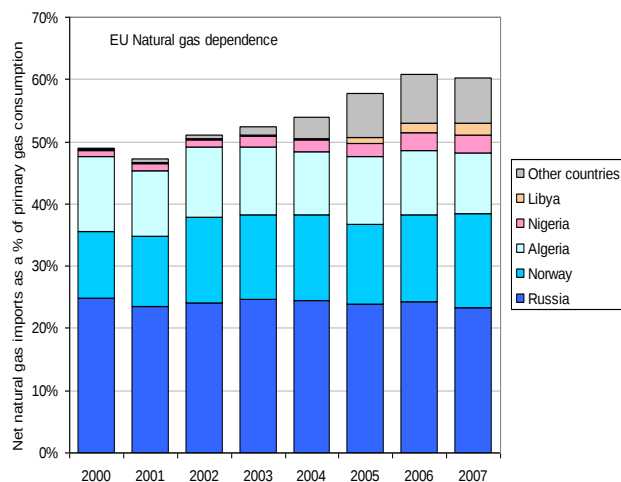
The beginning of the 21st century has been characterized in the history of the European Union as an escalation of the economic and in particular-energetic interests to a geopolitical imperative with member states defending their own existing, and yet dwindling energy supplies while actively searching for alternative sources. According to Energy Commissioner in Europe Andris Piebalgs: «Today electricity grids and natural gas pipelines lace the maps of multiple regions, linking countries, even whole continents in very complicated and unprecedented ways». [4, c. 3] Behind any doubts during the last few years energy policy has become one of the most crucially important «daily issues» of an internal as well as external policies and regulations of the European Community. Nevertheless, the question of energy security

has already grown up into a matter of a wider transatlantic cooperation. Growing energy demand within the EU's 27 member states is mirrored in regions throughout the world-growth in China and India has added considerably to global demand, as has rising population growth and economic modernization in Latin America, Africa, and even the energy-rich Middle East. In the face of this strain on limited supplies, Europeans must compete for existing and new energy sources. Projections for European energy consumption indicate that one of the most important economical and security challenges facing the European Union over the next 20 years [2]. Because according to the opinion of Daniel Yergin: «Energy security is an umbrella term that connects closely the issues of economical prosperity and political power» [4, c. 12].

There can be absolutely no doubts about the «dangerous dependence» of the European Union on imported energetic resources-gas and oil, any more. As well as the undeniable fact of a huge direct influence of this challenge on external policies and regulations of the EU as an international political player and its further transatlantic cooperation regarding the issue. Thus, according to European Affairs Analyst Paul Belkin «Europe's renewed interest in energy security has been influenced by both internal and external factors. Internally, steadily rising energy prices, declining European energy production and a fragmented internal

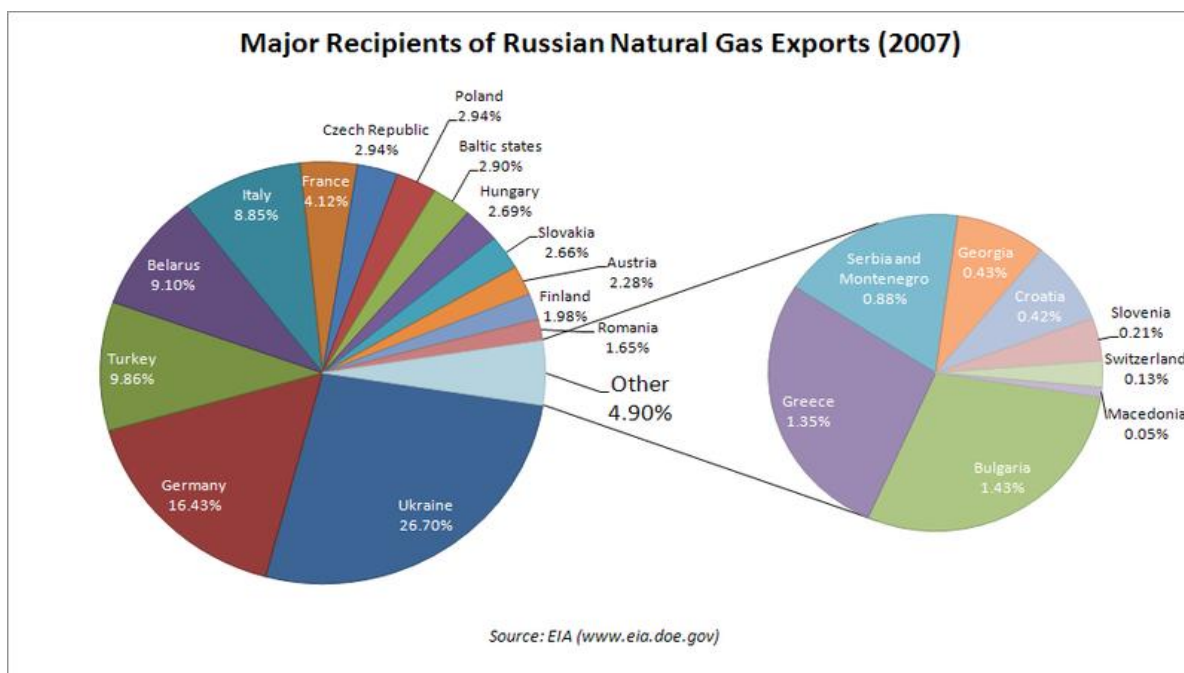
energy market have contributed to anxieties over Europe's ability to meet future energy demand. The strain on global demand exerted by the emerging economies of countries such as China and India, persistent instability in energy producing regions, the threat of terrorist strikes against energy infrastructure, and Russia's willingness to use its growing power and influence in the energetic sector for numerous political manipulations, are all raising great concerns in Europe over one single question-how to appropriately address all external influences of this process, and yet still ensure own future energy demands and requirements?» [5, c. 1].

EU net imports of natural gas, oil, solid fuels and the sum of these, by country of origin, as a % of fuel-specific gross inland energy consumption

Due to expert classifications of most economical analysts EU will (due to eventual decline of its own-North Sea resources) feel the significant importance of the energy imports already in the nearest future. And this is even not taking into account the fact that on the current

stand EU is already consuming a huge amount of energy imports coming primarily from Russia and the Middle East, where approximately 70% of global oil and gas supplies originate.

The above mentioned cooperation is fully justified and proficient for Europe as one of the parties from the economical point of view, but when it comes the aspect of external policy and international status of the European Union as a huge and influential «political player», we rush into a «hot discussion». For instance, Middle East is a long-term successful and important economical partner of Europe, but on the other hand the region is overwhelmed with wars, terrorism, religious dictatorships and politically unstable regimes. Therefore economical cooperation with those states has a hidden potential to signalize a failure from the side of the EU to ensure and support democracy, rule of law and various socio-political rights and freedoms [3]. As to the Russian Federation: EU as a whole, but mostly its «eastern» member states such as Poland, Hungary, Czech Republic and all three Baltic countries are already in a deep energetic dependence from Russian gas supplies. Its problematic aspect and huge challenge for the energetic stability of the European Community was clearly demonstrated during so called «Russia-Ukrainian gas crisis» in January 2009, when the above mentioned member states had been left without crucially important energy resource in a cold winter a few days in a row. This accident destroyed the image of Kremlin as a reliable long-term economical partner, particularly-trustworthy future supplier of gas and oil in the eyes of the European governments over the night. From now on further energy cooperation with Russian Federation is considered by the heads of the European Community as not only a direct threat to its own energetic security, but also numerous crucially important issues of geo/political stability. Russia's territorial closeness to «EU's eastern border», its increasingly growing power in the energetic sector and as a result of it-numerous attempts of political manipulations on other «valuable political players», as well as impudent external-policy based behaviour (sharp disputes with Kiev, military invasion into the sovereign territory of Georgia, proclamation of independence of Abkhazia and South Ossetia etc.) became a reasonable and strong impulse for the heads of European Community to actively search for the remarkable solution of the current dilemma of energetic instability and dramatic dependence of the EU on Russian supplies by the means of establishing new economical ties with other states [1].

Finding the right partner for further economical cooperation in the issues of energy supplies is at the current stand a crucially important task for the European Union, which might be able to lower the challenges and reduce the risks in this sphere in the near future. On the current stand the most suitable potential partners in this issue are: Azerbaijan, Kazakhstan and Uzbekistan. Even though negotiations regarding future partnership in economical matters have already begun there's one major problem which stands on the way of its successful implementation. And thus the fact that Kremlin controls the overwhelming majority of all existing up to date oil and gas transportation routes from Caucasus and Central Asia. So solution to this problem would be quite simple and complicated at the same time. From one hand-there's always a possibility to establishing brand new transportation routes, which will have an ability to carry energy supplies from the regions named above to Western Europe absolutely safely by the means of bypassing Russian territory and ignoring its influence in this important matter, but on the other hand-the erection costs of such projects are gigantic, as well as the whole process very time-consuming [3].

Summarizing all of the above stated it is crucially important to underline that the line between «energetic security» as an emerging economical interest from one side and external policy of the EU on the other is dangerously narrow. In this article we argued that very often economic (energetic in this particular discussion) needs of the European Union come into direct and unprecedented conflict with its duties and responsibilities as leading «player» on the international political arena. Thus, some important externally-based decisions and policies of the EU are often put into the pressure of numerous political manipulations and external influences, based on the «dangerous energy dependence» of the European Community on imported gas and oil supplies. In our opinion, this situation is absolutely insufficient as it weakens the role of the EU as a powerful «international player» and negatively influences its further transatlantic cooperation. In order to reduce all possible risks to the minimum a successful solution of the respective economic-political dilemma should be proposed and enforced as soon as possible.

ЛІТЕРАТУРА

1. Aalto Pami (ed.). The EU-Russian energy dialogue : Europe's future energy security. Aldershot : Ashgate, 2008.
2. Anke Schmidt-Feldman (ed.). Energy supply security in the «new Europe» : critical perspectives on the European Union's external energy. Journal of Contemporary European Research. v. 4, n. 2, 2008, p. 65.
3. Alexander, Cooley. Principles of the pipeline : managing transatlantic values and interests in Central Asia in International Affairs, v. 84, n. 6, November 2008, p. 117–118.
4. Daniel Yergin, Energy and Security : Toward a New Foreign Policy Strategy, John Hopkins University Press, 2005.
5. Paul, Belkin. The European Energy Security Challenges : a CRS Report RL33036 from January 30, 2008.

РОЛЬ УКРАЇНИ У ФОРМУВАННІ РЕГІОНАЛЬНОЇ ЧОРНОМОРСЬКОЇ СИСТЕМИ КОЛЕКТИВНОЇ БЕЗПЕКИ

У статті розглядаються проблеми розбудови системи безпеки в Чорноморському регіоні, який на початку XXI століття викликає чималий інтерес із боку основних міжнародних акторів через своє вигідне геополітичне становище. Автор зосереджує увагу на місці та ролі України в цьому процесі і розглядає перспективи в даній сфері.

Ключові слова: Чорноморський регіон, колективна безпека, чорноморська система колективної безпеки, «блексіфор», «Чорноморська гармонія», Організація Чорноморського Економічного Співробітництва.

В статье рассматриваются проблемы построения системы безопасности в Черноморском регионе, который в начале XXI века вызывает достаточный интерес со стороны основных международных акторов из-за своего выгодного геополитического состояния. Автор сосредотачивает внимание на месте и роли Украины в этом процессе и рассматривает перспективы в данной сфере.

Ключевые слова: Черноморский регион, коллективная безопасность, черноморская система коллективной безопасности, «блексифор», «Черноморская гармония», Организация Черноморского Экономического Сотрудничества.

The article deals with the problems of building the security system in the Black Sea region, which arouses much interest among the main international actors in the 21st century because of its profitable geopolitical condition. The author focuses attention on the place and role of Ukraine in this process and examines the perspectives in this sphere.

Key words: Black Sea region, collective security, Black Sea system of the collective security, Blacksefor, «The Black Sea Harmony», The Organization of the Black Sea Economic Cooperation.

Геополітична роль Чорноморського регіону протягом багатьох століть користувалась підвищеною увагою. Це стосувалося не тільки тих держав, що безпосередньо знаходяться в басейні Чорного моря, але й інших, які намагалися використовувати цей регіон у своїй політиці. Як ланка, що з'єднує Європу й Азію в єдиний географічний і, що навіть важливіше з точки зору практичних інтересів, економічний простір, упродовж багатьох століть Причорномор'я ставало предметом конфронтації великих держав та цілих імперій. По суті, таким воно залишається й у наші часи. Сьогодні чорноморські держави вважають Чорноморський регіон, який має вельми вигідне розташування, своєрідним форпостом для зміцнення своїх позицій на Балканському півострові, у Східному Середземномор'ї і Закавказзі, а також для проникнення на Близький Схід, у Північну Африку, Середню Азію і далі на схід.

Термін «чорноморський регіон», як єдине ціле геополітичне поняття в сучасній системі міжнародних відносин, з'явилося на початку 90-х років XX сторіччя, коли внаслідок розпаду Радянського Союзу

самостійним суб'єктами міжнародних відносин стали причорноморські держави. Питання безпеки та стабільності є ключовими для сталого розвитку будь-якого регіону, які неможливо відокремлювати одне від одного. Сучасне поняття безпеки включає в себе не тільки класичне військове тлумачення, але й питання економічної, екологічної, енергетичної, транспортної та соціальної безпеки.

Актуальність зазначеної теми полягає в тому, що стабільність та безпека Чорноморського регіону – це гарантія ефективного та сталого розвитку всіх країн регіону, а після розширення Європейського Союзу 2007 року – запорука і його розвитку. Україна як один із ключових акторів у цьому регіоні, має потенціал об'єднати зусилля різних держав із метою формування системи безпеки в Чорноморсько-Каспійському або так званому розширеному Чорноморському регіоні.

Чорноморсько-Каспійський регіон розглядається українськими фахівцями як один із пріоритетних для забезпечення національних інтересів нашої держави та регіонального лідерства. Позитивним чинником на

користь України, окрім об'єктивних елементів (територія, географічне положення, інфраструктура тощо) є її активні та добрі відносини з усіма державами регіону [1, с. 14].

Виходячи з вищезазначеного, основними завданнями даної статті є такі: розгляд основних тенденцій у формуванні системи колективної безпеки в Чорноморському регіоні; аналіз загроз безпеці в Чорноморському регіоні; дослідження перспективних напрямків співробітництва України з іншими країнами регіону у сфері безпеки. Головною метою даної роботи є прослідкувати посилення ролі України у формуванні системи безпеки в Чорноморському регіоні.

Безпека в Чорноморському регіоні як обов'язкова умова його розвитку прямо залежить від загроз, що виходять водночас із двох рівнів: по-перше, міжнародного, що включає проблеми етнічного характеру та територіальні проблеми в грецько-албанських, російсько-українських, вірменсько-азербайджанських, турецько-грецьких, румунсько-українських відносинах [1, с. 16]. Другий рівень – внутрішньодержавний, передбачає відомі міждержавні протистояння та етнорелігійні конфлікти в регіоні, а саме в Туреччині – проблема курдів, в Україні у Кримській республіці, у Росії – Чечня, у Грузії – Абхазія, в Азербайджані – Нагірний Карабах, у Молдові – Придністров'я. Отже, перед чорноморськими державами, особливо новими, постала нагальна необхідність стримування таких дворівневих загроз.

Основними загрозами безпеки в Чорноморському регіоні є:

- невирішені конфлікти (Нагірний Карабах, Південна Осетія, Абхазія, Придністров'я), сепаратистські настрої в яких особливо загострились після проголошення незалежності Косова;
- терористична загроза (релігійного характеру або пов'язана з диверсіями на трубопроводах);
- нелегальна міграція;
- контрабанда та транскордонна організована злочинність;
- екологічні загрози (забруднення Чорного моря та прилеглих рік, техногенні катастрофи, розлив нафти з танкерів та трубопроводів) [2, с. 34].

Існування цих загроз у межах Чорноморського регіону змушує взяти їх до уваги при розгляді розбудови «архітектури» безпеки регіону, а також розглянути умови, у яких ця сфера формувалася.

Чорноморський регіон сьогодні є ареною боротьби не лише за регіональне лідерство, але й за можливість впливу на міжнародні процеси в набагато ширшому географічному полі, що охоплює і Європу, і Середню Азію, і Близький Схід. Тому безпека та стабільність тут є важливими не лише для держав цього регіону, але й для віддалених країн, які насамперед залежні від енергетичних транзитних маршрутів, що проходять через регіон.

Головним джерелом нестабільності та цілої низки загроз у регіоні є заморожені конфлікти, тому їх вирішення апіорі вигідне усім учасникам регіональної

політики. Разом із тим, у рамках регіонального співробітництва досі не було зроблено жодних кроків, які б суттєво вплинули на позитивне розв'язання цих конфліктів. Більш того, існування таких невирішених проблем дає окремим регіональним гравцям необхідний інструментарій для посилення свого впливу. Тобто, багаторічний незмінний статус та періодична ескалація як придністровського, так і абхазько-грузинського конфлікту надають можливість зробити висновок про цілеспрямовану політику з метою підтримання напруження та невизначеності на цих територіях.

Основними функціями системи колективної безпеки в Чорноморському регіоні можуть бути:

- об'єднання зусиль щодо збереження стабільності;
- забезпечення безперешкодного функціонування існуючих та перспективних транспортно-енергетичних коридорів;
- спільна реалізація міжнародних акцій військового та гуманітарного характеру з локалізації та ізоляції зон конфліктів у басейні Чорного моря, що проводяться під егідою ООН або ОБСЄ;
- вчасне інформування про аварії морських суден (літальних апаратів), наслідки яких становлять або можуть становити загрозу забруднення територіальних вод, економічних зон, повітряного простору та прибережної смуги однієї зі сторін;
- проведення спільних пошуково-рятувальних операцій [4, с. 14].

Присутність України в Чорноморському регіоні, безперечно, можна розглядати як одну з можливих її ідентифікацій, поряд із центрально- чи східноєвропейськими схемами ідентичності. Україна як спадкоємець частини інтересів, цілей і проблем колишнього СРСР у регіоні може й повинна тут відігравати помітну роль в організації нової системи порядку. Для Києва життєво важливо мирне врегулювання конфліктних ситуацій на Балканах, у Придністров'ї, на Кавказі, формування моделей рівноправного партнерства з Туреччиною й Росією як регіональними лідерами в цій частині світу.

На сьогодні чотири країни претендують на регіональне лідерство в Чорноморському басейні: Україна, Російська Федерація, Румунія та Туреччина. Однак, для Румунії європейська та євроатлантична інтеграція ще тривалий час будуть більш пріоритетними за інші напрями зовнішньої політики, а Чорноморський басейн розглядатиметься лише як можливість завоювати певне місце провідника в зовнішній політиці Європейського Союзу в цьому регіоні.

Позиція Росії в Чорноморському басейні є неоднозначною. По-перше, вона має проблеми з Грузією, Молдовою, Азербайджаном, суперництво з Туреччиною. По-друге, більшість її потенціалу в регіоні зосереджено на Чорноморському флоті, який перебуває на території України, і гіпотетично може бути звідти виведений після 2017 року. Крім того, російська сторона все ще розглядає Чорноморський регіон як зону суперництва між Сходом і Заходом та забезпечення її впливу й домінування в регіоні. За

таких умов Російська Федерація не може стати гарантом сталого розвитку, конструктивного співробітництва та безпеки у Чорноморському регіоні.

На початку 90-х років XX ст. найвищі шанси посісти місце регіонального лідера регіону мала Туреччина. Однак через низку внутрішніх та зовнішніх причин це не сталося, і навіть активна участь країни в роботі ОЧЕС та ініційована програма «Чорноморська гармонія» не дозволяють їй стати гарантом безпеки в регіоні. Крім того, цьому заважають певні протиріччя турецького уряду з США.

Крім того, дві міжнародні організації – НАТО та ЄС постійно посилюють свої позиції у сфері безпеки в регіоні та намагаються відігравати все більшу роль у Чорноморсько-Каспійському басейні. Однак необхідно відмітити, що жодна з них не спроможна стати ключовим актором для забезпечення безпеки у регіоні. ЄС – через невелику задіяність у питаннях класичної військової безпеки та через те, що лише дві країни регіону є його членами, а НАТО через спротив з боку Російської Федерації і Туреччини.

Чорноморський регіон нараховує вісім організаційних структур, у рамках яких відбувається співпраця різного формату, але існує дві ініціативи, що спрямовані саме на безпекову кооперацію: це Чорноморська військово-морська група оперативної взаємодії «Блексіфор» (BLACKSEAFOR) та «Чорноморська гармонія». «Блексіфор» – це співробітництво, започатковане Туреччиною в квітні 2001 року, що передбачає спільні пошукові та рятувальні операції та допомогу цивільним кораблям у кризових ситуаціях. Наразі учасниками цього партнерства є Болгарія, Грузія, РФ, Румунія, Туреччина та Україна.

«Чорноморська гармонія» – це також турецька ініціатива, започаткована в 2004 році, до участі в якій були запрошені всі чорноморські держави, але наразі приєдналися лише Україна та РФ і в даний момент тривають консультації з Румунією та Болгарією. Ця операція є спорідненою з середземноморською операцією НАТО «Активні зусилля» та спрямована на боротьбу з тероризмом та контрабандою зброї масового знищення. У ході операції передбачені періодичні місії спостереження, супроводу, а при необхідності і затримання підозрілих кораблів [4, с. 29].

Але найбільш всеохоплюючою та широкою платформою для кооперації сьогодні є Організація Чорноморського Економічного Співробітництва (ОЧЕС), до складу якої входять 12 держав-членів (шість чорноморських країн, а також Албанія, Азербайджан, Вірменія, Греція, Молдова, Сербія) та 11 держав-спостерігачів. Від початку створення 1992 року ОЧЕС фокусувалася в основному на питаннях економічного співробітництва. Разом з тим, на Стамбульському самміті в 2002 році була зроблена спроба започаткувати безпекове співробітництво. Ця ініціатива так і залишилася декларативною, оскільки ОЧЕС, з огляду на свій широкий склад, стикається з проблемами розходження інтересів держав-членів, що породжують неможливість досягти спільних позицій із безпекових та політичних питань. Хоча саме через

те, що ОЧЕС об'єднує найбільшу кількість зацікавлених держав, Європейський Союз і розглядає цю організацію як платформу для здійснення власної чорноморської політики. ЧР сьогодні набуває особливого значення в контексті забезпечення безпеки Євросоюзу. Мова йде про такі компоненти безпечного та стабільного розвитку як:

- демократичний розвиток, ефективне врядування та ринкові взаємовідносини;
- відсутність «заморожених» конфліктів, регіональна стабільність;
- успішне подолання явищ організованої злочинності (торгівля наркотиками, торгівля людьми, торгівля зброєю, нелегальна міграція тощо);
- енергетична безпека (диверсифікація шляхів постачання енергоресурсів із метою отримання прямого доступу до Каспійських та Центрально-азійських родовищ);
- стійкий екологічно-безпечний розвиток (боротьба з кліматичними змінами та захист акваторії Чорного моря) [1, с. 17].

Україна як один із ключових акторів у цьому регіоні має потенціал об'єднати зусилля різних держав із метою формування системи безпеки в Чорноморському регіоні, але поки що в силу різних, здебільшого внутрішньополітичних та економічних, причин не спроможна самостійно відігравати роль регіонального лідера й гарантувати м'яку та класичну безпеку в регіоні. Беручи до уваги український потенціал, можна сказати, що наша країна, на думку автора, має всі шанси відігравати якщо не лідируючу, то щонайменш провідну роль у регіоні великого Чорного моря для забезпечення безпеки всіх рівнів, особливо в разі використання потенціалу двосторонніх відносин з іншими державами регіону та міжнародних організацій.

Певні можливості для країн Чорноморського регіону надає наявність в Україні потужного військово-промислового потенціалу. Співпраця з Україною зміцнює європейські орієнтації й забезпечує сприяння реалізації модернізованих проектів у країнах регіону. Вони також принципово не заперечують проти використання українського миротворчого потенціалу в урегулюванні локальних конфліктів (грузино-абхазького, грузино-осетинського, молдовсько-придністровського), вважають його більш прийнятним для себе (Грузія, Молдова) і готові до співпраці при вирішенні інших питань безпеки [3, с. 112]. В ідеалі на цих засадах могла б утворитися регіональна система партнерства і стабільності як органічний елемент загальноєвропейської архітектури безпеки, оскільки НАТО і ЄС на сьогодні не виявляють чітко вираженої готовності до створення нових форм і структур гарантування стабільності й безпеки у Причорномор'ї.

Україна об'єктивно зацікавлена як у зміцненні відносин із партнерами, котрі входять до ЄС, так і у всебічному розвитку співпраці з усіма державами Чорноморського регіону, у тому числі з Росією, яка була та залишається важливим стратегічним партнером України. На сьогодні існує декілька варіантів «стратегічних альянсів» для України з

іншими державами регіону та міжнародними організаціями для найбільш ефективного забезпечення безпеки та посилення ролі України в цьому процесі: Україна-Росія, Україна-Грузія, Україна- Румунія, Україна-Туреччина, Україна-Болгарія, Україна-НАТО, Україна-ЄС [4, с. 30].

Перший варіант є одним із найпростіших у реалізації, оскільки має повну підтримку з боку Російської Федерації. Об'єднавши потенціал Росії та України, РФ відновить свої позиції в регіоні майже до радянських, однак такий варіант не принесе Україні дивідендів, адже вона фактично буде позбавлена можливості приймати самостійні зовнішньополітичні рішення з основних напрямків і буде вимушена відмовитися від свого прагнення до євроатлантичної інтеграції та звести до мінімуму свою участь у рамках ГУАМ. Крім того, у разі такого тандему Чорноморський флот РФ залишиться в Криму і після 2020 року.

Другий варіант був би ідеальним, якщо дії розгорталися б при минулому керівництві, коли обидві країни об'єднували спільні прагнення до євроатлантичної інтеграції, спільні ініціативи в ГУАМ та розробки проекту транспортування нафти та газу.

Третій варіант стратегічного альянсу є найменш вивченим та його потенціал залишається найменш використаним й ускладнюється питанням статусу о. Зміїний та розвитку судового ходу «Дунай – Чорне море», що є факторами стримування розвитку такого співробітництва. Однак, необхідно відмітити, що для забезпечення безпеки в Чорноморському регіоні, одним із найвигідніших партнерів для України може стати саме Румунія, бо їх об'єднує спільність зовнішньополітичних орієнтирів та підтримка ініціатив у рамках Чорноморського регіону. Ці держави є членами ОЧЕС, Блексіфор, Єврорегіонів «Нижній Дунай» та «Чорне море», що заклало міжнародно-правову базу та налагодженні зв'язки для забезпечення економічної та військової безпеки у регіоні [4, с. 31].

Протягом багатьох років Україна активно співпрацює з Туреччиною у багатьох напрямках як на двосторонньому, так і на багатосторонньому рівнях. Туреччина є однією зі впливових держав регіону, зокрема через контроль над Чорноморськими протоками та своє географічне положення – розташуванням між Європою та Азією. Великий військовий, військово-морський, економічний потенціал, а також той факт, що її територією проходить декілька великих трубопроводів, робить Туреччину важливим партнером України для створення системи безпеки в Чорноморському регіоні. Однак існує і два проблемних фактори. Перший – це турецька протидія альтернативним шляхам енергопостачання Європи та бажання зосередити основний транзитний потенціал для транспортування каспійської нафти через свою територію. По-друге, це об'єднання зусиль Туреччини та Росії з нерозповсюдження операцій НАТО, зокрема «Активних зусиль» на Чорноморський регіон.

П'ятий варіант взагалі, на думку автора, є безперспективним, бо у сфері безпеки Болгарія

повністю орієнтована на регіон Південно-Східної Європи, а в Чорноморському регіоні активно бере участь лише в роботі Блексіфор. Тому співробітництво з Болгарією варто розглядати лише в рамках співпраці в різних міжнародних організаціях, щодо культурних проектів та у сфері економіки [4, с. 31].

Союз України з НАТО є малоймовірним через невизначеність своєї позиції щодо майбутнього членства в Альянсі та високого рівня негативної громадської думки щодо співробітництва, тому й не може бути провідником діяльності НАТО в регіоні, але може використовувати переваги та потенціал НАТО в окремих сферах.

Незважаючи на певні проблеми у відносинах Україна-ЄС, а також той факт, що Європейський Союз лише з 2007 року почав активно залучатися до регіональних справ, тим не менш стабільність та безпека Чорноморського регіону впливає на енергопостачання країн Європи, безпеку транспортних коридорів Європа-Азія, знижує рівень соціально-економічної напруги на кордонах розширеного ЄС, тому ця організація не може залишатися осторонь тих процесів які відбуваються у басейні Чорного моря. Економічне значення Чорноморського регіону для ЄС в основному перебуває у сфері енергетичної безпеки, і це значення росте. Лише у 2007 році з'явилася стратегія ЄС щодо Чорноморського регіону «Чорноморська синергія», яка є скоріше декларативним документом, аніж планом дій [5, с. 120]. Підтримка, яка була висловлена українському мирному плану врегулювання Придністровського конфлікту та діяльність місії Європейського Союзу на українсько-молдовському кордоні довели доцільність та ефективність співпраці між ЄС та Україною у сфері невійськової безпеки.

Підсумовуючи вищезазначене, можна говорити про те, що завдяки особливостям свого геополітичного положення Чорноморський регіон перманентно опиняється у фокусі зіткнення стратегічних інтересів різних держав. З історичного погляду він завжди був ареною економічного, політичного й культурного спілкування народів та цивілізацій і водночас складним вузлом суперечностей між блоками і країнами. Тому, безумовно, одним із найбільш ефективних шляхів подолання протиріч, а, відповідно, і покращення військово-політичного клімату не тільки в Чорноморському регіоні, але й у цілому в Європі, є створення регіональної чорноморської системи колективної безпеки. Питання м'якої та класичної безпеки в Чорноморському регіоні взаємопов'язані. Без урегулювання заморожених конфліктів неможливо гарантувати безпеку транспортних шляхів та трубопроводів, а без безпеки судноплавства охороняти навколишнє середовище.

Нинішня розстановка сил, яка з часом теж може змінитися, визначає шляхи створення регіональної системи безпеки на сучасному етапі. В ідеалі мало б відбуватися паралельне усунення двосторонніх розбіжностей у російсько-українських, російсько-турецьких, турецько-грецьких, вірмено-азербайджанських відносинах. На практиці ж розгортається важкий процес

підтримання балансу сил у регіоні між опозиційними сторонами.

Можна створювати багато сценаріїв на основі визначення того, хто, чому і за яких умов може переглянути своє ставлення до глобальних питань, від чого залежатимуть і кардинальні зміни в регіональному розкладі безпеки в басейні Чорного моря. Але така невизначеність ніяк не знижує відповідальності держав у Чорноморському регіоні за створення безпечних умов розвитку. До тих пір, доки не будуть усунуті глобальні суперечності, регіональні угруповання держав так і формуватимуться на основі тимчасового зближення вузьких інтересів чи за наявності спільного суперника в протилежному стані, що й далі гальмуватиме створення стабільної системи регіональної безпеки та співробітництва, незважаючи

навіть на позитивні зрушення та найоптимістичніші прогнози.

Україна має потенціал для ініціювання низки проектів із метою створення повноцінної системи безпеки в Чорноморському басейні. Однак для найбільш ефективного використання свого потенціалу Україні необхідно співпрацювати з іншими державами регіону та міжнародними організаціями, зокрема з Європейським Союзом варто зосередитися на питаннях економічної та енергетичної безпеки, із НАТО – на антитерористичній діяльності, із Росією, Туреччиною та Румунією – звернути більше уваги на питання безпеки судноплавства, із Грузією – на питання демократизації, диверсифікації шляхів поставок енергоносіїв та маршрутів їх транспортування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Глебов С. Глобальні і регіональні виміри безпеки в Чорноморському регіоні (сучасний етап розвитку міжнародних відносин) / С. Глебов // Контекст. – 2001. – № 7. – С. 12–17.
2. Максименко І. В. Перспективи інтеграції Чорноморського регіону в контексті інтересів Європейського Союзу / І. В. Максименко // Чорноморська безпека. – 2008. – № 2 (8). – С. 33–37.
3. Перспективи співробітництва між ЄС та регіональними організаціями Чорноморського регіону. Матеріали міжнародної конференції (Київ, 7 квітня 2007 р.) / Національний інститут проблем міжнародної безпеки. – К. : НІПМБ, 2007. – 182 с.
4. Шелест Г. В. Посилення ролі України у формуванні системи безпеки Чорноморсько-Каспійському регіоні / Г. В. Шелест // Чорноморська безпека. – № 2 (8). – 2008. – С. 29–32.
5. Communication of Commission to the European Council and the European Parliament «Black Sea Synergy – A New Regional Cooperation Initiative». – Brussels, 11.04.2007. – COM (2007) 160 final.

ДОСВІД ЄС У ВРЕГУЛЮВАННІ МІЖНАРОДНИХ КОНФЛІКТІВ В АЗІЙСЬКОМУ РЕГІОНІ (ІРАК, АФГАНІСТАН, КАШМІР)

Розглядається роль ЄС у врегулюванні міжнародних конфліктів в азійському регіоні, зокрема в Іраку, Афганістані, Кашмірі. Здійснюється характеристика нормативно-правової бази ЄС у сфері безпеки та миротворчості й аналізується практична діяльність співтовариства. Автор дійшов висновку про цілеспрямовану гуманітарну допомогу з боку європейської спільноти в Іраку та Афганістані, але є неефективними дії ЄС щодо врегулювання ситуації в Кашмірі.

Ключові слова: ЄС, міжнародні конфлікти, Ірак, Афганістан, кашмірське питання.

Рассматривается роль ЕС в урегулировании международных конфликтов в азиатском регионе, в частности в Ираке, Афганистане, Кашмире. Осуществляется характеристика нормативно-правовой базы ЕС в сфере безопасности и миротворчества и анализируется практическая деятельность сообщества. Автор пришел к выводу о целенаправленной гуманитарной помощи со стороны европейского сообщества в Ираке и Афганистане, но неэффективны действия ЕС по урегулированию ситуации в Кашмире.

Ключевые слова: ЕС, международные конфликты, Ирак, Афганистан, кашмирский вопрос.

The role of the EU in resolving international conflicts in the Asian region, including Iraq, Afghanistan, Kashmir is considered. The legal framework of EU security and peacemaking is characterized and practical activity of the community is analyzed. The author comes to the conclusion about existing humanitarian assistance from the European community in Iraq and Afghanistan, but ineffective EU's actions in resolving the situation in Kashmir.

Key words: EU, international conflict, Iraq, Afghanistan, Kashmir issue.

Міжнародні відносини на сучасному етапі характеризуються конфліктогенністю між основними суб'єктами світової політики. Глобального значення набуває інтенсифікація конфліктів на регіональному рівні. Зокрема, азійський регіон має певну особливість – ісламізація конфліктів із залученням терористичної складової (Афганістан, Кашмір), яка вже давно стала відігравати глобальну роль у міжнародних відносинах. Участь ЄС у забезпеченні миру в азійському регіоні є одним із напрямів безпекової політики співтовариства. Зокрема, актуальність питання підкреслюється новою хвилею розвитку ситуації в Афганістані в контексті проголошення Б. Обамою 2011 року процесу виведення військових сил США із країни до 2014 року та президентськими виборами в країні, які припадають саме на закінчення цього терміну. Варто наголосити на тому, що ЄС не залишиться осторонь цієї події, так як існують механізми співробітництва організації з НАТО та США.

Відзначимо, що участь ЄС у врегулюванні міжнародних конфліктів є предметом дослідження провідних вітчизняних (В. В. Копійка, Т. І. Шинка-

ренко [5]) та зарубіжних (М. К. Арбатов [4]) науковців, зокрема аналізу організаційної та нормативно-правової бази ЄС щодо підтримання миру та безпеки у світі присвячена праця В. В. Копійки, Т. І. Шинкаренка [5]. Характеристики практичної імплементації дій співтовариства у врегулюванні конфліктів в азійському регіоні присвячена монографія М. К. Арбатова [4], статті А. Благовіщенського [1], Н. В. Бурлінової [2], А. Новіка [6], Х. Чаффера [8]. Джерельну базу склали Європейська стратегія безпеки [3].

Мету статті автор вбачає в аналізі нормативно-правової бази ЄС щодо підтримання миру та безпеки у світі, а також характеристики практичної участі співтовариства у врегулюванні конфліктів в Іраку, Афганістані та Кашмірі.

Миротворчість є одним із важливих напрямків зовнішньої політики Європейського Союзу в його багатовекторній діяльності. Зокрема, врегулювання регіональних конфліктів, забезпечення європейської та міжнародної безпеки переводить ЄС на рівень одного з найважливіших міжнародних центрів сили.

Загальні принципи проведення операцій та місії під керівництвом ЄС, а також порядок залучення сил і засобів країн-учасниць регламентуються Європейською стратегією безпеки (2003), Амстердамським договором (1997), Петербурзькою (1994) і Гельсінською (1999) деклараціями. Крім того, питання взаємодії ЄС з іншими міжнародними організаціями при проведенні миротворчих і гуманітарних операцій регулюються пакетом угод із НАТО «Берлін Плюс» (1996), спільною декларацією ЄС і ООН про співробітництво в галузі запобігання та врегулювання криз (2003) та іншими документами [4, с. 6].

Прийнята в ЄС модель «усеосяжної безпеки» передбачає не тільки врегулювання конфліктів, але й їх запобігання. Вона включає широкий спектр миротворчої діяльності – класичні миротворчі операції, поліцейські операції, утвердження верховенства закону, реформи у сфері безпеки і постконфліктного відновлення, будівництво демократичних інститутів [5, с. 367].

Варто наголосити на тому, що в Європейській стратегії безпеки (ЄСБ), яка була прийнята ЄС у 2003 р., були визначені основні загрози та стратегічні цілі. Регіональні конфлікти виділяються як одна з головних загроз європейській безпеці: «Проблеми, аналогічні кашмірській, конфлікту на Корейському півострові прямо чи опосередковано зачіпають інтереси Європи» [3]. Ця стратегія зберігає свою актуальність і донині. 11 грудня 2008 року, після кавказької кризи, Європейська рада ухвалила Доповідь про реалізацію ЄСБ під назвою «Забезпечення безпеки у світі».

Азійський регіон, зокрема конфлікти в Іраку, Афганістані та Кашмірі не лише дестабілізують ситуацію в регіоні, а й є уособленням терористичної загрози світовій спільноті за рахунок територіальної дислокації різних терористичних угруповань під проводом «Аль-Каїди» та «Об'єднаної ради джихаду». Залучення ЄС до американської антитерористичної стратегії стало переконливим аргументом на втручання європейської спільноти в цей регіон.

У липні 2005 р. була розпочата місія сприяння підготовці співробітників правоохоронних органів в Іраку у складі 62 співробітників. Як і у випадку з Косово, країни ЄС зайняли різні позиції щодо самого конфлікту, але прийшли до консенсусу з питання про необхідність сприяти постконфліктній стабілізації. Щоб цей консенсус призвів до заснування місії, знадобилося подолати цілу низку розбіжностей. Кілька країн-членів вважали, що участь ЄС можлива лише після завершення окупації Іраку. До ідеї створення місії прохолодно поставилися США. Американська адміністрація, очевидно, не стільки побоювалася втручання ЄС, скільки не вірила в те, що операція надасть помітний вплив на ситуацію в Іраку [1, с. 14].

Офіційні оцінки ЄС представляють місію в Іраку як дуже успішну. У процесі її роботи професійну підготовку під керівництвом експертів Євросоюзу до кінця 2010 р. пройшли близько 3 600 представників іракських органів юстиції та охорони правопорядку. Здебільшого навчання було організоване на території

країн-членів ЄС. Найбільш активними учасниками місії стали Великобританія, Франція, Німеччина, Данія, Іспанія та Італія. Безпосередньо в Іраку проводилися тренінги тільки для дев'ятисот іракців. Офіси місії розташовані в Багдаді, Ербілі та Басрі. Представники США в регіоні мало звертають увагу на присутність місії ЄС, масштаби якої непорівнянні з тією роботою, яку вони ведуть в Іраку. Тим не менше досвід безпосередньої роботи з представниками державних органів Іраку може виявитися корисним для ЄС, який буде краще розуміти що відбувається в цій країні [4, с. 50].

Не бажаючи залишатися осторонь від міжнародних зусиль із забезпечення безпеки в Афганістані, ЄС визнав можливою свою участь у цьому конфлікті. 15 червня 2007 року Європейський Союз розпочав проведення поліцейської місії в Афганістані, метою якої є надання допомоги уряду країни у формуванні системи правоохоронних органів. У процесі діяльності місії повинні вирішуватися такі завдання: підготовка національних кадрів для міністерства внутрішніх справ, сприяння уряду Афганістану в реформуванні правоохоронних органів, організація взаємодії міжнародних структур із правоохоронними органами країни з питань боротьби з організованою злочинністю і незаконним розповсюдженням наркотиків [2].

Організаційно місія складається з центрального представництва в Кабулі і периферійних органів, розгорнутих при регіональних поліцейських командуваннях. Крім того, до неї входять офіцери поліції та експерти-юристи, прикомандировані в якості радників до міністерств внутрішніх справ і юстиції, а також до генеральної прокуратури. Безпосереднє керівництво місією здійснює її голова – генерал Ю. Шольц (ФРН). Загальна чисельність її особового складу – близько 200 чоловік із 15 країн-учасниць і шести, які не входять до складу Євросоюзу.

Фінансування місії (у 2008 році виділено близько 50 млн євро) здійснюється з бюджету Європейського Союзу. Крім того, для підготовки та оснащення підрозділів афганської національної поліції залучаються додаткові фінансові кошти зі спеціального фонду, що формується в тому числі за рахунок внесків третіх країн [6].

Ще одним конфліктом, який існує на теренах Азії, є індійсько-пакистанська суперечка щодо територіальної приналежності Джамму і Кашміру. ЄС не раз звертав свою увагу на це протистояння і закликав до його мирного врегулювання. Але такі заклики не можна вважати конкретними діями, що повністю співпадає з позицією США в цьому питанні, які лише сподіваються на взаємодію Пакистану та Індії і втрутаються в проблему лише за обопільною згодою конфліктуючих сторін. У 2011 році один із лідерів сепаратистського руху Джамму і Кашміру Ясин Малик звернувся до ЄС із проханням посприяти мирному діалогу між кашмірцями та Індією, але не отримав практичної допомоги [8]. Цей факт підтверджується і заявою К. Ештон, де зазначається, що співтовариство буде й надалі надавати гуманітарну допомогу постраждалим групам населення в межах

Діалогу ЄС-Індія щодо забезпечення прав людини. «Однак, із питання про більш безпосередню участь ЄС у двосторонньому діалозі між сторонами, слід мати на увазі, що це може бути зроблено, тільки якщо конфліктуючі Сторони домовились про залучення ЄС до діалогу» [7].

Підсумовуючи викладене вище, відзначимо:

– Європейський Союз має розгалужену нормативно-правову базу щодо участі у врегулюванні міжнародних конфліктів, яка безпосередньо втілена в моделі «усеосязної безпеки» та імплементується застосуванням на практиці засад Європейської стратегії безпеки;

– не останню роль відіграє миротворчість країн ЄС в азіському регіоні. Існування місії в Іраку дозволяє сприяти внутрішній стабілізації ситуації за допомогою професійних навчань іракських військово-службовців. Існуюча поліцейська місія ЄС в Афганістані надає допомогу уряду країни у формуванні системи правоохоронних органів та боротьбі з наркотрафіком. Не досить ефективною є діяльність співтовариства щодо врегулювання кашмірського питання, так як на повноцінне втручання немає згоди конфліктуючих сторін – Індії та Пакистану.

ЛІТЕРАТУРА

1. Благовещенский А. Операции и миссии Европейского Союза / А. Благовещенский, В. Рышковский // Зарубежное военное обозрение. – 2008. – № 7. – С. 13–18.
2. Бурлинова Н. В. Война в Афганистане (2001-2011 гг.) : обзор и перспективы / Н. В. Бурлинова [Электронный ресурс] // Сайт «Перспективы». – 2011. – 1 июля. – Режим доступа : http://www.perspektivy.info/oikumena/vostok/vojna_v_afganistane_2001___2011_gg_obzor_i_perspektivy_2011-07-01.htm.
3. Европейская стратегия безопасности [Электронный ресурс] // Официальный сайт Совета Европы. – Режим доступа : http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/librairie/PDF/QC7809568RUC.pdf.
4. Европейский Союз и региональные конфликты / [отв. ред. Н. К. Арбатова, А. М. Кокеев. – М. : ИМЭМО РАН, 2011.
5. Європейський Союз : історія і засади функціонування : [навч. посіб.] / В. В. Копійка, Т. І. Шинкаренко ; [за ред. Л. В. Губернського]. – К. : Знання, 2009. – 751 с.
6. Новик А. ЕС меняет стратегию в Афганистане / А. Новик [Электронный ресурс] // Сайт Института Ближнего Востока. – 2011. – 4 января. – Режим доступа : <http://www.centrasia.ru/newsA.php?st=1294997880>.
7. Kashmir on European Union's agenda [Електронний ресурс] // Kashmir Media Service. – Режим доступа : kmsnews.org/news/2012/06/16/kashmir-on-european-union's-agenda.html.
8. Schaffer H. The International Community and Kashmir / H. Schaffer [Електронний ресурс] ; University of Illinois. – Режим доступа : <http://acdis.illinois.edu/assets/docs/222/articles/TheInternationalCommunityandKashmir.pdf>.

«КОНЦЕНЦІЯ МИРУ» У ЗОВНІШНІЙ ПОЛІТИЦІ ВАТИКАНУ

У статті розглянуто питання поширення миру на Землі, яке реалізується в зовнішній політиці Ватикану. Ватикан визначає просування миру у світі як ключовий аспект своєї зовнішньої політики. У статті розглядаються основні аспекти здійснення цієї політики.

Ключові слова: Ватикан, війна, мир, Іоанн Павло II, діалог, папська дипломатія.

В статье рассмотрен вопрос распространения мира на Земле, которое реализуется во внешней политике Ватикана. Ватикан определяет продвижения мира в мире как ключевой аспект своей внешней политики. В статье рассматриваются основные аспекты осуществления этой политики.

Ключевые слова: Ватикан, война, мир, Иоанн Павел II, диалог, папская дипломатия.

The question of the spreading peace on the Earth, which is being realized in the Vatican foreign policy, is examined in the article. Vatican determines world peace promotion as its key aspect of foreign policy. The main aspects of this policy implementation are discussed in the article.

Key words: Vatican, war, peace, John Paul the 2nd, dialog, the papal diplomacy.

Тема миру в доктрині Ватикану завжди посідала ключове місце, вона набуває великого значення в документах Пап, починаючи від 60-х років минулого століття. Дві світові війни зі всіма їх руйнівними наслідками, локальні конфлікти, розпад колоніального світу, «холодна війна» зробили це питання особливо актуальним. Тому не дивно, що воно знайшло такий глибокий відгук в офіційних документах Католицької церкви.

Метою роботи є дослідження концепції миру, яка є важливим аспектом зовнішньої політики Ватикану. Виходячи з мети, поставлені такі завдання:

- дослідити історичні витоки формування концепції миру;
- визначити основні аспекти діяльності Святого Престолу;
- з'ясувати ставлення Ватикану до провідних міжнародних організацій.

Визначення позиції щодо війни і миру – найважливіша складова частина політичної доктрини будь-якої із християнських церков. Перші християнські громади проповідували абсолютний пацифізм. Але вже після 170 р., коли в Римській імперії для деяких категорій громадян була запроваджена обов'язкова служба в армії, перед християнами постало питання про ставлення до військової служби. Для християнина воно виникає як похідне від ставлення до державної влади. З одного боку, християнин не міг бути одночасно солдатом і християнином, з іншого боку, він був законослухняним громадянином і мав був захищати «справедливу справу» свого імператора від

«несправедливої агресії». На цьому ґрунті, як результат компромісу між двома позиціями, виникає концепція «справедливих» і «несправедливих» воєн.

Розгортання нових видів зброї масового знищення в умовах кризи розрядки міжнародної напруженості в другій половині 70-х – першій половині 80-х років поставило під сумнів не тільки концепцію «справедливих» і «несправедливих» воєн і будь-яку спробу виправдати гонку ядерного озброєння. У сучасних умовах боротьба за мир набула характеру боротьби за збереження життя на Землі. Перед папством постала проблема розробки нової концепції війни і миру.

Потреба у виробленні нової єдиної позиції була обумовлена ще й тим, що інші християнські церкви виявляли значно більшу активність у цій сфері. Частина з них уже перейшла на пацифістські позиції.

Іоанн Павло II опинився перед необхідністю пов'язати в єдине ціле євангельське «непротиставлення злу насильством» та розділення Ватиканом концепції ядерного залякування, апокаліптичне бачення перспективи розвитку людства з його земними надіями на світ, і все це – зі стратегічними цілями і завданнями папства.

Виступи на захист світу – один із найважливіших напрямків діяльності Іована Павла II. Цій проблемі він присвятив ряд своїх енциклік, щорічні послання на День миру (1 січня), щорічні проповіді про світ, традиційні виступи перед дипломатичним корпусом. Проблемі війни і миру папа присвятив численні послання на адресу міжнародних організацій і свої

виступи на форумах ООН та ЮНЕСКО. Про необхідність боротьби за мир Іван Павло II говорив практично у всіх виступах під час своїх численних поїздок по земній кулі. Серед цих останніх найбільш виділяються за своїм емоційним напруженням і силою антивоєнного заклику проповіді в Освенцімі 1979 р., у Хіросімі 1981 р. та в Ковентрі 1982 р. Цій же меті служать і миротворчі папські ініціативи: від спроби посередництва в конфлікті між Чилі та Аргентиною, Аргентиною і Великобританією, послань на адресу керівників СРСР і США до суто релігійних заходів типу екуменічного моління за мир в Ассізі 1986 р.

Існує два типи папських виступів і послань із проблем боротьби за мир і запобігання ядерної катастрофи. Найбільш поширені, звернені до багатомільйонних мас віруючих, які побоюються за майбутнє людей, принесли Іоанну Павлу II величезну популярність. Менш поширені папські послання і виступи суто політичного характеру, адресовані урядам, дипломатам, парламентаріям, військовим.

Суть цих звернень до мас полягає в тезі про дуже глибоку кризу в етичному плані нашої цивілізації і про світ як «етичну проблему». Тим самим джерело сучасних конфліктів і воєн переноситься Папою зі сфери класових і політичних відносин у сферу моралі та етики. Головний наголос у своїх виступах Іван Павло II перш за все робить на розкритті людського масштабу пережитої кризи. У зображенні Папи, універсальний характер пережитої людством кризи виявляється, перш за все, в її моральному характері, бо все те, що ще вчора викликало у людства соціальний оптимізм, сьогодні втратило свій сенс, наука і науково-технічний прогрес все ще вражають уяву людини своїми успіхами, але вони вже не вселяють оптимізму, а лякають.

На відміну від своїх попередників, які концентрували свою увагу на проблемі війни (наприклад, на визначенні характеру війн і змісту поняття «справедлива війна»), Іван Павло II ставить в основу своєї концепції поняття миру. Якщо відволіктися від численних емоційних визначень миру в Іоанна Павла II, то його змістом буде «християнська цивілізація любові» як «раціональний і моральний порядок, який спирається на Бога». В основі цієї цивілізації лежать принципи любові до ближнього, соціальної справедливості та свободи, що розуміється як комплекс політичних і соціально-економічних прав людини. Таким чином, папська концепція миру орієнтує не на боротьбу проти війни, а на боротьбу за новий соціальний порядок, що виключає війни.

Формою боротьби за мир Папа вважає діалог. Іван Павло II розрізняє «справжній» і «фальшивий» діалоги. Справжнім є багатоступінчастий, заснований на християнських цінностях діалог людських особистостей і культур. Виступаючи перед молодими членами італійської організації «Католицька дія» 8 травня 1982 р., Папа закликав своїх слухачів боротися за мир не стільки за допомогою мирних демонстрацій, скільки за встановлення миру в собі, у стосунках у сім'ї. Наступним етапом цього діалогу буде встановлення добрих відносин у рамках села, міста, регіону, країни, а потім і всього світу.

У свою чергу, свідомо політика урядів має сприяти як досягненню цієї соціальної справедливості, так і розвитку діалогу. Діалог повинен йти знизу, охоплюючи багатомільйонні маси людей з усіх країн світу. Це – справжній діалог, який протиставляється Папою «фальшивому діалогу». У рамках пропонованого Папою християнського оновлення повинні виникнути демократичні структури, що забезпечують соціальний світ. Тільки після досягнення соціального миру в кожній із країн можна перейти до діалогу на міжнародному рівні.

Визначаючи свою позицію по відношенню до проблеми ядерного роззброєння, питання про застосування ядерної зброї, проблеми рівноваги сил і концепції ядерного залякування, проблеми гонки озброєння, Іоанн Павло II виступив за повне і беззастережне знищення ядерної зброї. Його збереження пов'язане з ризиком випадкового вибуху та термоядерної війни.

Ватикан привітав позитивні зрушення в міжнародних відносинах і поліпшення клімату у світі в результаті успіху мирних ініціатив нового радянського керівництва. Папа високо оцінив радянсько-американські угоди про ліквідацію ядерних ракет середнього радіусу дії, укладену в Женеві в грудні 1987 р. Але клімат розрядки у відносинах між наддержавами розглядався Ватиканом перш за все як створення умов для прояву активності в побудові світу всіма країнами.

Особливої уваги в цьому контексті заслуговує дипломатична активність Св. Престолу, оскільки католицька церква є єдиною релігійною структурою, яка має свою дипломатичну службу. Крім цього, папська дипломатія нараховує багатовікову історію і в цілому може бути цінним джерелом для дослідників, критично налаштованих по відношенню до так званої «позачасової» (timelessness) у підході до вивчення дипломатії та міжнародної політики.

Серед дослідників міжнародних відносин мало хто звертає увагу на важливість ролі папської дипломатії, яка часто розглядається як певний анахронізм.

Історія свідчить, що незважаючи на глибинні зміни політичного та інституціонального контексту, традиція правителів звертатися за допомогою і порадою до Риму, до священнослужителів та папських дипломатів, зберігається. Вплив церкви, інтегрованої в структури держави, залишається досить значним. До того ж церква в багатьох католицьких країнах була і до цих пір є важливим постачальником керівних урядових кадрів. Папський Рим, як і раніше, зберігає своє значення центру міжнародної дипломатичної активності.

Розглядаючи світ як дар Божий, Св. Престол робить основним напрямком своєї дипломатії захист, збереження та відновлення миру, а також запобігання конфліктів. Знаменита промова Бенедикта XV, що засуджувала Першу світову війну як «непотрібну бійню», стала свого роду точкою відліку в миротворчій політиці Св. Престолу. Із цього моменту всі наступні папи розглядають свій особистий внесок у миротворчі зусилля як пріоритет у зовнішній політиці. Війна «ламає життя невинних людей, навчає вбивати і калічить життя вбивць, вона залишає за

собою атмосферу ненависті й озлоблення, роблячи ще більш складним справедливе розв'язання конфліктів, які цю війну спровокували».

Папська дипломатія вкладає в концепцію миру своє цілком конкретне розуміння справедливості та загального блага, заснованого на дотриманні міжнародним співтовариством таких фундаментальних прав людини як право на життя, гідне існування, свободу совісті.

Застосування сили не скидається з рахунків, але розглядається як останнє засіб, який може бути застосоване лише в самих крайніх обставинах. Лише двічі протягом цього сторіччя Св. Престол приєднувався до закликів міжнародної громадськості застосувати силу: один раз у Руанді, а другий – в Югославії, так як, на думку Св. Престолу, альтернативою застосування сили було масове винищення мирного населення.

У цьому контексті багатовіковий досвід ватиканській дипломатії у сфері – посередництва, добрих послуг та арбітражу стає особливо цінним. Майбутнім папським дипломатам постійно нагадують, що здійснення миротворчості є пріоритетним завданням будь-якої дипломатичної місії, і в особливості дипломатичної місії Св. Престолу. Таке бачення цілком відповідає прагненню дипломатії Св. Престолу сприяти формуванню культури, що відповідає християнським заповідям. В останні десятиліття дипломатія Ватикану активно включилася у вирішення найбільш затяжних і кровопролитних конфліктів шляхом спонукання протиборчих сторін до діалогу і відновлення миру на основі взаємної поваги. Іван Павло II неодноразово закликав «ніколи не відмовлятися від діалогу і не покладатися на силу зброї».

На практиці Ватикан активно розвивав посередницьку дипломатію. Мова йшла про арабо-ізраїльському конфлікті, про становище в Північній Ірландії, Миротворчі зусилля були зроблені дипломатією Ватикану також на припинення війни в Лівані і запобігання збройного конфлікту між Чилі та Аргентиною через протоки Бігль.

Дипломатичні відносини представляються Папі «адекватним засобом задіяти моральні та етичні ресурси народів світу». Щоб відповідати досягненню цієї мети, дипломати, на його думку, повинні володіти такими рисами: відкритістю до проблем інших людей, толерантністю, розумінням і визнанням існуючих відмінностей між людьми, почуттям відповідальності при веденні діалогу, схильністю до мирних, ненасильницьких засобів вирішення конфліктних ситуацій, духом солідарності і пошуком точок дотику в кожній з протиборчих сторін, не з другорядних, а з головних питань, життєво важливих із точки зору подальшого існування і досягнення загального інтересу.

Особливе значення в політиці Св. Престолу має «превентивна дипломатія». Із метою запобігання збройних конфліктів, як вважає католицька церква, необхідно перш за все неухильно дотримуватися принципу справедливості. Забезпечення цього принципу

є обов'язком держав як у внутрішній, так і в зовнішній політиці.

Інструментом діалогу перш за все, за словами Івана Павла II, є «постійне прагнення використовувати всі можливі формули переговорного процесу, посередництва, арбітражу, домогтися, щоб домовленість превалювала над розбіжностями і ненавистю». Залежно від поточного моменту, діалог може набувати найрізноманітніших конфігурацій.

Св. Престол заявляє про те, що принципи миру, справедливості, поваги прав людини і гідності людської особистості, зафіксовані в Статуті ООН, збігаються з принципами, що надихають діяльність церкви. І сьогодні Св. Престол вважає, що тільки універсальна міжнародна організація здатна вирішити проблеми сучасності: роззброєння, охорона навколишнього середовища, енергетична криза, проблеми розвитку, народонаселення, водопостачання, продовольства, охорони здоров'я, сім'ї, молоді і людей похилого віку, світового океану та космічного простору.

Подібні проблеми, на думку Св. Престолу, не можливо вирішити на двосторонньому рівні: необхідний глобальний підхід і політична воля всіх урядів, а також постійний діалог між усіма членами міжнародного співтовариства.

На думку Св. Престолу, ООН є унікальним міжнародним форумом, здатним забезпечити основу для діалогу і переговорів із вищезазначених проблем.

У той же час Іван Павло II у своєму виступі на ГА ООН у жовтні 1995 р. підкреслив, що Св. Престол розглядає ООН не як прообраз світу уряду, а як центр із вироблення моральної політики, котра ставить собі завданням не тільки вирішення поточних проблем. ООН, на його думку, повинна перетворитися на такий усесвітній форум, де ведеться серйозна дискусія про систему цінностей, яка визначає шляхи вирішення всіх політичних, економічних і соціальних питань.

Заслужують на увагу нові форми, які з'явилися в арсеналі ватиканської дипломатії. Це «експресивна дипломатія», у символічних образах і вчинках утілює ідеї і наміри Св. Престолу; «народна дипломатія», провідниками якої стають групи католиків-мирян, здатні мобілізувати широкі маси на вирішення тих чи інших міжнародних проблем; «навчання світу», що припускає дипломатичні зусилля і роз'яснювальну роботу, спрямовані на запобігання збройних конфліктів.

У зв'язку з цим Ватикан інтенсивно використовує новітні досягнення електронної ери. У цілому папська правова концепція виходить із необхідності створення такого світового співтовариства, визначальною характеристикою якого з'явиться взаємозалежність і співробітництво, а не баланс сил між різними блоками суверенних держав. Такі риси ватиканської дипломатії як гнучкість у підході до складних проблем, вміння дипломатів проявляти толерантність і долати міркування кон'юнктурного плану, дають привід для світської дипломатії більш глибоко усвідомити сутність дипломатичної діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ватикан / [гл. ред. С. Н. Дмитриев]. – М. : Вече, 2001. – 238 с.
2. Зонова Т. В. Дипломатия Ватикана в контексте эволюции европейской политической системы / Т. В. Зонова. – Москва. – 2000. – 356 с.
3. Ковальский Н. А. Ватикан на мировой арене / Н. А. Ковальский // Общественно-политический журнал. Современная Европа. – № 2. – 2001.
4. Ковальский Н. А. Ватикан и мировая политика. Организация внешнеполитической деятельности католического клерикализма / Н. А. Ковальский. – Москва. – 1964. – 428 с.
5. Ковальский Н. А. Католицизм и дипломатия / Н. А. Ковальский. – Москва. – 1969. – 243 с.
6. Козлов В. Дипломатія Ватикану та його роль у міжнародному житті / В. Козлов // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – К., 2001. – Вип. 29, ч. 1. – С. 143–146.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

БАЙДИКОВА К. – магістр факультету політичних наук Чорноморського державного університету імені Петра Могили.

БІЛОТІЛ К. – студентка факультету політичних наук Чорноморського державного університету імені Петра Могили.

ВОЛИНЕЦЬ К. – студентка факультету політичних наук Чорноморського державного університету імені Петра Могили.

ГОНЧАРЕНКО Н. – студент Навчально-наукового інститут історії та права Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського.

ДЕМЧЕНКО Є. – магістр Інституту державного управління Чорноморського державного університету імені Петра Могили.

ДОНЧЕНКО Т. – аспірант Інституту державного управління Чорноморського державного університету імені Петра Могили.

ДУМА Д. – студент факультету політичних наук Чорноморського державного університету імені Петра Могили.

ЗАХАРКО М. – магістр Інституту державного управління Чорноморського державного університету імені Петра Могили.

КАЛАЧОВА О. – студентка факультету політичних наук Чорноморського державного університету імені Петра Могили.

КОЗАЧУК М. – голова студентської колегії, студент факультету соціології Чорноморського державного університету імені Петра Могили.

КРАВЕЦЬ А. – студентка Навчально-наукового інституту історії та права Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського.

КУЛІЧЕНКО О. – магістр факультету політичних наук Чорноморського державного університету імені Петра Могили.

КУТЕЛЬВАС Т. – магістр Інституту державного управління Чорноморського державного університету імені Петра Могили.

ЛАКУТІНА Н. – магістр факультету політичних наук Чорноморського державного університету імені Петра Могили.

МЕЛЬНИЧУК В. – студент факультету соціології Чорноморського державного університету імені Петра Могили.

МІХЕЛЬ Д. – заступник директора Центру євроатлантичної та європейської інтеграції Чорноморського державного імені Петра Могили.

МОСІЙЧУК О. – магістр факультету політичних наук Чорноморського державного університету імені Петра Могили.

МОСКОВЕЦЬ В. – магістр факультету політичних наук Чорноморського державного університету імені Петра Могили.

НЕДБАЙ Л. – студентський декан факультету політичних наук, студентка факультету політичних наук Чорноморського державного університету імені Петра Могили.

ОЛІЙНИК Ю. – магістр факультету політичних наук Чорноморського державного університету імені Петра Могили.

ПАЛАГНЮК О. – аспірант Інституту державного управління Чорноморського державного університету імені Петра Могили.

ПШЕНИЧНА Т. – студентка факультету політичних наук Чорноморського державного університету імені Петра Могили.

РУБАН В. – студентка факультету соціології Чорноморського державного університету імені Петра Могили.

САВЕТА К. – студентка факультету соціології Чорноморського державного університету імені Петра Могили.

СУСТОВА Ю. – магістр факультету політичних наук Чорноморського державного університету імені Петра Могили.

ТИХОНЕНКО І. – студентка факультету політичних наук Чорноморського державного університету імені Петра Могили.

ФОМІНА Д. – студентка факультету політичних наук Чорноморського державного університету імені Петра Могили.

ХАРЧЕНКО І. – магістр Інституту державного управління Чорноморського державного університету імені Петра Могили.

ШОСТАК А. – магістр факультету політичних наук Чорноморського державного університету імені Петра Могили.

ДЛЯ НОТАТОК

ДЛЯ НОТАТОК

ДЛЯ НОТАТОК

Наукове видання

СТУДЕНТСЬКІ НАУКОВІ СТУДІЇ

Молодіжний науковий журнал

Випуск 2 (33)

Технічний редактор, комп'ютерна верстка *О. Новосадовська*.
Друк *О. Полівцова*. Фальцювальні-палітурні роботи *Ю. Шаповалова*.

Підп. до друку 17.04.2013 р.
Формат 60х84¹/₈. Папір офсет.
Гарнітура «Times New Roman». Друк ризограф.
Ум. друк. арк. 6,74. Обл.-вид. арк. 11,46.
Тираж 300 пр. Зам. № 4113.

Видавець і виготовлювач: ЧДУ ім. Петра Могили.
54003, м. Миколаїв, вул. 68 Десантників, 10.
Тел.: 8 (0512) 50-03-32, 8 (0512) 76-55-81, e-mail: vrector@chdu.edu.ua.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3460 від 10.04.2009 р.